

JOSEP PERARNAU I ESPELT

LO SISÈ SENY, LO QUAL APEL·LAM AFFATUS,
DE RAMON LLULL

EDICIÓ I ESTUDI

En apèndix, edició del també lullà *Liber de locutione angelorum* *

Si no és inexplicable, és certament una mica estrany que la bibliografia sobre el tema i el llibre del sisè sentit en Ramon Llull sigui relativament

* En aquest estudi i en particular en els aparats que acompanyen l'edició del text són utilitzades les següents abreviatures o sigles:

BORGNET = B. Alberti Magni... *Opera Omnia*... cura et labore Steph. Caes. Aug. BORGNET. Volumen trigesimum quintum. *Secunda pars Summae de creaturis*, París 1896.

CARRERAS I ARTAU = Ramon LLULL, *Obres essencials I* (Biblioteca Perenne 16). *Arbre de Ciència* a cura de Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU, Barcelona 1957.

DCVB = Antoni Maria ALCOVER, Francesc de Borja MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Volums 1-10, Ciutat de Mallorca 1930-1962.

DEZTANY = ALCOATÍ, *Libre de la figura del uyl*. Text català traduït de l'àrab per mestre Joan JACME i conservat en un manuscrit del XIV^a segle a la Biblioteca Capítular de la Seu de Saragossa. Ara exhumat i presentat per Lluís DEZTANY, bibliòfil amb una notícia històrico-medical del Dr. Josep M. SIMON DE GUILLEUMA, Barcelona 1933, 245 pp.

FRETTÉ = Doctoris Angelici divi Thomae Aquinatis... *Opera Omnia*... studio ac labore Stanislai Eduardi FRETTÉ. Volumen vigesimum quartum. *In Aristotelis stagiritae libros nonnullos commentaria III*, París 1875.

GALMÉS = Ramon LLULL, *Art demostrativa. Regles introductòries. Taula general*. Transcripció directa per mossèn Salvador GALMÉS (Obres originals del il·luminat doctor mestre Ramon Lull XVI), Ciutat de Mallorca 1932.

Ramon LLULL, *Arbre de sciència*. Transcripció directa per mossèn Salvador GALMÉS (Obres originals del il·luminat doctor mestre Ramon Lull XI), Ciutat de Mallorca 1917.

GAUTHIER = René A. GAUTHIER, *Le traité De anima et de potentiis eius d'un maître ès arts (vers 1225). Introduction et texte critique*, dins «Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques», 66 (1982), 3-55.

GIELE = Maurice GIELE, *Un commentaire averroïste sur les livres I et II du traité de l'âme (Oxford, Merton College 275, f. 108-121)*, dins Maurice GIELE, Fernand VAN STEENBERGHEN, Bernard BAZÁN, *Trois commentaires anonymes sur le traité de l'âme d'Aristote* (Philosophes médiévaux XI), Lovaina-París 1971.

abundosa¹ i que en canvi el text bàsic —i d'altres de gairebé tan bàsics— segueixi inèdit.

- HAMESSE = Jacqueline HAMESSE, *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval. Étude historique et édition critique* (Philosophes médiévaux XVII), Lovaina-París 1974, 351 pp.
- JANSEN = Bernardus JANSEN, *Fr. Petrus Iobannis Olivi O.F.M., Quaestiones in secundum librum Sententiarum quas primum ad fidem codicum edidit B.J.* (Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi IV-V), I-III, Quaracchi 1922-1926.
- MADRE = Raimundi LULLI *Opera latina 120-122 in Monte Pessulano anno MCCCC composita edidit Aloisius MADRE* (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis XXXV), Turnholt 1981.
- MICHAUD-QUANTIN = Jean DE LA ROCHELLE, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae. Texte critique avec introduction, notes et tables* publié par Pierre MICHAUD-QUANTIN (Textes Philosophiques du Moyen Âge XI), Paris 1964.
- MIGNE = Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae cursus completus sive bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, aeconomica omnium SS. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocentii III tempora floruerunt... Series Prima in qua prodeunt patres, doctores scriptoresque ecclesiae latinae a Tertulliano ad Gregorium Magnum I-CCXIV*, Paris 1844 ss.
- MOG = *Beati Raymundi Lulli, doctoris illuminati et martyris opera quinque saeculorum vicissitudinibus illaesa et integra servata, ex omnibus terrarum orbis partibus iam collecta recognita, a mendis purgata et in unum corpus adunata...* I-IX, Magúncia 1721 ss.
- OE = Ramon LLULL, *Obres essencials* I-II (Biblioteca perenne 16-17), Barcelona 1957 i 1960.
- ORL = *Obres originals del Illuminat doctor mestre Ramon Lull* I-XXI, Ciutat de Mallorca 1906-1950.
- SCHIB = Ramon LLULL, *Doctrina pueril*. A cura de Gret SCHIB (Els Nostres Clàssics A, 104), Barcelona 1972.
- TOUS = Ramon LLULL, *Libre de Home. Libre de ànima racional. Libre dels Àngels*. Transcripció directa amb notícies preliminars i variants dels millors mss. pel P. Miquel TOUS I GAYÀ (Obres originals del iluminat doctor mestre Ramon Lull XXI), Ciutat de Mallorca 1950.
- VAN RIET = *Avicenna latinus. Liber de Anima seu Sextus de Naturalibus* I-II-III. Édition critique de la traduction latine médiévale par Simone VAN RIET. Introduction sur la doctrine psychologique d'Avicenne par Gérard VERBEKE, Lovaina-Leiden 1972.
- VAN STEENBERG HEN = Fernand VAN STEENBERG HEN, *Un commentaire semi-averroïste du traité de l'âme* (Oxford, Merton College 275, f. 67-84; Munich, Clm 9559, f. 74-82), dins Maurice GIELE, Fernand VAN STEENBERG HEN, Bernard BAZÁN, *Trois commentaires anonymes sur le traité de l'âme d'Aristote* (Philosophes médiévaux XI), Lovaina-París 1971.
- WILLEMS = Sancti Aurelii Augustini, *In Iobannis Evangelium tractatus* CXXIV. Post Maurinos textum edendum curavit Radbordus WILLEMS (Corpus Christianorum. Series Latina XXXVI), Turnholt 1954.
1. El lector pot veure els estudis resumits en la segona part d'aquesta introducció, apartat primer, *Els estudis precedents*.

La descripció del Cod. Hisp. Cat. 60 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic,² el fet d'haver trobat en aquest volum un text català de Ramon Llull desconegut fins ara³ i àdhuc la possibilitat de poder-hi treballar de manera directa han anat concentrant la meua atenció en aquell volum i l'actual edició de *Lo sisè seny* n'és un nou resultat. Espero que no calgui trigar massa fins a donar l'altre text català que només s'ha conservat en aquell tom, la *Disputació de cinc savis*, que ja tinc en preparació.

El nostre estudi tindrà tres parts: una presentació de les còpies en les quals se'ns ha conservat el text de *Lo sisè seny...*, amb la justificació de prendre com a base de la nostra edició la que hem escollit; un estudi del contingut doctrinal de l'obra; i una indicació de les característiques de la nostra edició. Seguirà l'edició crítica del text català de *Lo sisè seny, lo qual apellam affatus* i en apèndix el text llatí del *Liber de locutione angelorum*. Ens ha semblat que era un complement gairebé indispensable del tractat català, perquè encara restava inèdit, perquè, d'acord amb el títol, reprèn uns quants anys més tard (del 1294 al 1311) el tema de la parla des d'una perspectiva diversa i perquè, de més a més, ofereix la novetat de tractar de la «locutio» en un moment en el qual l'autor segueix mentalment la lluita antiaverroista de la seva darrera estada a París.

PRIMERA PART. LES CÒPIES DEL TRACTAT

El text lullian sobre el sisè sentit se'ns ha conservat en dues còpies catalanes i en cinc de llatines, les quals indicaré en endavant amb les lletres següents:

M = Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Hisp. [Cat.] 60, ff. 93^a-101^b.

Text català copiat entorn del 1330.⁴

I = Roma, Convent de franciscans irlandesos de Sant Isidre i Sant Pa-

2. La descripció a la qual em refereixo és publicada en el meu *Els manuscrits lullians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans. Apèndix: Inventari d'obres lullianes en català* (Studia, textus, subsidia III), Barcelona 1982, 60-65.

3. És el publicat en el meu *Un text català de Ramon Llull desconegut: La «Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels»*. Edició i estudi, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 9-46.

4. Vegeu-ne la descripció en el lloc indicat en la nota 2. Pel que fa a la datació, és cert que Henri PROBST, *Caractère et origine des idées du bienheureux Raymond Lulle*, Tolosa de Llenguadoc 1912, 332 i, segurament seguint-lo, Erhard Wolfram PLATZECK, *Raimund Lull. Sein Leben - Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre). Band II. Kataloge und Anmerkungen* (Bibliotheca Franciscana. Studia quae spiritum et vitam franciscalem illustrant 6), Düsseldorf 1964, 26, núm. 70 el fan

trici, ms. 1/71, ff. 53-56. Text català incomplet, copiat a darreries del s. xv.⁵

N = Bernkastel-Kues, St. Nikolaus-Spital, Cod. Cus. 83, 214-218. Text llatí copiat (a París?) per a Nicolau de Cusa i corregit per ell. La còpia sembla de la dècada de 1420-1430.⁶

O = Biblioteca Vaticana, Ottob. lat. 409, ff. 124^v-132^v. Text llatí copiat

del segle xv (i el primer de procedència anglesa); però en l'obra indicada en la nota 2, pàgina 62, nota 4, vaig donar les raons, sobretot paleogràfiques, que m'inclinaven a datar la còpia de tot el volum d'entorn de 1330. Res no em fa variar de punt de vista. Una altra consideració hi encaixa: el fet que el paper sigui només premat i sense filigrana, tal com és en general el paper entre nosaltres durant la primera meitat del s. xiv; seria, en canvi, una autèntica raresa, gairebé arqueològica, en el segle xv.

5. Vegeu-ne una descripció en Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos lulianos existentes en las bibliotecas de Roma* (Publicaciones del Instituto de Estudios Eclesiásticos en Roma. Subsidia núm. 3), Roma 1961, 101-102. Abans se n'havia ocupat Jaume MASSÓ I TORRENTS, *Bibliografía dels antics poetes catalans*, dins «Institut d'Estudis Catalans. Anuari», V (1913-1914), 53 i Salvador GALMÉS, ORL XX (1938), 327-328. Afegiré pel meu compte que el volum és factici i que *Lo sisè seny...* és copiat, juntament amb *Lo peccat de N'Adam* en un sol plec de paper, inicialment independent i format per tres fulls doblats, dels quals s'ha perdut la primera meitat del full més extern, equivalent al primer foli del plec esmentat (la manca de tal foli explica el fet que el text català de *Lo sisè seny...* conservat a Roma es trobi mancat del llarg fragment inicial que va fins a la paraula «...mogut» incluída de la línia 126 de la nostra edició). El paper presenta la filigrana de la mà estesa, surmontada per una flor de cinc pètals, molt freqüent en les col·leccions de marques d'aigua. El paper es comença de foradar per corrosió de la tinta. Superfície del foli: 150 × 102 mm. Caixa d'escriptura: 130 × 83 mm i 52 línies escrites a tota amplària en el text en prosa; a dos corondells en el text en vers (*Lo peccat de N'Adam*). Lletra gairebé totalment humanística, semicursiva, molt menuda, de traç inclinat a la dreta (tret comú a tot el llibre). Subtítols, capitals i calderons en vermell. La numeració dels folis del volum fou realitzada quan ja mancava el primer foli del plec que ens ocupa, car malgrat la seva manca, la numeració és correlativa.

6. Ha descrit el volum J[akob] MARX, *Verzeichnis der Handschriften-Sammlung des Hospitals zu Cues bei Bernkastel a. Mosel*, Trèveris 1905, 83-86. També aquest és un volum factici. Els folis 103-228 presenten unitat de copista, però no d'origen, en el sentit que el mateix copista copià diversos conjunts, almenys dos. I així, enfront del conjunt dels folis 103-212, format per nou plecs uniformes de sis fulls doblats cada un (el darrer dels quals té quatre folis en blanc, els últims del plec, senyal que el copista ja havia acabat la feina a la que respon el conjunt dels nou plecs als quals m'acabo de referir), el plec en el qual és copiat el text llatí de *Lo sisè seny...*, el format pels folis 213-228, consta de vuit fulls doblats, de paper, amb filigrana de lleó, variant del Briquet 10517. Superfície: 295 × 220 mm; caixa d'escriptura: 225 × 137 mm, assenyalat el marc i el puntuat bàsic, 42 línies en el f. 216^r. La lletra del copista és gòtica poc cursiva, no elegant, rodoneta, recta o inclinada a l'esquerra, sense que hi hagi pogut descobrir cap detall de lletra humanística. Les línies són escrites a tota amplària. Manquen les inicials dels paràgrafs, exceptuada la del títol-invocació. En els setze folis del plec hi ha copiats els llibres lulians *De vita divina* (ff. 213^r-214^r), *De sexto sensu*

amb lletra de transició de la gòtica a la humanística potser cap al 1450 en àrea catalana.⁷

P = Biblioteca Vaticana, Ottob. lat. 1405, ff. 179^a-183^c. Text llatí copiat amb lletra humanística durant la segona meitat del s. xv, també en àrea catalana.⁸

Q = Biblioteca Vaticana, Ottob. lat. 1278, ff. 105^d-108^b. Text llatí de característiques i datació semblants a l'anterior.⁹

(f. 214^r-218^v) i *De centum signis Dei* (ff. 219^r-227^r). Però restaven en blanc tres pàgines i mitja (la meitat del f. 227^r i els ff. 227^r i 228^{r-v}) i Nicolau de Cusa començà de copiar personalment (f. 227^r) i féu acabar la còpia (ff. 227^r-228^r) del també tractat lul·lià *De perversione entis removenda* pel mateix copista del plec que ens ocupa. D'altra banda, tal com el lector pot veure en l'aparat crític (per exemple, en les notes a la línia 267), el mateix Nicolau de Cusa corregí personalment la còpia feta per l'escrivà. Si no m'erro, tal còpia hauria estat feta a París entorn del 1428, a base d'un exemplar que no s'ha conservat (a París no hi ha actualment cap còpia del *De sexto sensu...*), igual com, d'altra banda, tampoc no s'han conservat els exemplars d'on foren realitzades les còpies escrites a Mallorca o a Catalunya, actualment en la Biblioteca Vaticana.

7. Vegeu-ne la descripció en Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos...* (cit. nota 5), 56-59. Poc abans n'havia publicada una altra Johannes STÖHR, ROL I (Ciutat de Mallorca 1959), 59. Afegiré que es tracta d'un volum factici i que la còpia del *De sexto sensu...* es troba en el conjunt format pels actuals folis 81-132, la unitat dels quals és confirmada pel fet de tenir numeració primitiva pròpia amb xifres romanes, I-LII. El copista és únic per a aquest conjunt, format per tres plecs de paper, de nou, vuit i nou fulls doblats, respectivament. Superfície: 220 × 153 mm; caixa d'escriptura: 172 × 112 mm. La filigrana del paper és una mena de baldufa surmuntada d'antena acabant en estrella. És assenyalat el marc per a la caixa d'escriptura. 31 línies en el f. 128^r.

8. Descrit per Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos...* (cit. nota 5), 73-77 i poc abans per Johannes STÖHR, ROL I (Ciutat de Mallorca 1959), 64-66. Pel meu compte, diré que també aquest és un conjunt factici, dins el qual el plec destinat a la còpia del *De sexto sensu...* forma una unitat independent constituïda per cinc fulls doblats. La independència és demostrada pel fet que el nostre text podia començar en el f. 178^d de la numeració actual, pertanyent al plec anterior, i no ho féu, contra allò que s'esdevé d'altres vegades en el volum, ans la còpia enceta columna, pàgina i plec, al final del qual resten cinc folis en blanc. Una altra prova de la independència és fornida pel fet que els dos plecs anteriors són marcats, respectivament, amb una «p» el corresponent als folis 155-166 i amb «q» el dels folis 167-178; el nostre, en canvi, és numerat amb un «2». La filigrana és una mà surmuntada d'estrella semblant a la de BRIQUET 10718. Superfície: 297 × 214 mm; caixa d'escriptura: 220 × 162, amb dos corondells, amb marc marcat i 18 mm de separació; 40 línies en el f. 179^d i 37 en el f. 181^a. El copista del *De sexto sensu...* ha treballat en la còpia dels textos d'aquest volum de forma intermitent ja a partir, almenys, del f. III^r del conjunt. L'altre copista que alterna amb el nostre és el carmelità bretó, Hèctor Morell, el qual acabava la còpia d'un *De significatione* en el convent carmelità de Ciutat de Mallorca el 29 de març de 1501 (cf. f. 163^r). El nostre copista, per tant, pel fet d'alternar el seu treball en aquest volum amb el de l'esmentat Morell, n'és contemporani i jo diria que és mallorquí.

9. Vegeu la descripció de Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos...* (cit. en la

R = Roma, Biblioteca Nazionale, Fondi minori 1832 (S. Francesco di Paola 3), ff. 780-799. Text llatí escrit amb lletra humanística tardana, potser a començaments del s. XVI.¹⁰

Encara que només fos per la proximitat als originals i per l'altre fet decisiu d'ésser l'única còpia catalana completa, no hi ha cap dubte sobre quin ha d'ésser el text base de la nostra edició: el col·locat en primer lloc de la llista i signat M. Però el fet que l'elecció s'hagi de donar per descomptada no ens estalvia de precisar la qualitat del text escollit.

Afanyem-nos a dir que no és l'original, encara que, segons que sembla, el copista hi tingué accés (o a una transcripció molt immediata). En aquest sentit, cal establir l'existència d'un doble fet complementari: d'una banda, còpies catalanes i llatines coincideixen a donar un text unitari, en el sentit que la traducció llatina no ha estat una reelaboració de l'obra, cosa que,

nota 5), 70-72 i poc abans la de Johannes STÖHR, ROL I (Ciutat de Mallorca 1959), 63-64. Recordaré que també es tracta d'un volum factici, tot i procedir del mateix obrador. La facticitat sembla demostrada pel fet que, tal com ja assenyalà STÖHR 63, el volum consta de tres conjunts. La còpia del *De sexto sensu...* es troba dins el segon (ff. 61-122), en el plec marcat amb la signatura «d.j», de cinc fulls doblats (ff. 99-108). Superfície: 306 × 220 mm; caixa d'escriptura: 210 × 153 mm, amb dos corondells, separats per 13 mm en blanc. El nostre tractat fou copiat per mà diversa de les predominants en el volum, en els folis que havien restat en blanc en el plec esmentat un cop enllestida la còpia del *De levitate et ponderositate elementorum* (ff. 97^v-105^r). El copista del nostre text escriu amb lletra humanística, molt evolucionada i de grafia molt petita a fi que li cabés el text en els folis en blanc. Sobrà una pàgina, romasa en blanc, cosa que confirma que hom no tenia la intenció d'afegir-hi noves obres ni plecs nous, encara que ara en vinguin d'altres, als quals, però, també manca aquella numeració de plecs i de fulls mitjançant signatura de la que hem recollit mostra en aquesta nota. El paper presenta com a filigrana una mà surmontada d'estrella semblant a la de BRIQUET 10793. Un dels textos d'aquest conjunt porta data de còpia: 1484 (f. 76^r). El *De sexto sensu...* fou copiat en data posterior, però creuria que no gaire.

10. Descobert i descrit per Carmelo OTTAVIANO, *Il perduto «Liber de potentia, objecto et actu» di Lullo in un manoscritto romano*, dins «Miscellània Lulliana», Barcelona 1935, 97-108; també per Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Los fondos...* (citat en la nota 5), 116-118. També aquest volum és factici. El *De sexto sensu...* és el darrer dels tractats que hi són copiats i ocupa els dos darrers plecs, el primer format per quatre fulls doblats (ff. 780-787) i el segon i darrer per sis fulls doblats (ff. 788-799). Els folis resultants, de paper, amiden 221 × 165 mm; no hi he pogut identificar filigrana, pel fet de trobar-se en el séc del plec i, per tant, és cosida pel lloc; en el plec anterior m'ha semblat identificar-hi una B majúscula i, sembla, part d'un escut. La caixa d'escriptura és de 168 × 120, però no és marcada ni puntuada i per això el nombre de línies oscil·la entre vint al f. 789^v i 19 en el f. 797^v o 785^v. Escrit amb calligrafia humanística cursiva, potser a començaments del s. XVI, i potser també a Itàlia. Bon estat de conservació. El volum fou restaurat l'any 1972.

en canvi, sembla succeir en la versió llatina d'altres textos lullians.¹¹ En el nostre, no sols trobem un esquema de base, comú a les dues versions, ans encara el text de les dues versions és idèntic, amb les variants normals en còpies diverses. Però, d'altra banda, cal dir ja de bon començament que còpies catalanes i còpies llatines corresponen a dues línies convergents en un text primitiu. Dit d'altra manera: les còpies llatines conservades no han estat fetes sobre els textos catalans que posseïm ara, ans a base d'un text català més primitiu. El fet que tinguem en algun dels textos llatins frases que un copista català de primera hora se saltà per «homotelèuton» i que per tant manquen en el text que publiquem, n'és la demostració més palpable.¹²

Si, un cop establerta la doble línia textual dins la seva unitat, ens preguntem per les relacions de les còpies de cada una de les dues línies o llengües, els resultats seran els següents:

La línia textual de M no procedeix de la representada per I. Les llacunes, algunes considerables, del segon en relació al primer, si no són personals del copista, cosa de la que no tinc proves, no permeten de cap manera d'aventurar l'afirmació que el text de M procedeix d'un text de la família d'I.¹³

Encara que no sigui tan evident, també em sembla que hom pot afirmar amb certesa que I no és còpia de M. En efecte, la comparació de les variants entre els dos textos permet i àdhuc obliga a formular llur relació dient que, si en general el text de I és molt més evolucionat que el de M o, si hom vol, molt posterior,¹⁴ també es presenten alguns casos, en nombre no menyspreable, que porten a pensar que I depèn d'un text que havia conservat elements més arcaics que els corresponents de M.¹⁵ Però tant

11. Vegeu en aquest mateix volum l'estudi *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lullians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, en particular l'apartat *Punts textuais*.

12. Vegeu, per exemple, l'aparat crític a la línia 126. L'existència d'aquell fragment en totes les còpies llatines, tant en la N feta a París com en les OPQ fetes a Mallorca, o en la R feta possiblement a Itàlia, demostra, per la coincidència de les tres línies, que el fragment pertany almenys a la traducció llatina primitiva i, atesa la identitat de contingut entre el text català i la traducció llatina, que pertanyia també, amb el màxim de probabilitats, a l'original català. Demostra també que la traducció llatina no fou feta ni sobre la còpia ara muniquesa ni sobre un text derivat de la mateixa còpia.

13. Vegeu, per exemple, la nota de l'aparat crític relativa a les línies 431-432.

14. Tan bon punt comença el text d'I, trobem les grafies modernes substituint les arcaïques: així, aquel/aquela (127) fan lloc a aquell/aquella; can (129) a quan; vou (132) a veu, etc.

15. Així, per exemple, en la línia 476, la primera vegada que trobem la paraula

pel que fa a la fidelitat global com a l'arcaisme de formes, no sembla possible de posar en dubte que M és molt superior a I.¹⁶

Els cinc exemplars del text llatí presenten, globalment considerats, un text unitari, tal com el possible lector pot comprovar personalment resseguint en l'aparat crític els casos en els quals les cinc lletres NOPQR van plegades. Justament per la mateixa raó, les variants individuals o de petites agrupacions de testimonis fan la impressió d'ésser accidents purament personals, sota els quals és difícil de trobar una línia explicativa. Tot amb tot, potser no és impossible d'assenyalar algun comú denominador. Si ens fixem en la mostra que presenta la traducció del verb «està» en les línies 68 i 94, ens trobarem, en el primer cas, amb aquestes tres versions: O «estat»; NQR «stat»; P «est». En el segon, en canvi, tindrem: OP «estat»; NQR «stat». En tots dos casos, O s'ha manifestat el testimoni més pròxim al català, amb una fidelitat que arriba a no tenir en compte les exigències més elementals d'un text llatí acceptable. P en principi s'acosta a O, però no sembla haver-se preocupat d'establir, i encara menys d'ésser fidel, a una línia textual. I en realitat, les vegades en les quals P es troba sol, les seves variants fan la impressió d'ésser degudes a una certa manca o de descurança. I així, ens dóna «afatum» enfront del comú «affatum» en la línia 9, «illud» com a traducció d'«altre» en la línia 18, «conceptioni» contra el comú «conceptionis» en la línia 27, «linia» com a traducció de «lizes», «lenia» en la línia 45, «sciendi» com a versió de «sentir» en la línia 66 contra el comú «sentiendi», o el «que» com a traducció de «a la qual», contra el «cui» dels altres, en la línia 119. La llista es podria allargar, però el lector interessat la pot completar a base de les dades de l'aparat crític. L'altra impressió que hom treu de la comparació de les variants és que R, segurament com a resposta a les exigències del temps en què escriu, és més rigorós a l'hora de trobar paraules llatines que el satisfacin més que les que li ofereix el model. I així, en la línia 38 devia tenir davant els ulls un exemplar emparentat amb PQ, el qual li presentava «magnificatione», que ell canvià en «magnifactione»; a la línia 98 trobà en la seva mostra

«mouable» coincideixen en aquesta fórmula tant M com I; dues ratlles més avall, trobem «loable» en M i «louable» en I. ¿M'equivoco pensant que aquesta darrera era la grafia primitiva, de la que s'apartà el copista del manuscrit muniquès, potser per considerar-la arcaica?

16. Les omissions textuales són, en efecte, massa freqüents, ultra la que hem assenyalat en la nota 13: així, per exemple, en les línies 182-183 se salta «e és un-altre tangebilitat»; en la 225, «estrumén»; en la 246, «en tant»; en la 247, «És, doncs, mogut tactus per raó de parlar»; en la 259, «covén, doncs»; en la 287-288, «E no per negun dels altres sens. E per asò enans s'a volentat al opiect del efatiu». Realment, una llista completa resultaria massa llarga.

la versió comuna «uno colore in alio existente» i ell canvià aquest ablatiu en «existenti». A l'interior d'aquesta línia del text llatí, caracteritzable, si no m'erro, per la progressiva distanciació de la traducció primitiva i la constant adaptació a les exigències de l'humanisme pel que fa a la qualitat del text traduït, la còpia de N, si alguna característica sembla presentar, seria la d'ésser obra d'un escrivà més o menys tècnic, però distant del text que copiava, cosa que es tradueix en la quantitat de correccions que hagué d'introduir ell mateix i de vegades, pel que sembla, el seu primer posseïdor, el futur cardenal Nicolau de Cusa.¹⁷ En aquest sentit, i per contraposició, la tecnicitat del copista, segurament parisenc, ens permet de copsar una qualitat dels altres copistes, els quals no semblen trepitjar terra estranya en copiar la nomenclatura tan específicament lulliana del *De sexto sensu*; d'alguna manera, encara que només fos perquè eren copistes avesats als textos lullians, però també perquè potser eren quelcom més que copistes, els altres fan la impressió d'ésser a casa quan es tracta de doctrina lulliana. Almenys si hem de judicar per la impressió que hom treu en comparar variants, sembla que aquestes no procedeixen pas, en el cas dels altres copistes, de dificultats que ells poguessin tenir pel fet d'encarar-se amb un text que de vegades sembla esotèric, o pel cap baix molt particular.

Després d'aquesta visió de conjunt, ens cal encarar-nos amb el text del Cod. Hisp. [Cat.] 60 i escatir, dintre del possible, la seva relació amb el text original. La proximitat cronològica dóna un complement d'interès al tema.

La meua impressió, no sols a base de la còpia del *Sisè seny*, ans encara de l'anàlisi dels altres llibres lullians conservats en aquest volum, és que, d'alguna manera, tals textos es remunten als originals més indiscutibles. M'ho fa dir el fet que, dos almenys dels llibres que tenim en aquest volum en còpia única foren en la seva totalitat (cas de la *Petició de Ramon al papa Celestí V per a la conversió dels infidels*) o en part (cas de la *Disputació de cinc savis*) desestimats (almenys pel que fa a aquelles frases que recordaven la seva destinació al papa del «gran rifiuto»). La reelaboració llatina dels dos textos acabats d'esmentar ja és expurgada de qualsevol referència a aquell primer destí, que només podia ésser comprometedor en el nou pontificat de Bonifaci VIII.¹⁸ En el Cod. Hisp. [Cat.] 60 de la «Bayerische Staatsbibliothek» posseïm, en canvi, còpies d'aquells mateixos textos que foren presentats a Celestí V a Nàpols cap al 10 de novembre de 1294 i

17. Vegeu l'aparat crític a les línies 267 i 406.

18. Em remeto a allò que n'he dit en *Un text català de Ramon Llull desconegut: La «Petició de Ramon al Papa Celestí V per a la conversió dels infidels»*. Edició i estudi, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 1 (1982), 27-28, en particular nota 47.

m'atreviria a dir que, àdhuc tenint en compte les variants introduïdes amb el pas del temps, posseïm aquells textos tal com foren presentats al papa esmentat. Amb això no vull dir de cap manera (però tampoc no ho podria ni ho voldria negar) que el copista del nostre volum tingué accés directe als originals lullians del novembre de 1294. Però tant si la seva còpia fou realitzada directament d'aquells originals com si fou feta a través d'alguna còpia intermediària, la cosa indiscutible és que posseïm en el manuscrit muniquès els textos primitius presentats a Celestí V.

És, certament, de doldre que un copista que tingué a l'abast de la seva mà textos de primera categoria i que, a judicar per la lletra, no era un escrivà d'emergència, ans professional, no fes una feina a l'altura d'allò que ara ens hauria agradat de trobar. Les múltiples falles de còpia que després hagué de refer amb afegitons marginals i el cas extrem d'una doble equivocació, tant en un text donat al marge, que no havia de donar, com en el text que considera definitiu i en canvi és defectuós en relació al copiat i inutilitzat al marge,¹⁹ ens deixen una mica perplexos pensant que ens podem trobar davant errors textuais que haurien pogut ésser fàcilment evitats. En aquest punt no ens resta ni el consol de pensar que el text I pot arranjar les coses, car ja hem dit que és bàsicament de la mateixa línia textual i certament no omple cap dels buits que els textos llatins ens assenyalen.

Acceptant, doncs, amb realisme el text M tal com és, preguntem-nos quines són les característiques que, dins allò que podem endevinar, l'acomunen amb els originals lullians i quines són, en canvi, les manifestacions d'una evolució ja realitzada. També ens fixarem en alguns casos en els quals el nostre text presenta una evolució encara indefinida.

Tant si es tracta de grafies encara vives en temps del copista, com si

19. En el volum que ens ocupa, copiat tot de mà única, cap al final de la transcripció de la *Disputació de cinc savis*, f. 77^b, trobem el següent en el cos de la columna: «Si tu dius que inpossbol coza és que déus sia encarnat e déus és infinit e la homanitat fenida». En un moment posterior, potser a l'hora de la correcció, s'adonà que mancava quelcom després de la paraula «encarnat» i completà al marge, amb signe de remissió aci: «car, si era encarnat, seria tot encarnat e déus és infinit e la homanitat és»; altra vegada s'adonà que no li calia haver escrit tant al marge i ratllà les paraules «e déus és infinit e la homanitat és», del mateix marge, és clar, però ja havia deixat la prova que la darrera de les paraules afegides se l'havia inventada, car no considerà necessari de fer-la constar en el text primerament copiat dins la columna normal, ni que fos pel procediment de l'afegit entre línies. Amb el qual tenim una de dues: o aquest «és» ha de figurar entre «homanitat» i «fenida» i aleshores fallà quan en la correcció no la consignà, no adonant-se que l'havia copiada al marge i per tant l'havia de consignar també en el text; o no hi havia de figurar i aleshores relliscà en el moment d'escriure «és» al final de la correcció posada al marge.

es tracta de simples casos de mimetisme en relació a l'exemplar que tenia davant dels ulls, voldria assenyalar en el primer sentit fenòmens com és ara la pervivència de la -z- en paraules com és ara «cozes», «propozam»; la quantitat de terminacions en -n o en -ns en compte de -nt o -nts;²⁰ i, ara en particular, un signe d'interès per a l'estudi de la paleografia, en el qual em voldria fixar un moment: tant en un volum tan reconegut com a absolutament primitiu entre els manuscrits d'obres lullianes —em refereixo a la còpia del *Llibre de contemplació en Déu* del 1280, ara a la Biblioteca Ambrosiana de Milà— com en el nostre Cod. Hisp. [Cat.] 60 de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic trobem un signe que podríem definir com a «pre-dièresi»: és una ratlla o grafia que cal interpretar com de separació o almenys de no confusió, col·locat damunt de dues lletres iguals i consecutives, amb una diferència, però: que en els dos volums copiats el 1280 tal signe també es troba damunt consonants (per exemple, la doble -rr-), mentre en el volum muniquès només es troba damunt i diria entre vocals dobles i idèntiques, com és ara -ee-, -aa-. En còpies posteriors, aquest signe ha desaparegut completament.

Una llei elemental, a la qual no sembla haver-hi excepcions, dona per descomptat que tota còpia d'un text feta durant l'Edat Mitjana (o, en general, un text copiat sense preocupacions arqueològiques o filològiques) modernitza el text copiat en el sentit que li introdueix elements propis de la llengua del copista, cosa que no vol dir de cap manera que el copista s'hagi proposat de realitzar un «aggiornamento» sistemàtic o que per obligació hagi de col·locar totes les grafies en la situació en la qual es troba la llengua en el moment i en el lloc en el qual escriu; vol dir només que és natural de trobar en tota còpia elements que indiquen el moment en el qual aquesta fou realitzada, ultra la lletra i d'altres elements materials, com és ara el paper, si aquesta és la matèria. El Cod. Hisp. [Cat.] 60 no és cap excepció, ben al revés, i seria gairebé interminable la llista de tals elements. Heus-ne ací alguns. Si alguna paraula es presenta invariada en els volums lullians més primitius aquesta és la grafia «metex», «metexa», la qual ha desaparegut completament del nostre text, on només es troben les grafies «mateix», «mateixa», «mateixs» i dues vegades «matex», mai «metex» ni derivats; apareix la h- en la tercera persona del present d'indicatiu del verb haver (les altres formes i persones continuen sense); ha desaparegut la -y- entre *u* i *l(l)*, que en els volums primitius trobem en parau-

20. Aquestes terminacions darrerament esmentades no manquen, tal com ho demostren aquests exemples, que no volen ésser una enumeració exhaustiva: «solament», línia 119; «tenent», 33; «moviment», 159; «atenprament», 161; «reebiment», 172; «concebiment», 207.

les com és ara «vuyl» (vull), o entre *u* i *t* («tuyt»), i per això cap de les vegades que surten les paraules «ull» (normalment grafiat «vls», car sempre el trobarem en plural) o «tot» no ens toparem amb la -y- esmentada. Una altra grafia que àdhuc ens sorprendrà en el nostre text és «ésser» amb una sola -s- (només surt dues vegades amb -ss- doble) i els seus derivats «esència», «esencial» i «esencialment», escrits sempre així sense excepció, quan en els volums primitius trobem «ésser». També trobem escrit amb normalitat en aquests la paraula «necessitat», quan en les nostres pàgines trobarem, sense excepció, «nescessitat», «nescessari» i derivats.²¹ També han desaparegut els conjunts -tz, que en els volums més primitius trobem no sols a final de paraula («quantitatz», «sapiatz», «estatz» —la llista es podria fer interminable—), ans encara a l'interior («sotzmès»); ací, en canvi, només llegirem «tots», «molts», «accidens», etc.

Potser la mostra més evident de les vacil·lacions textuais que presenta el nostre text (i, almenys en aquesta primera, potser caldria veure-hi un resultat de posicions personals del copista) és la relativa a la grafia d'«af-fatus», ja corregida en «effatus» en el mateix títol, grafia mantinguda en les dues terceres parts primeres del text i en l'últim terç compartida amb «affatus», la qual té a favor seu tota la restant tradició tant del nostre tractat com dels altres en els quals és citat, en quant jo l'he poguda conèixer.²² Les paraules acabades en -nt són en moltes ocasions escrites només amb -n final, sense però que hom pugui establir una línia divisòria; i així trobem «concebimén» gairebé arreu, però una vegada almenys «concebi-ment». «Vou» és predominant, però no exclou «veu»; «vezer» només compareix una vegada, però les altres vegades en les quals apareix aquest infinitiu es parteixen entre «veser (ueser)» i «veer». L'article és amb tota

21. Trobo aquesta grafia com a cosa normal en el *Llibre de la cort del batlle Ferrer Oller 1325*, ara en el Museu de Vilafranca del Penedès, Arxiu de la Comunitat, per exemple al f. 73^r, en anotació del 6 de maig de 1325, en sintagmes com els de «profitosament e nescessària» o «lurs nescessarís alimens» (*sic!* Cf. el lloc corresponent a la nota anterior). També en la traducció castellana de tractats espirituals d'Arnau de Vilanova, tal com he assenyalat en el meu *Dos tratados espirituales de Arnau de Vilanova en traducció castellana medieval: «Dyalogus de elementis catholice fidei» y «De helemosina et sacrificio»*, dins «Anthologica Annu», 22-23 (1975-1976 [1978]), 541 i en l'edició com a llibre (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías núm. 25), Roma 1976 (1978), 65. La coincidència és un fet, però no voldria avançar més enllà de la facticitat, traient d'altres conclusions que no són del cas.

22. Per als altres textos lullians, ara hom té a l'abast de la mà els índexs de l'edició de les ROL en el «Corpus Christianorum». Trobem «affatus» en ROL VI (Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis XXXIII), Turnholt 1978, 494; en ROL VIII (CC CM XXXIV), Turnholt 1980, 316; i ROL IX (CC CM XXXV), Turnholt 1981, 299.

normalitat «lo», «la», però dues vegades apareix «el» amb tota claredat, encara que hagi estat introduït per a corregir un «al» equivocac.²³ La grafia indiscriminada d'«asò» i «assò» demostra que la diferència entre una i dues -ss- no devia ésser massa clara. A diferència d'allò que sabem que s'esdevingué amb el pas de «metex» a «mateix», «conèixer» en cap cas no introduí la grafia «conèixer». Trobarem més d'una vegada «speriensa», però una almenys «experiència»; i «impossíbol» al costat d'«impossible»; àdhuc, una vegada, «impóbol», que deu ésser una equivocació.

SEGONA PART. EL CONTINGUT DOCTRINAL

Abans d'encarar-nos directament amb la doctrina que Llull exposa en *Lo sisè seny*, ens hi acostarem de forma progressiva, recordant les interpretacions que hom n'ha donat en els darrers dos-cents cinquanta anys.

1. Dos segles d'estudis entorn de l'«*affatus*» lullià

El prologuista de l'edició del llibre lullià *De ascensu et descensu intellectus* feta a Ciutat de Mallorca el 1744 (Erhard-Wolfram Platzeck defensa que fou Miquel Fornés),²⁴ després d'haver presentat el mètode d'ascens i descens de l'enteniment com aquell que, evitant els extremismes tant de sensistes com de racionalistes, valora les aportacions de la intel·ligència i dels sentits, manifesta que Llull precisa el camp al qual aquests darrers s'apliquen (i la manera encertada d'emprar-los) als objectes corresponents. I ací, amb referència als objectes dels sentits, es formula ell mateix l'objecció del sisè sentit lullià, l'«*affatus*», potència o facultat de parlar. El prologuista respon que aquesta no és cap dificultat real i que, si s'explica bé, tampoc verbal. No hi hauria dificultat real, car home i bèsties posseeixen la virtut de manifestar als altres els propis conceptes i vivències internes. I no n'hi hauria de verbal, car amb l'afirmació que l'«*affatus*» és el sentit

23. Vegeu els dos casos en l'índex de mots, al final d'aquest estudi. Aquest fet sembla que obliga a redimensionar l'afirmació de Lola Badia, per a la qual l'ús de l'article «el» faria «pensar en un estadi molt evolucionat de la llengua (la darrera del xv seria la datació més antiga possible)» (Ramon LLULL, *Tractat d'Astronomia* (segons el ms. Add. 16.434 del British Museum) a cura de Jordi GAYÀ (amb la col·laboració de Lola BADIA), dins *Textos y estudios sobre astronomía española en el siglo XIII* editados por Juan VERNET, Barcelona 1981, 212 i nota 22.

24. Raimund LULL, *Opuscula III. Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von Erhard-Wolfram PLATZECK*, Hildesheim 1973, I.

que fa sis Llull només estableix que la parla és una potència de la substància sensitiva, mitjançant la qual aquesta s'exercita de forma sensible. I ningú no pot negar que la parla sigui una de tals potències. La diferència entre els altres sentits i el sisè es reduiria al fet que aquells perceben objectes externs i aquest manifesta, de forma perceptible pels sentits, els objectes concebuts en la intimitat del subjecte. L'harmonia de la naturalesa fa necessari aquest sisè sentit, car els cinc coneguts responen a objectes diversos externament copsables, i el sisè respon a un altre objecte, el de la manifestació, aspecte que engloba tot allò que és manifestable, qualsevulla que sigui la potència d'on prové. La necessitat de comunicació sensible és l'altra raó que abona el sisè sentit. Però, si la paraula «sentit» representés un entrebanc insuperable per a l'acceptació de la doctrina anterior, hom podria emprar la denominació de «potència expressiva o locutiva».²⁵

Cent seixanta anys més tard, quan, esmortuït durant llargues dècades, l'interès per l'obra i el pensament de Llull es revifava sota l'impuls doble de la renaixença cultural dels Països Catalans i de la neo-escolàstica, Joan Maura i Gelabert, en aquells moments bisbe d'Oriola, publicava un estudi sobre *Psicologia luliana. El verbo sensible y el sexto sentido*,²⁶ el qual sembla haver d'ésser avaluat sobretot en tant que mostra del concordisme de la neo-escolàstica catalana i de la seva voluntat de síntesi entre Sant Tomàs d'Aquino, Ramon Llull i Jaume Balmes, propugnada almenys per alguns dels epígons d'aquell grup.²⁷ Comença amb una exposició de la teoria escolàstica del coneixement sensible, on es manifesta partidari d'afirmar que cada acte de cognició té la corresponent «species expressa».

25. «... in Libro edito de Sexto Sensu, super quo inter Lullum aliosque de solo nomine potest esse discrepantia; Dr. enim Illuminatus per sensum proprie talem nihil aliud intelligit, quam potentiam substantiae sensitivae, qua ipsa sensibiliter erga aliquid exercetur; quam explicationem nemo negare poterit, cum sensus a sentiendo, seu sensibiliter se exercendo, dicatur: certum enim videtur affatum seu potentiam locutivam esse potentiam sensitivam, cum solum in sentientibus reperiat...», Beati Raymundi Lulli dris. illu. & Martyris, Tertii Ordinis S. Francisci *Liber de ascensu, et descensu intellectus. Valentiae impressus anno 1512. Et nunc Palmae Maioricarum anno 1744*, Ciutat de Mallorca 1744, *Monitum ad lectorem*, 13 de l'edició reprogràfica indicada en la nota anterior; i encara: «... si tamen, Lector Benevole, nomine sensus offenderis, rem intellige, potentiam scilicet affativam seu locutivam...», *ibid.*, 15.

26. L'assaig fou publicat en tres parts, en altres tants fascicles de la «Revista Luliana», V (1905), 1-8 el primer; *ibid.*, 33-37 el segon; i *ibid.*, 49-77 el tercer.

27. Potser una de les exposicions programàtiques que podien ésser signades per la majoria de neo-escolàstics catalans fou la de Miquel d'ESPLUGUES, *La primera revista catalana de filosofia*, dins «Crítèrion», I (1925), 5-18; sobre l'autor esmentat i els seus objectius, vegeu ara Basili DE RUBÍ, *Neoescolasticisme del pare Miquel d'Esplugues i dels seus col·laboradors*, dins «Estudios Franciscanos», 83 (1982), 37-78.

Estudia després, en particular, la sensibilitat interna, bo i insistint en la importància de la imaginació. Després d'aquesta introducció, exposa «la genial teoria luliana» (49): Llull només admetria un sentit intern, la imaginació o imaginativa (49), a la qual redueix tots els sentits interns (56). La seva estructura és paral·lela a la de la intel·ligència, amb funcions intel·lectiva, estimativa i memorativa, les quals produeixen un «verbum (o "speciem" o "idolum") sensibile» (52). Estudia primer el procés pel qual es forma l'espècie expressa tant en els sentits interns com en els externs, procés descrit com a «una *operación objetiva* que fluye y refluye, es decir, que el ente sensitivo se pone en comunicación con los objetos exteriores recibiendo de ellos una impresión sensorial (*fluit*), y excitado por esta impresión, reacciona (*refluit*), desplegando su actividad cognoscitiva, y llegando, por este medio, a producir o engendrar el conocimiento de los objetos exteriores representados por las especies sensibles interiores, impresas y expresas» (56). El procés psicològic de la imaginativa seria idèntic al que acabem de descriure (56) i el seu resultat és l'«ídolo o verbo sensible» (57). Ací s'insereix el problema del sisè sentit (58), en el qual cal distingir el punt de la possibilitat del de la realitat. El primer es redueix a la qüestió de si és possible un ordre de coses divers de l'actual, la resposta a la qual només pot ésser que evidentment sí. El segon també té resposta afirmativa, atès que hi ha moltes sensacions que no són reductibles a les dels cinc sentits (60-63). Ja fa un quant temps que, en referir-se a aquestes altres sensacions, hom parla de «sentit muscular» (63), la idea del qual és exposada per l'autor bo i resumint l'article de J.-J. Van Biervliet, *Le sixième sens*, dins «Revue des Questions Scientifiques», 57 (1905), 384-409. Maura admet no conèixer el tractat de Llull (66), però a partir d'alguns paràgrafs de la *Lectura artis inventivae et Tabulae generalis* (MOG, V/v 1729, 325), en els quals creia trobar que el sisè sentit correspondria a sensacions provocades pel plaer i l'ira, més fàcils d'ésser expressades en la primavera que en la tardor, durant l'estiu que no pas a l'hivern, l'origen de les quals seria el cor i no pas el cervell (67), arribava a la conclusió que «Lulio presentía y adivinaba la existencia del *sentido muscular*» (68) i que la gran demostració d'això seria el mot emprat per a designar-lo, el d'«*affato*», ja que «el *sentido muscular*... es impresionado de una manera muy especial en los músculos de la fonación» (68).

La part de l'article anterior relativa al coneixement sensible fou integrada per Salvador Bové en *El sistema científico luliano. Ars magna. Exposición y crítica*,²⁸ i la corresponent a la doctrina sobre el sisè sentit extrac-

28. L'obra d'aquest títol fou publicada a Barcelona l'any 1908 i el resum de la tesi de Joan Maura es prova en les pàgines 497-502.

tada en l'apèndix tercer a l'obra esmentada, l'intitulat *La filosofía y teología lullianas según el obispo de Orihuela Ilmo. y Rdmo. Sr. Dr. D. Juan Maura y Gelabert*.²⁹

L'any 1912, Jean Henri Probst donava un primer pas important per al coneixement del tractat lullhià que ara ens ocupa, publicant la introducció (línies 1-29) i la quarta part (línies 425-490) del text català conservat en el Cod. Hisp. [Cat.] 60 de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic.³⁰

Els dos fragments publicats per Probst i el coneixement d'altres obres lullianes permetien a Jaume Borràs i Rullan de corregir la interpretació de Joan Maura amb l'article *Un sexto sentido: el «Affatus»*.³¹ Heus-ne ací el resum: Quan ja havia escrit molt, vers 1294, Llull s'adonà que havia descobert un sisè sentit, tema al qual dedicà el *Libre d'Affatus*, obra a la qual remet sempre que en temps posteriors torna a la mateixa qüestió (*Arbor scientiae, Lectura artis inventivae et Tabulae generalis, Liber de anima rationali, Liber de homine, Arbor philosophiae desideratae*). Borràs aplega les descripcions que Llull fa d'aquest sisè sentit en els fragments del nostre text publicats per Probst i en *Arbor scientiae, Lectura artis inventivae et Tabulae generalis, Liber proverbiorum, Liber clericorum* i *Ars generalis ultima* (20) i textos altra vegada del *Libre d'Affatus, Arbor scientiae, Lectura artis inventivae et Tabulae generalis* i *Liber proverbiorum* sobre les seves implicacions materials i en particular sobre la llengua com a òrgan i la veu com a instrument de l'«affatus». Reprodueix els paràgrafs d'*Ars generalis ultima* amb els quals justifica el fet de considerar l'expressió vocal un sentit («... esta facultad hace sensible al oído, nombrándolo, lo que de sí no es perceptible por este sentido...», p. 21) i els del nostre tractat, d'*Arbor scientiae* i *Liber proverbiorum*, que presenten raons secundàries, acabant aquest apartat amb el comentari que «pruebas como éstas, antes de pensar en la existencia de un sexto sentido, seguramente las encontraba para demostrar la conveniencia de que los sentidos fuesen cinco, ni más ni menos» (23). A partir d'ací, Borràs exposa la tesi de Joan Maura («... se empeña en confundir el afato con el sentido muscular, cuya existencia algunos filósofos modernos afirman en el hombre y en el animal, para poder concluir que el Beato se adelantó de mucho tiempo a estos sabios...», p. 23), resumeix i discuteix les raons del bisbe, basades en tres paràgrafs de la *Lectura artis inventivae et Tabulae generalis* i acaba traient

29. Ibid., 577-580.

30. Jean-Henri PROBST, *Caractère et origine des idées du Bienheureux Raymond Lulle (Ramon Lull)*, Tolosa de Llenguadoc 1912, 332-334.

31. L'article de Jaume Borràs i Rullan fou publicat dins el «Bolletí de la Societat Arqueològica Lulliana», XV (1914-1915), 19-26.

la conclusió que «me parece, así, haber demostrado que el *affatus*, según el pensamiento de Llull, es aquel sentido por el que consigue el hombre hacer sensible al oído, o hacer sensibles al hombre mediante el oído, las cosas espirituales, como Dios, el alma y las substancias insensibles en general» (26).

En dependència total dels fragments editats per Jean Henri Probst i sense cap referència als altres aportats per Jaume Borràs, l'article del qual semblen no conèixer, car no el citen, Tomàs i Joaquim Carreras i Artau l'any 1939 recordaven la definició lulliana d'«*affatus*», la doctrina sobre la llengua com a òrgan i alguna de les raons amb les quals Llull pretenia de justificar la seva teoria de la locució com a sisè sentit.³² Per la seva banda, només afegien dues indicacions: que la psico-fisiologia de l'«*affatus*» esbossada per Llull seria «harto rudimentaria» (533) i que l'autoavaluació que el propi autor en feia seria realitzada amb esperit «más anselmiano que aristotélico» (534).

Després, el tema del sisè sentit lullian i el del tractat de l'any 1294 dedicat a presentar-lo es limitarien a ocupar el lloc que els correspon en els catàlegs successius d'obres lullianes³³ i un de molt marginal en els estudis sobre pensament lullian.³⁴ Diré només, com a detall curiós, que Miguel Cruz Hernández, el qual no ofereix en aquest punt idees diverses de

32. Tomás y Joaquín CARRERAS Y ARTAU, *Historia de la Filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*. Tomo I, Madrid 1939, 533-534.

33. Joan AVINYÓ, *Les obres autèntiques del beat Ramon Llull. Repertori bibliogràfic*, Barcelona 1935, 119-120, núm. 54, desconeixia tant els fragments publicats per Probst com l'article de Jaume Borràs i Rullan i es limitava a recollir allò que en digueren Anton Ramon Pasqual i Iu Salzinger en els respectius catàlegs i a repetir la tesi de Joan Maura. Ephrem LONGPRÉ, *Lulle Raymond (Le bienheureux)*, dins «Dictionnaire de Théologie Catholique», IX (1926), col. 1093, núm. 17, afirma que el text del nostre tractat és publicat en el volum V de l'edició MOG, cosa que, dissortadament no és exacta. Erhard-Wolfram PLATZECK, *Raimund Lull* (citat en la nota 4), II, 26, núm. 70, proporciona una bona fitxa de l'obra i encara defineix l'«*affatus*» com a «motorischen Sprachsin» en la nota 62 de la mateixa pàgina.

34. En donaré alguna mostra: Armand LLINARÈS, *Ramon Llull*. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU (Col·lecció Estudis i Documents 12), Barcelona 1968, 215-216, li dedica una pàgina molt dependent de Probst, en la qual, però, posa en relació el nostre text amb el capítol d'*Arbre de ciència* destinat a sintetitzar la doctrina lulliana sobre el sisè sentit. Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU s'hi refereixen en una nota a la seva edició de *l'Arbre de ciència*, dins Ramon LLULL, *Obres essencials I*, Barcelona 1957, 1041, 23, i afirmen que «la doctrina de l'«*affatus*», poc corrent entre els medievals, és d'ascendència estoica». Jordi GAYÀ, *La teoria lulliana de los correlativos. Historia de su formación conceptual*, Ciutat de Mallorca 1979, 104, nota 329, afirma que hom pot trobar en el nostre tractat «algunos temas, como la relación del «conceptus intus» y la «vox», a través de los cuales Llull establece un puente con la teología de su época».

les ja resumides pels germans Carreras i Artau,³⁵ judica, a diferència d'aquests, que en el tractat que ara publiquem, Llull hauria estudiat el tema del llenguatge «muy concienzudamente» (179).

L'any 1979 hom posava punt final a l'època presidida pels fragments publicats per Probst, car amb l'estudi de John Dagenais, *Speech as the Sixth Sense — Ramon Llull's AFFATUS*³⁶ s'encetava l'etapa dels estudis sobre el sisè sentit lullià a base del coneixement del text sencer, més encara del text català conservat a Munic. Dagenais diu que, atesa l'antiguitat del problema del sisè sentit, car ja Aristòtil sembla fer-se'n ressò en negar la possibilitat d'existència de més de cinc, era d'esperar que Llull, creador d'una Art destinada a assegurar el coneixement de totes les coses, també se n'ocupés. Allò que sorprendria és la identificació de sisè sentit i llenguatge. Identificació estranya, atès que els altres sentits funcionen de manera automàtica i els seus actes no són resultat d'aprenentatge. Per això cal veure els termes exactes de la doctrina lulliana i el seu encaix amb el sistema lullià. El primer pas és el de precisar el concepte d'«affatus», més comunicació que parla, car engloba la manifestació de les sensacions feta pels animals amb la veu. Pel que fa al contingut doctrinal, Dagenais es limita a exposar el del nostre tractat, del qual coneix tots els exemplars, tant catalans com llatins. Presenta la seva divisió en seccions, amb atenció particular a l'esquema provatiu usat per Llull en les dues seccions de la segona part. Ressegueix la definició d'«affatus», en la qual subratlla que la paraula clau és «concepció»; l'explicació del mecanisme físic de la generació de la veu; la valoració de l'«affatus» com a sentit de major noblesa que els altres, car és, dels sis, el que es troba més prop de Déu. Dagenais posa una atenció especial en la tercera part del tractat, car pensa trobar-hi la raó de la qualificació de la paraula com a sentit: la impossibilitat de col·locar-lo en qualsevol altre estrat de l'ànima humana (163). Llull va exclouent, un per un, els estrats de la vegetativa, de la realitat orgànica (la llengua), de la imaginació i de l'ànima racional; només resta un pla, on hom pugui col·locar l'«affatus»: el de les potències sensitives. Però les proves amb les quals Llull pretén de demostrar que l'«affatus» és el sisè sentit són totalment inadequades, almenys per a l'home actual, i per això l'autor destina les

35. Miguel CRUZ HERNÁNDEZ, *El pensamiento de Ramon Llull*, València 1977, 179-180.

36. Estudi publicat dins *Estudis de llengua, literatura i cultura catalanes*. Actes del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica/Urbana, 30 de març-1 d'abril de 1978, a cura d'Albert PORQUERAS-MAYO, Spurgeon BALDWIN i Jaume MARTÍ-OLIVELLA (Biblioteca Abat Oliva 15), Montserrat 1979, 157-179; hom en pot veure un resum en aquest «Arxiu...», 1 (1982), 355, núm. 122.

darreres-pàgines del seu article a formular una explicació que el convenci i la troba en la importància de la paraula parlada en la cultura medieval (oral molt més que ara), també en la transmissió de la cultura escrita, molta d'ella destinada a ésser llegida en veu alta. La teoria de Llull sobre l'«*affatus*» hauria d'ésser completada amb la relativa a la retòrica. La darrera raó seria la forta separació entre éssers espirituals i éssers materials en la visió medieval del món.

2. Presentació esquemàtica de «*Lo sisè seny...*»

Tant Borràs com Dagenais subratllen el fet que aquesta sobre el sisè sentit identificat amb l'expressió verbal no és pas la posició primerenca de Llull en la qüestió del nombre de sentits. No cal dir que és veritat. Però el moment del canvi no s'ha pas de veure, tal com fa el darrer, entre el *Llibre de meravelles*, segurament de l'any 1289, i l'abril de 1294 en què escriví el nostre tractat.³⁷ Ben al revés, en escriure *Lo sisè seny...*, Llull acabava de fer aquest descobriment. L'afirmació anterior és absolutament segura car consta que quan el dia 13 de gener de 1294 (1293) posava punt final a la *Taula general* no considerava que li calgués canviar, ans donava per bona, l'afirmació segons la qual «los estruments de l'umà enteniment són los .v. seyns corporals...».³⁸ Per tant, arribà a la conclusió que els sentits corporals no eren cinc sinó sis entre el 13 de gener i el 17 d'abril de 1294 i no em sembla excessiu d'afirmar que quan després del 13 de gener s'adonà de la seva troballa, un cop la considerà madura i n'hagué elaborat un cos de doctrina, es posà a escriure el nostre tractat, el qual acabà el 17 d'abril d'aquell mateix any. Potser algunes de les característiques, que després veurem ésser pròpies de les pàgines que ens ocupen, són explicables pel fet que *Lo sisè seny...* és només la primera aproximació al tema de l'expressió vocal.

¿Què deia la primera versió d'aquesta troballa, la que era formulada en *Lo sisè seny, lo qual apellam affatus*? El text, tal com pot veure el lector,

37. És possible que DAGENAI, loc. cit., 160, depengui d'Armand LLINARÈS, a qui cita (ibid., nota 10) en referència a possibles fonts on Llull podria haver-se inspirat per a elaborar la seva teoria entorn del sisè sentit, però en el lloc citat, LLINARÈS també assenyala els llocs del *Llibre de contemplació* i del *Llibre de meravelles* que podrien entrar en compte a l'hora de fer un recompte dels textos sobre sentits en general (sempre cinc, però) o sobre l'expressió «potència afativa» en l'obra lulliana anterior; vegeu Armand LLINARÈS, *Ramon Llull*. Pròleg de Joaquim CARRERAS I ARTAU (Col·lecció Estudis i Documents 12), Barcelona 1968, 214-215.

38. *Taula general*, ORL XVI, Ciutat de Mallorca 1932, 472.

és estructurat en una introducció i quatre parts o distincions, la segona de les quals és subdividida en dues seccions.

La introducció (línies 6-36) és una primera presentació tant del tractat com del tema de l'«affatus». Comença assenyalant l'*iter* de l'exposició del tema, el qual anirà del sentit comú als particulars i desembocarà en el sisè sentit fins ara desconegut (línies 6-11). Segueix amb una primera explicació del nom d'«affatus», justificat pel fet de designar la manifestació de concepcions interiors (11-15). Ve a continuació un esbós de l'estructura dinàmica de l'«affatus», on trobem un concepte interior (lín. 16-17), el qual ha d'ésser manifestat a un altre ésser almenys animal (lín. 17-20) mitjançant la veu (lín. 21-24), rebuda per l'auditiu forà (lín. 24-26). El propòsit del tractat és el d'investigar entorn de la naturalesa de l'«affatus» (27-28), seguint la manera de l'*Art inventiva* i de la *Taula general* (lín. 28-29). La introducció s'acaba anunciant la divisió del llibre en quatre distincions (lín. 30-36).

La primera distinció presenta el sentit comú en tant que és l'expressió global de l'estrat sensitiu dels organismes. Els cinc paràgrafs que li són dedicats poden formar dos grups. El primer (lín. 38-53) respon a la preocupació per a assenyalar els passos d'un procés a través del qual és conegut el sentit comú. Crec que cal començar advertint que per a Lull l'expressió «sentit comú» és equivalent a la sensibilitat orgànica global, en la qual cal distingir entre la realitat interior bàsica i la xarxa terminal dels cinc sentits externs (lín. 46-48). La sensibilitat interior és identificada per Lull amb la potència sensitiva (lín. 45-46), la qual és presentada com a font dels cinc (o sis) sentits particulars (lín. 46-48). Dit això, em sembla que el primer grup, format pels tres primers paràgrafs (lín. 38-53), desemboca en la tesi lulliana segons la qual la realitat del sentit comú és cognoscitivament el resultat d'una deducció que fa l'enteniment pel fet de copsar en la imaginació el o els resultats de les percepcions dels sentits particulars (lín. 49-53).

Les explicacions que condueixen a aquest resultat són, si no m'erro, les següents: cada sentit particular té per objecte unes realitats alhora comunes (p.e., la vista el color) i diverses (p.e., la vista el groc, el vermell, el verd...) (lín. 39-44). Aquestes realitats alhora comunes i diverses manifesten la figura del sentit comú (lín. 38-39) o, dit d'altra manera, signifiquen el sentit comú bàsic o intern, conegut també amb el nom de potència sensitiva (lín. 45-46). Aquestes mateixes realitats alhora comunes i particulars són perceptibles per la imaginació per raó de llurs diversitats (lín. 51-53). La intel·ligència humana capta aquestes realitats alhora comunes i particulars en la imaginació i a través d'elles forma el concepte de sentit comú (lín. 49-52).

La segona part de la secció dedicada al sentit comú el presenta en la seva realitat ontològica, realitat que, potser no seria necessari de dir-ho, és vista en perspectiva lulliana i per tant expressada mitjançant els esquemes propis de la perspectiva esmentada. D'ací ve el fet que en els dos darrers paràgrafs (lín. 54-56) hom troba una explicació de l'estructura correlativa³⁹ tant del sentit comú com dels particulars (lín. 54-60), no sols en l'estrat més bàsic de l'ésser substancial, ans també en el més exterior dels accidents (lín. 61-66), estrat accidental en el qual el pas fàcil de potència a acte permet d'explicar l'actuació dels sentits i per tant la de tota l'estructura sensitiva de l'ésser.

D'acord amb la doctrina que els cinc sentits particulars coneguts fins feia pocs mesos són rius particulars del sentit comú o potència sensitiva (cf. lín. 47), després de l'apartat sobre aquest sentit comú vénen els relatius a cada un dels particulars. Tots comencen de manera semblant, amb el títol, que és el nom llatí del sentit respectiu, i amb la seva definició. Però a partir d'ací, l'explicació destinada a cada un dels sentits ja no té idèntica estructura en tots cinc. És veritat que els tres primers semblen seguir un esquema paral·lel i molt senzill, car es redueix a indicar la constitució correlativa de cada una d'aquelles tres potències (lín. 69-71 per a la vista, 116-117 per a l'oïda i 141-142 per a l'olfacte) i després a explicar la forma com Llull presenta l'acte respectiu (lín. 71-113 per a l'acte de veure, 122-138 per a l'acte d'oïr i 142-162 per a l'acte d'olorar). Però els dos sentits darrers reben un tracte divers, car en el quart, el gust, després de les quatre línies (166-169) destinades a explicar l'acte de gustar, en vénen nou més (170-178) que expliquen el resultat d'aquest mateix acte, és a dir, el sabor. Per al tacte, en canvi, manca l'explicació de la seva estructura o constitució correlativa, tot i que sabem que per a Llull és element indispensable, car altrament un sentit no formaria part de la potència sensitiva (cf. lín. 54-60); en canvi, les línies 182-189 són destinades a exposar l'estructura especial del sentit del tacte, explicable, si no m'erro, pel fet, ja subratllat per Aristòtil, que en aquest es dona en estat pur (a diferència del gust, on es barreja la saliva) aquell detall que impossibilita, en canvi, l'acte del sentit de la vista, és a dir, el contacte immediat entre objecte extern i potència perceptiva.⁴⁰ Assenyalaré només, com a element que sembla apartar-se una mica de l'esquema proposat per als tres primers sentits

39. Sobre aquest tema tan essencial per a la comprensió del sistema lullian hom pot veure ara la tesi de Jordi GAYÀ, citada en la nota 34.

40. Aquesta és, efectivament, la primera de les observacions en què es basa l'exposició d'Aristòtil sobre el sentit del gust, si hem de creure Angel J. CAPPELLETTI, *El sentido del gusto, según Aristóteles*, dins «Estudios filosóficos», XXVIII (1979), 455-471.

particulars, la indicació de fenòmens macrofísics, adduïts com a exemple de la capacitat transmissora de la línia recta en l'explicació de l'acte d'oir, en les lín. 129-134, fenòmens d'experiència que, en canvi, no es troben, ni ells ni d'altres de paral·lels, en l'explicació de l'acte dels altres sentits.

La segona part presenta l'argumentació destinada pel seu autor a demostrar que la comunicació verbal és també una potència més —la sisena— de la sensibilitat. I ací cal recordar les apreciacions tant de Jaume Borràs com de John Dagenais, els quals desestimen la validesa de tal argumentació.⁴¹ Però el possible lector d'aquesta segona part s'hi ha d'introduir conscient de trobar-hi no pas una demostració que el biòleg o el psicòleg del segle xx pugui seguir considerant convincent, ans una exposició de raons que Ramon Llull considerava decisives dins el seu sistema i sempre a partir dels principis de la filosofia lulliana. Aquest és el sentit de les raons exposades en les línies 200-375 i seria perdre el temps cercar-hi altra cosa que aquesta.

Dit això, recordem que el mateix autor divideix la segona part en dues seccions, cada una de les quals aporta deu raons, la primera sèrie de les quals és, tal com diu Llull, «de les cozes que són de necessitat» (lín. 201-202) i la segona «de les cozes que són a hom necessàries» (línies 202-203). La diferència rau, si no m'equivoco —i el lector pot controlar-ho personalment en el text que ací es publica—, en el fet que la primera secció presenta situacions o proves de necessitat basades en principis transcendents del sistema lullià i, en canvi, la segona presenta situacions de comunicació intersubjectiva entre éssers sensitius i en alguns casos inter-personal, entre éssers humans.

La primera sèrie de deu raons, en efecte, si no m'erro, es limita a cercar situacions a les quals és possible d'aplicar els tres principis relatius lullians de començament, majoritat i concordança. La primera raó em sembla que correspon al primer dels principis acabats d'esmentar (lín. 205-220), les quatre raons següents semblen ésser variants d'aplicació del principi de majoritat (la segona, majoritat de virtut, lín. 221-226; la tercera, majoritat de fi, lín. 227-233; la quarta, majoritat d'acció per damunt de passió, lín. 234-244; i la cinquena, majoritat d'efecte, lín. 245-251). Les cinc raons darreres d'aquesta llista semblen presentar el comú denominador de la concordança (concordança d'influència i refluència entre les manifestacions que

41. Vegeu la part d'aquesta introducció corresponent a les notes 31 i 32, on he transcrit la frase de BORRÀS a la qual ara faig referència, de la pàgina 23 del seu article. Pel que toca a DAGENAIS, no havent-ho fet abans, transcriuré ara la frase en la qual expressa la seva valoració de les «proves» lullianes, p. 164 de l'article citat en la nota 36: «Llull's "proof" of the existence of a sixth sense in *Lo sisèn seyn*, it must be confessed, is totally inadequate».

són rebudes dins procedents de fora i les que es projecten fora procedents de dins, lín. 252-263; major concordança entre major i menor que entre iguals, lín. 264-272; major concordança entre enteniment i «affatus» en allò que respecta l'hàbit de ciència, lín. 279-286; major concordança entre voluntat i affatus que entre voluntat i els altres sentits, lín. 287-295; i major concordança entre imaginació i affatus que entre imaginació i els altres sentits, lín. 296-301).

Ja he dit que la segona llista de deu raons (lín. 306-375) ens col·loca en el pla de la intercomunicació subjectiva, en alguns casos en el de la intercomunicació personal, tant envers els altres homes com envers Déu. Però no es tracta de deu raons o proves inconnexes, car l'argumentació és orgànicament estructurada. Les vuit primeres, en efecte, es basen en altres tantes observacions de fets del regne animal (raó vuitena, lín. 348-352), de la vida de l'home (les raons segona a setena, lín. 310-347) o de tots dos regnes (raó primera, lín. 310-317), de les quals l'autor dedueix que «affatus» o parlar és necessari; d'ací ve la repetició del condicional «si effatus no fos...» (lín. 310), «si no fos parlar...» (lín. 322), «sens parlar...» (lín. 327) o «si uou no fos...» (lín. 348), cosa que condueix al raonament que la vida humana social, tant la que és teixida en la convivència amb els altres i porta a la indústria (per exemple, raó sisena, lín. 336-340) o al progrés de la ciència (raó segona, lín. 318-321), com la que té per punt de referència Déu, i aquest tant si es mira des del punt de vista de la religió natural (raons quarta i setena, lín. 327-330 i 341-347) com si s'enfoca en tant que realitat específicament cristiana (raó cinquena, lín. 331-335), tota ella té per mitjà indispensable el fet de parlar, la paraula. D'ací ve la seva necessitat, el seu caràcter d'imprescindible, si la comunitat humana vol mantenir les seves valors de cultura.

Partint d'aquest resultat, les dues darreres porten, almenys en la convicció de Llull, a la conclusió desitjada, és a dir, a la tesi que «affatus és seny» i que ho és per necessitat, o, per dir-ho amb les seves mateixes paraules, «és, doncs, efatus part substancial del sen comun de necessitat» (lín. 367). Hi ha, encara, alguna diferència entre les dues raons esmentades, car la primera, que és la novena de la sèrie (lín. 353-359), és d'estructura positiva i la desena (lín. 360-367) negativa. La novena dedueix que «affatus» és sentit necessàriament, atès que en les vuit raons anteriors s'ha demostrat que «affatus» és necessàriament indispensable per a la comunicació no sols entre les persones, ans encara entre les bèsties. La desena, en canvi, presenta els inconvenients que se seguirien, «si affatus no fos sen» (300).

La tercera part (lín. 376-454) incideix en el mateix objectiu de demostrar que l'affatus és un més dels sentits, seguint un camí potser marginal,

el de dibuixar un espai que resulta delimitat pel fet de marcar unes línies de separació no sols en relació als altres cinc sentits (són les cinc primeres de les deu raons que formen aquesta tercera part), ans encara entre «affatus» i llengua (lín. 407-417), entre figuració interior d'una cosa i «affatus» (lín. 418-433), entre imaginació i «affatus» (lín. 434-440), entre «affatus» i ànima racional (lín. 441-445) i entre «affatus» i home (lín. 446-454). Justament perquè l'objectiu d'aquest apartat és el de la delimitació de conceptes no és estrany que ajudi força a clarificar la concepció que Llull es fa tant de la potència sensitiva en general com de l'actuació de cada un dels sentits i, també, del seu «affatus». Com que en el curs d'aquesta introducció encara caldrà tornar a les idees de la tercera part del tractat, ara no m'hi estenc més.

La quarta part comença prometent tres coses: *a*) definició d'«affatus»; *b*) explicació de la definició; *c*) explicació de l'essència d'«affatus» (línies 456-457). La definició segueix immediatament (lín. 458-459). Però, si no m'erro, l'explicació de la definició i la de l'essència del sentit d'«affatus» són ofertes conjuntament o «per modum unius» en els tres paràgrafs que segueixen abans del colofó. La tal exposició és feta entorn de quatre conceptes: el d'orgue, identificat amb la llengua (lín. 460); el d'instrument, el qual proporciona l'ocasió de parlar de la dinàmica física de formació de la veu, amb els dos conceptes centrals de «moviment» i de «línia contínua» (lín. 460-471); el d'objecte, identificat amb la manifestació de les representacions interiors, motiu amb el qual explica el recobriment de la veu amb una significació eidètica (lín. 472-477); i el de la virtualitat, també transcendent, d'«affatus» en comparació amb els altres sentits (lín. 478-487).

Amb el colofó, localitzant i datant l'acabament del tractat a Nàpols el dissabte sant de 1294, que aquell any s'escaigué el 17 d'abril, s'acaba el nostre text (lín. 488-490).

3. *El tractat lullian en el context filosòfic del seu temps*

Espero que el possible lector em perdoni l'anterior exposició de l'estructura de *Lo sisè seny*... Era necessària a fi que, amb més coneixement de causa, pogués fer-se un judici personal dels apartats següents, en els quals intentarem d'entrar en la significació d'aquell tractat lullian, bo i col·locant-lo en el context dels mestres del seu temps i en el context de l'obra lulliana; després n'intentarem una visió global.

I, tal com feien els contemporanis de Llull, comencem proposant-nos una possible objecció: ¿Quin sentit té l'intent de col·locar el text lullian que ens ocupa en el context de la doctrina contemporània, si és sabut que cap

dels coetanis de Llull no identificà la parla amb un sisè sentit? ⁴² La resposta consisteix a fer present que gairebé la meitat de *Lo sisè seny...* s'ocupa de la sensibilitat global (allò que Llull anomena «el sentit comú») i dels cinc sentits tradicionalment reconeguts. I aquesta part, que és bàsica, car la sensibilitat global o sentit comú és presentada per Llull com la font, de la qual els sentits particulars deriven (cf. lín. 46-47), és allò que permet de col·locar Llull en el context dels filòsofs contemporanis.

Centrat, doncs, el tema, crec que cal aventurar-se a una tesi o afirmació: la part de *Lo sisè seny...*, destinada a l'estudi de la potència sensitiva en general, no és homologable amb els tractats dels mestres contemporanis i per tant seria fora de lloc cercar en el tractat de Llull una síntesi que col·loqués la globalitat dels coneixements del seu temps sobre la matèria del coneixement sensible en el marc del sistema lullià, dels seus esquemes i dels seus conceptes bàsics. Més encara, allò que la lectura dels tractats contemporanis demostra ésser la gran preocupació i alhora la gran aportació dels seus contemporanis, tant àrabs com cristians, o no es troba en Llull o es troba en un grau tan escàs, per no dir elemental, que tota comparació esdevé sense sentit.

L'anterior judici es basa, evidentment, en la convicció que l'interès i aportació dels mestres contemporanis consistien a conèixer sobretot, i d'acord amb les possibilitats epistemològiques del temps, la base física de la dinàmica dels sentits i de llur activitat cognoscitiva. I em sembla tenir raons per a afirmar que la convicció a la qual m'acabo de referir no és una invenció purament mental meua, ans reposa en la lletra dels tractats que s'ocupen del coneixement sensible durant el s. XIII.

Així, per exemple, entorn del 1225, un mestre en arts fins ara desconegut, potser de París, publicava un *De anima et de potentiis eius*,⁴³ en el qual, malgrat de dedicar només deu línies al sentit de la vista, les acaba amb les frases següents, les quals n'ocupen dues: «... instrumentum (est)

42. És l'autor mateix qui proclama dues vegades (línies 6 i 485-487) que no té precedents i en realitat els contemporanis, almenys en tant que em són coneguts, reafirmen la tesi no sols que els sentits són cinc, ans algun d'ells dedica força pàgines a demostrar que no poden ésser més de cinc. Vegeu, per exemple, aquests títols dels capítols tercer, quart i cinquè del *De anima* de sant Albert el Gran: «Caput tertium. In quo est probatio quod non est sensus praeter quinque, per naturam mediorum». «Caput quartum. In quo probatur non esse nisi quinque sensus, per naturam organorum.» «Caput quintum. In quo probatur quod nullus deest sensus, ex ipsis sensibilibus», ed. Clemens STROICK (*Opera Omnia* VII, 1), Münster 1968, 151-154.

43. René A. GAUTHIER, *Le traité De anima et de potentiis eius d'un maître ès arts (vers 1225). Introduction et texte critique*, dins «Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques», 66 (1982), 3-55.

oculus, ad quem pervenit nervus opticus, continens spiritum visibilem, qui recipit colorem ab humore cristallino oculi, id est, a pupilla», temàtica que torna a comparèixer en parlar de l'«auditus»: «... instrumentum est timpanum auris, ad quod pervenit nervus continens spiritum audibilem». Pel que fa al tacte, ja Aristòtil havia dit —i la frase havia estat recollida àdhuc en els florilegis medievals— que «caro non est medium tactus, sed aliquid circa carnem, sicut nervus».⁴⁴

El lector pot fer personalment la prova, cercant en el vocabulari al final d'aquest estudi paraules com «cristallí», «nervi», «òptic», «timpà»; veurà que cerca debades, tot i que l'espai destinat a l'exposició de cada un dels sentits és força superior a les deu línies en el tractat lullià.

Entorn del 1240, Jean de la Rochelle (Ioannes de Rupella) escrivia un *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae*,⁴⁵ la segona part del qual és destinada a presentar les respectives explicacions que sobre l'estructura de l'ànima i de les seves potències donen Avicenna,⁴⁶ els metges,⁴⁷ Joan Damascè⁴⁸ i Agustí d'Hipona;⁴⁹ l'apartat dedicat a l'exposició de les teories mèdiques presenta les de Joannici, d'Avicenna altra vegada i d'Aristòtil. Dins aquesta consideració global de les potències de l'ànima trobem en tots algun breu paràgraf relatiu a la potència sensitiva, i atribuïda a Avicenna una descripció del sentit de la vista que coincideix amb les que ja coneixem pel fet d'integrar elements físics com els nervis o el cristallí;⁵⁰ de més a més, l'autor recull en diversos indrets i en particular en l'apartat dedicat a

44. Loc. cit. en la nota anterior, p. 37, línies 228-230; p. 38, línies 239-241, pel que fa a les dues frases anteriors. Pel que fa a la darrera, hom la pot veure en Jacqueline HAMESSE, *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval. Étude historique et édition critique* (Philosophes médiévaux XVII), Lovaina-París 1974, 182 (101).

45. Jean de la ROCHELLE, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae. Texte critique avec introduction, notes et tables* publicat per Pierre MICHAUD-QUANTIN (Textes Philosophiques du Moyen Âge XI), París 1964, 216 pp.

46. *Particula prima: De divisione potentiarum anime secundum philosophos, specialiter secundum Avicennam*, edició esmentada en la nota anterior, 70-103.

47. *Particula secunda: De divisione potentiarum anime secundum medicos*, edició esmentada en la nota 45, 103-113.

48. *Particula tertia: De divisione potentiarum anime secundum Ioannem Damascenum*, edició citada en la nota 45, 113-122.

49. *Particula quarta: De divisione potentiarum anime secundum Augustinum*, edició citada en la nota 45, 122-127.

50. L'atenció precisa a l'instrument físic que és el cristallí se salva, tot i que el text dedicat a cada un dels sentits, i més en concret al de la vista, és brevíssim: «Visus est vis ordinata in neruo concauo ad apprehendendum formam eius, quod formatur in humore cristallino ex similitudinibus corporum coloratorum, venientibus per corpora radiosa in effectum ad superficies corporum tersorum», ed. MICHAUD-QUANTIN (citada en la nota 45), 73, línies 157-160.

Agustí d'Hipona la doctrina de la localització en una part determinada del cervell de les vivències corresponents a les diverses potències de l'ànima.⁵¹

Avicenna ocupava un lloc destacat en el llibre que acabem d'esmentar, però el progressiu coneixement de la seva obra en els estudis de l'Occident posava en les mans d'«artistes» i metges síntesis doctrinals d'una tal riquesa, justament en relació al tema que ens ocupa, que no puc resistir la temptació de reproduir el resum que n'ha fet el professor Verbeke en la introducció del text llatí medieval del *De anima* avicennià: «Le *De Anima* d'Avicenne se caractérise aussi par le nombre considérable de données scientifiques qui y sont incorporées: l'auteur ne s'intéresse pas seulement à l'âme, mais aussi au corps et à toute la structure de l'organisme. Mentionnons quelques exemples: il y a dans notre traité, en rapport avec l'étude de la sensation interne surtout, une description détaillée de l'anatomie et la physiologie du cerveau; l'auteur y distingue différents ventricules, remplis d'un pneuma approprié, et il leur attribue un rôle particulier dans le fonctionnement de chacun des sens internes. De même que les sens externes se rattachent à des organes particuliers, ainsi aussi les sens internes: l'auteur est persuadé d'ailleurs que la sensation requiert toujours un organe spécial, aussi étudie-t-il l'organe de chacun des sens externes et, avec une précision particulière, l'organe de la vue: tout en admettant la fonction de l'humeur cristalline, il s'écartera de ceux qui prétendent que la vision se fait dans cette partie de l'oeil; d'après Avicenne, la vision se fait par le "nerf creux" grâce au pneuma optique qu'il contient. Dans sa description des organes des sens externes, Avicenne souligne l'importance du système nerveux et la fonction du pneuma. Rien d'étonnant si dans un chapitre distinct, à la fin de son traité, l'auteur étudie les instruments de l'âme et y examine précisément le rôle joué par les nerfs et par le pneuma; l'auteur s'interroge aussi sur la fonction du coeur dans l'exercice des activités psychiques, car, d'après lui, le coeur est le centre de la vie, d'où émanent les puissances vitales vers les différentes parties de l'organisme et tout d'abord vers le cerveau, où la complexion du pneuma rend celui-ci apte à transmettre la sensation et le mouvement aux organes appropriés. Tous ces exemples sont d'ordre médical, mais il y en a bien d'autres qui ne relèvent pas de la médecine; mentionnons ainsi l'étude consacrée par Avicenne au phénomène de la réflexion des rayons lumineux, à la vision double d'un objet, à la perception d'une image dans un miroir, à la perception d'une goutte d'eau se mouvant en ligne droite ou en cercle; dans le domaine de l'ouïe, on peut signaler l'attention de l'auteur au phénomène de l'écho

51. «Tres namque sunt ventriculi cerebri, unus anterior, a quo omnis sensus...», ibid., 123, línies 26-27.

et, en rapport avec l'odorat, son étude sur la perception des odeurs à longue distance: il s'intéresse au comportement des percnoptères qui, de très loin, perçoivent l'odeur des cadavres. L'étude qu'Avicenne consacre à la sensation est remplie de données concrètes empruntées aux sciences les plus diverses mais surtout à la médecine. Ainsi donc, l'examen philosophique des activités psychiques s'alimente sans cesse aux découvertes de la science positive».⁵²

Demano excuses per la llargària de la citació, però em sembla enriquidora i sobretot indispensable per a una valoració exacta d'allò que *Lo sisè seny...* representava en el context dels tractats sobre l'activitat sensitiva dels mestres del s. XIII, enlluernats davant les aportacions i la metodologia científica dels mestres àrabs. Un fenomen semblant al de l'enlluernament és encara el produït a hores d'ara per la lectura dels capítols que Avicenna dedica a la llum i al color en la tercera part del seu *De anima*.⁵³

D'altra banda, la llarga citació de la introducció que el professor Verbeke ha posat a l'edició del *De anima* d'Avicenna no sols informa de manera sintètica sobre la doctrina d'aquest autor, ans encara permet de comprendre els aspectes que més interessaven els mestres i estudiants de filosofia durant el segle XIII. La prova es pot trobar en la importància que aquells mestres en general donaven al tema en llurs comentaris als llibres *De anima* d'Aristòtil o en els tractats *De sensu et sensato* i, quan ja havien arribat a mestres en teologia, en les explicacions als darrers dies de la creació del llibre del *Gènesi* o al segon llibre de les *Sentències* de Pere Llombard.⁵⁴

52. Avicenna latinus. *Liber de anima seu Sextus de naturalibus* I-II-III. *Édition critique de la traduction latine médiévale* par S[imone] VAN RIET. *Introduction sur la doctrine psychologique d'Avicenne* par G. VERBEKE, Lovaina-Leiden 1972, 11*-12*.

53. Vegeu tota la *Pars tertia sexti libri de naturalibus. De visu. Capitulum de luce et lumine* dins l'edició citada en la nota anterior, 169-177; també les explicacions de VERBEKE en la introducció, 68*-73*.

54. Prescindint ara dels comentaris tant al *De anima* d'Aristòtil com a les *Sentències* de Pere Llombard recollides en les col·leccions d'*Opera Omnia* dels grans teòlegs del s. XIII (sant Tomàs d'Aquino, sant Albert el Gran, sant Bonaventura...), i sense cap pretensió de presentar una bibliografia completa de les obres escadusseres, n'assenyalaré alguna mostra: PEDRO HISPANO, *Obras filosóficas II. Comentario al «De anima» de Aristóteles*. Edición, introducción y notas por el P. Manuel ALONSO (Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Instituto Filosófico «Luis Vives». Serie A, núm. 3), Madrid 1944, 784 pp. Maurice GIELE, Fernand VAN STEENBERGHE, Bernard BAZÁN, *Trois commentaires anonymes sur le traité de l'âme d'Aristote* (Philosophes médiévaux XI), Lovaina-París 1971, 528 pp. Fr. Petrus IOHANNIS OLIVI O.F.M., *Quaestiones in secundum librum Sententiarum quas primum ad fidem codicum manuscriptorum edidit Bernardus JANSEN. Volumen II. Quaestiones 49-71* (Bibliotheca Franciscana Scholastica Medii Aevi V), Quaracchi 1924, 569-608. Hom pot completar, encara, amb exposicions més monogràfiques, com és ara la traducció catalana medieval d'ALCOATÍ, *Libre de la*

Una mostra d'allò que pretenc de dir es pot veure en els escrits d'Albert el Gran, no sols en el *De anima*⁵⁵ i *De sensu et sensato*,⁵⁶ ans, sobretot, en la gran compilació *De animalibus libri XXVI*.⁵⁷

Tenint en compte tot això que acabo de recordar, em sembla obligada la conclusió que l'escrit lullian sobre *Lo sisè seny...* i en particular la seva primera part no és homologable amb els tractats contemporanis on hom estudiava la sensibilitat en tant que font de coneixement o el seu mecanisme.

4. «Lo sisè seny...» dins l'obra lulliana

El fet que la primera part de *Lo sisè seny...*, que representa el quaranta per cent de tot el text, sigui dedicat a la potència sensitiva en general i a les cinc potències o sentits particulars podria induir a pensar que el nostre tractat és una exposició sintètica i més o menys completa de la doctrina de Ramon Llull sobre la font de coneixement que són els sentits, dins la qual trobaríem una altra exposició global sobre la manifestació feta mitjançant la veu, o sobre l'«affatus».

Però la comparació de l'opuscle que ens ocupa amb les pàgines que Llull dedicaria, a partir de l'abril de 1294, a exposar la seva doctrina sobre els temes esmentats⁵⁸ ens demostra que la suposició anterior és desenca-

figura de l'uyl, Barcelona 1933, 245 pp., o l'article de Wilfred R. THEISEN, Liber de visu: *The Greco-Latin Translation of Euclid's Optics*, dins «*Mediaeval Studies*», XLI (1979), 44-105.

55. Per a l'edició crítica del comentari al *De anima*, vegeu la nota 42.

56. *De sensu et sensato liber unus*, dins B. Alberti Magni Ratisbonensis Episcopi, *Ordinis Praedicatorum, Opera Omnia...* cura ac labore Augusti BORGNET, *Volumen nonum, Parvorum naturalium pars prima*, París 1890, 1-96.

57. L'edició d'aquesta obra ocupa en la col·lecció d'*Opera omnia* citada en la nota anterior, dos volums sencers, els onzè i dotzè, París 1891.

58. Prescindint, ara, de les pàgines que hi dedica en *Arbre de ciència*, de les quals ens ocuparem en la nota següent, i sense cap pretensió de completesa, assenyalaré, per exemple, que en el *Llibre d'home*, editat per Miquel TOUS I GAYÀ dins ORL XXI, Ciutat de Mallorca 1950, parla de la sensitiva en la pàgina 10 i altra vegada en les pàgines 62-63. En la col·lecció de les ROL actualment en curs de publicació dins el Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis, he trobat fragments més o menys extensos dedicats al tema dels sentits en tant que font de coneixement. Així, dins ROL VII, edició de Hermogenes HARADA (CC CM XXXII), Turnholt 1975, hi ha tot un capítol *De sensitiva* dins *Liber lamentationis philosophiae*, 110-112. Dins ROL VI (CC CM XXXIII), Turnholt 1978, editat per Helmut RIEDLINGER, hi ha capítols amb titulació semblant dins *Metaphysica nova et compendiosa*, 37-41; *Liber novus physico-rum et compendiosus*, 78-79; *Liber correlativorum innatorum*, 149-150; *Liber de modo naturali intelligendi*, 189-190; *De conversione subiecti et praedicati et medii*, 270-271;

minada. Aquesta és, almenys, la conclusió a la qual hom arriba després de comparar *Lo sisè seny...* amb la part corresponent d'una obra de síntesi de doctrina lulliana que, d'altra banda, és pràcticament contemporània del nostre tractat, car només fou escrita un any més tard. Em refereixo a l'*Arbre de ciència* i en particular a la seva tercera part, intitulada *De l'arbre sensual*.⁵⁹

Qui llegeixi les pàgines que acabem d'esmentar s'adonarà de seguida de la diferència entre els dos planteigs. L'exposició global es troba, efectivament, si és possible de trobar-la en alguna obra de Lull, en l'*Arbre de ciència* i no pas en *Lo sisè seny...* Només, per exemple, en l'arbre trobem una explicació de com es relaciona la sensibilitat amb els estrats tant inferiors com, si també hi són com en el cas de l'home, amb els superiors de l'ésser sensible, a través de la imatge de les arrels, tronc, branques, rams, fulles, flors i fruits, comparacions que permeten de seguir l'estructura dinàmica de la sensibilitat, partint dels quatre elements i llur presència en els principis bàsics o «dignitats» lullianes i arribant a la realitat sensada o sentida. Tot aquest aspecte d'interacció entre els diversos estrats de la realitat presents en l'ésser sensitiu, segons la doctrina lulliana, l'explicació de com els quatre elements es troben integrats en aquest ésser, la confluència de l'estrat elementatiu, vegetatiu i sensitiu en l'ésser sensible o la llarga explicació relativa al paper de les «cent formes» en la sensibilitat, en va serien cercats en *Lo sisè seny...*

5. Què és «*Lo sisè seny...*»?

L'estudi del text lullià ara publicat m'ha conduït a la convicció que *Lo sisè seny...* és un escrit destinat a demostrar o provar una tesi, que ja coneixem, la que l'expressió verbal és un sentit homologable amb els cinc coneguts i reconeguts fins ara, de manera que, a partir de la prova, hom n'hagués de comptar sis: vista, oïda, olfacte, gust, tacte i «*affatus*».

Liber, in quo declaratur, quod fides sancta catholica est magis probabilis quam improbabilis, 340-341; *Liber de possibili et impossibili*, 420-422 i 441-442. Dins ROL VIII (CC CM XXXIV), Turnholt 1980, editat per Hermogenes HARADA, tornem a trobar el tema dins el *Liber de forma Dei*, 88-92; i el *Liber de divina existentia et agentia*, 131-132. En ROL IX (CC CM XXXV), Turnholt 1981, editat per Alois MADRE, el *De ascensu et descensu intellectus* se n'ocupa en moltes ocasions, tal com hom pot veure en l'*Index verborum et locutionum notabilium*, 299, on les referències a «*affativa potentia*» i a «*affatus*» ocupen gairebé tota una columna.

59. Hom pot veure aquest text dins ORL XI, Ciutat de Mallorca 1917, 113-149, edició de Salvador GALMÉS; també dins OE I (Biblioteca perenne 16), Barcelona 1957, 594-608, edició de Tomàs i Joaquim CARRERAS I ARTAU.

En què es fonamenta tal demostració? Si no m'erro, en dues bases, les quals són l'observació elemental de la realitat, d'una banda, i la concepció lulliana de la sensibilitat, de l'altra.

L'observació elemental és aquesta: l'expressió vocal de vivències interiors o el fet que alguns éssers vivents manifestin «conceptes», sensacions o imatges interiors mitjançant la veu no és cosa exclusiva del llinatge o gènere humà, ans és quelcom que també es troba entre els animals. Per tant, l'expressió vocal s'ha de col·locar en aquell pla de la realitat que ja és pròpia del regne animal, en el pla, doncs, de la sensibilitat i encara de l'externa, car es realitza de forma perceptible en un òrgan exterior i no pas en plans purament interns, com és ara el de la imaginació o fantasia. Per tant, la manifestació vocal s'ha de col·locar en la llista dels sentits externs. Vegeu, per exemple, les línies 16-20.

L'altra base demostrativa és, ara com ara, una intuïció (o, potser, només una sospita), la qual, almenys, hauria de servir d'hipòtesi de treball per a una investigació substantiva sobre la teoria lulliana de la percepció sensible. Perquè per al «natural» contemporani de Llull era —i per a molts segueix essent— molt clara la diferència entre els cinc sentits perceptius i, per tant, passius, i la capacitat expressiva vocal, l'acte de la qual no és determinat per la presència d'un objecte exterior apropiat. Tinc la impressió que en teoria lulliana tal diferència s'esbossava fins a desaparèixer pel fet que, per a Llull, tot acte d'una potència sensitiva seria més una «prolatio» que una «perceptio», més un «dir» o «expressar» quelcom que no només percebre-ho passivament. D'ací vindria i, si no m'erro, així s'explicaria la insistència a presentar l'acte, tant del «sentit comú» (línies 54-60) com de cada un dels particulars, essencialment estructurat de forma correlativa (línies 69-71, 116-119, 141-143, 165-166).

En les explicacions que es repeteixen en la primera part en tractar de diversos sentits trobem que l'acte de cada un d'ells no és la captació o percepció d'un objecte extern o d'una qualitat del tal objecte (la figura en tant que afectada per la llum, en allò que toca el sentit de la vista, per exemple). Hom pot llegir en diversos indrets, per contra, que l'element passiu de l'acte de veure, allò que en terminologia lulliana és expressat a través de la paraula tècnica amb la terminació «-ilis»⁶⁰ (visibilis/visible, audibilis/audible, tangibilis/tangible...), no és l'audibilitat externa, posem per cas, identificada amb el so, ans només i directament «l'audibilitat interna o dedins» (cf. línia 123); el mateix val per al sentit de la vista, en la qual «ateyn lo visitiu en sa pròpia visibilitat, la visibilitat defora apropiada»

60. Vegeu sobre aquesta qüestió la tesi de Jordi GAYÀ citada en la nota 34.

(línies 84-85; cf. línies 91-92). La distinció entre l'element passiu de l'exterior i el de l'interior, aquest pròpiament objecte de l'acte de «sentir», i la reducció de l'extern, si no m'erro, a una mena de primera matèria de la sensibilitat, tal com sembla donar a entendre la frase «... que'l gustable defora se convertesca en lo gustable dedins, en lo qual és sentida la sabor» (línies 168-169), em semblen punts bàsics per a la comprensió de la teoria lulliana sobre l'acte de la sensibilitat.

Després d'allò que acabem de dir és natural de fer referència a aquella frase que presenta l'«*affatus*» dient que «aquest concebiment dedins la substància és manifestat defores per uou» (línies 16-17), en la qual tornem a trobar la dinàmica «dedins-defora» exactament igual, encara que a la inversa, que la que ens era manifestada en la teoria de la visibilitat (o l'audibilitat, etc.) externa o defores i interna o dedins. I aquesta observació ens condueix a preguntar-nos ¿què és l'«*affatus*» en tant que sisè sentit per a Llull: no serà potser el semicercle que per la seva projecció de l'interior cap enfora completa en circumferència l'altre mig cercle de l'influx de la realitat exterior cap a la interioritat del subjecte? Vegeu les línies 236-238. «Influència i refluència» és categoria explícitament esmentada en el nostre tractat (per exemple, en les línies 151 i 261) i alhora un dels elements essencials per a la comprensió d'un dels nou principis relatius lullians, el de «mitjà», i binomi explícitament tractat en la secció sobre la sensibilitat de l'*Arbre de ciència*, dins el capítol *De l'aplicació e pràctica de les cent formes primeres*.⁶¹

Heus-nos, doncs, arribats a la darrera pregunta: ¿hi ha en *Lo sisè seny...* una teoria lulliana de la comunicació? La comunicació entre individus d'algunes espècies animals és certament present en les pàgines que ens ocupen, més encara, la comunicació apareix d'una o altra manera en totes les definicions d'«*affatus*»: «... la sua fi està en manifestar lo concebiment qui és fet dedins la substància animada e sensada...»; «*affatus* és aquela potència, ab la qual animal manifesta en la vou a altre animal la sua concepció», trobem al començament (línies 12-13) i a l'acabament (línies 458-459) del nostre tractat.

Del que ja sabem podem deduir que, si *Lo sisè seny...* no és ni tan sols un tractat complet i sistemàtic sobre les percepcions sensitives, molt menys serà una teoria global i arrodonida sobre la comunicació intersubjectiva. Però el tema de la comunicació entra en la mateixa definició d'«*affatus*» i, per tant, cal recollir els elements esparsos sobre el tema esmentat en les pàgines lullianes.

61. Hom pot veure aquest text en les dues edicions citades en la nota 59, respectivament pp. 129-149 i 600-608.

Els elements, doncs, relatius a la comunicació inclosos en el nostre text es poden reduir a quatre: primer, la locució té per objecte intercomunicar entre individus els «conceptes» interiors de cada un (vegeu línies 18, 20 i 458-159); segon, en la intercomunicació rau la convivència humana en allò que té de vàlida: «... per efatus los hòmens s'amen més entre si mateixs e s'ajuden e s'entenen...» (línia 229); tercer, en aquesta intercomunicació es basa tota la cultura humana en tant que realitat col·lectiva (i aquest em sembla ésser el comú denominador de les observacions que són fetes en els diversos paràgrafs del segon apartat de la segona part del nostre tractat, en particular en les línies 318-352); quart, en la locució reposa la comunicació, sobretot col·lectiva, amb Déu (línies 227 i 478-487).

No puc acabar aquesta part sense assenyalar el fet que la demostració, tot i anar dirigida a provar l'existència del sisè sentit, «affatus», tant en el regne animal com en l'espècie humana, basa les seves proves, sobretot, en la relació existent entre la parla i els fets culturals de les comunitats humanes, sense ni plantejar-se el problema de si la comunicació intersubjectiva es dona entre totes les espècies del regne animal, ans donant per descomptat que sí, més encara, que es realitza a través de la veu.

També crec que cal remarcar, abans de posar punt final a la nostra introducció, que les constatacions fetes en el decurs del treball ens col·loquen en la llista d'aquells autors, entre els que ara recordo Fernand Van Steenberghen, Michela Pereira, Dominique Urvoy i Jordi Gayà,⁶² els quals es trobaren en la necessitat de constatar, des d'algun biaix, la manca en l'obra lulliana d'aquells elements de ciència natural que és normal de trobar àdhuc en els filòsofs i teòlegs contemporanis per no parlar dels que ens proporcionen els qui destacaren com a capdavanters justament en el camp de les ciències naturals de la Baixa Edat Mitjana. I aquesta constatació sembla anar lligada amb una de complementària, la de la manca d'un diàleg real per part de Llull amb els pensadors i científics, almenys amb els de l'Europa Occidental, que no seguien el seu sistema.

62. Vegeu la recensió del primer al volum inicial de ROL I, Ciutat de Mallorca 1959, dins «Estudios Lulianos», XIII (1969), 102. Michela PEREIRA, *Le opere mediche di Lullo in rapporto con la sua filosofia naturale e con la medicina del XIII secolo*, ibid., XXIII (1979), 5-35. Dominique URVOY, *Penser l'Islam. Les présupposés islamiques de l'«Art» de Lull* (Études Musulmanes XXIII), París 1980, 245. Jordi GAYÀ, *Introducció a: Ramon LLULL, Tractat d'astronomia* (segons el ms. Add. 16.434 del British Museum) a cura de Jordi GAYÀ (amb la col·laboració de Lola BADIA), dins *Textos y estudios sobre astronomia española en el siglo XIII*, Barcelona 1981, 210-211.

TERCERA PART. LA NOSTRA EDICIÓ

El text que segueix és transcripció del conservat a Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. [Cat.] 60, ff. 93^a-101^b. L'opció a favor d'aquesta còpia s'imposà, perquè és l'única completa en llengua catalana i perquè és un segle i mig més antiga que la de Roma, Col·legi de Sant Isidre i Sant Patrici, 1/71, ff. 53^r-56^v.

He normalitzat l'ús de lletres minúscules i majúscules i he puntuat d'acord amb les normes actuals. He separat les paraules que en el manuscrit es presenten unides, així, per exemple, «assaber» s'ha convertit en «a ssaber». A l'interior de cada paraula, uso l'apòstrof, el guionet i el punt volat d'acord amb la normativa actual. També uso l'accent a fi de distingir d'altres aquelles grafies que no són d'acord amb les actuals normes ortogràfiques i que per això es podrien confondre amb d'altres, com, per exemple, «à» (tercera persona del singular del present d'indicatiu del verb «haver»), diferenciada per l'accent d'«a», preposició. La divisió de paràgrafs respon a l'assenyalada en l'original pels calderons, amb l'excepció del que comença en la línia 93, on el manuscrit muniquès no porta calderó, sí en canvi les còpies llatines.

Només en tres ocasions m'he permès d'apartar-me del text triat com a base, afegint quelcom pel meu compte: en la línia 65 escric «influit», quan la còpia muniquesa diu clarament «influir»; l'exigència gramatical i el testimoni unànime de totes les còpies llatines demanen la forma passiva del participi pretèrit. En la línia 255 he afegit «s» al final de «sopiect», tant per exigència gramatical com per testimoniatge unànime de totes les altres còpies. En la línia 307 m'he atrevit (i, si cal, en demano perdó) a introduir tota una paraula: «pozam»; m'hi ha decidit, no sols el testimoni de totes les altres còpies, ans encara el fet que la paraula fou escrita (i després ratllada i substituïda per «provam») en la nostra, després de les cinc paraules següents. ¿Es féu el copista un petit embolic i no s'adonà, en substituir «pozam» per «provam» que el verb desestimat s'havia de col·locar una mica abans? En els altres casos no he canviat res, tot i estar segur que, per exemple, a la línia 254, «sopiects» ha d'ésser «obiects», «calor» de la línia 255, «color», i d'altres.

He mirat de transcriure fidelment la còpia muniquesa, amb la sola excepció del pas de «j» a «i», quan la primera d'aquestes dues lletres té valor de vocal, per exemple, en la paraula «anjmal» de la línia 18. Però no he fet el pas invers de transcriure la «i» amb valor de consonant per «j», perquè he pogut constatar que les grafies «object» i «obiect» no semblen ésser ben indistintes, car trobo la primera usada tres vegades en singular i dues en plural i la segona tretze vegades en singular i tres en plural;

«opiect», en canvi, surt nou vegades en singular i una en plural, però mai «object». He optat, doncs, per deixar aquesta grafia tal com la trobava. La mateixa decisió val per a les lletres «c» i «t», clarament diferenciades en el manuscrit bàsic.

He resolt les abreviatures d'acord amb les equivalències generalment admeses, també les xifres expressades amb números romans, fora del cas de data (vegeu línia 489). He transcrit «com» el «co» amb línia horitzontal damunt, a fi que el lector pugui estar segur, en trobar «con», que aquesta grafia és consignada en el text muniquès amb totes les seves lletres. Aquesta és també la norma seguida en casos semblants, com és ara «nombre» de la línia 417, escrit «nobre» amb ratlla horitzontal damunt la primera síl·laba. He de dir, però, que la grafia «com» també és usada pel nostre copista, per exemple, en la línia 371. Pel que fa a la «ny» actual, m'he captivat de la forma següent: he transcrit «yn» (d'acord amb la grafia normal dels copistes de la primera meitat del segle XIV),⁶³ quan he trobat en la còpia ara muniquesa una «y» amb ratlla horitzontal damunt; quan, però, trobo «yn» i damunt l'esmentada ratlla, transcriu «nyn», com és ara en «atènyner» de la línia 121. Trobo explícita la grafia «seynor» en la línia 490. He aplicat la mateixa manera de fer al cas paral·lel de «singnificar» de la línia 369.

Dos mots sobre l'aparat crític. El problema de les fonts del pensament de Lull deu ésser un dels més difícils. Ell era conscient de dir coses que no havia dit mai ningú —el nostre text és emmarcat per una afirmació inicial i una de final d'aquesta mena— i d'altra banda el seu deu ésser un dels casos més clars de persona a qui «l'escriure fa perdre el llegir». Per això, la pregunta entorn de les fonts del pensament lullian és, d'una banda, d'importància relativa, però alhora d'interès apassionant —l'interès propi de les coses no massa normals. I aquesta és la raó per la qual les frases transcrites en l'aparat de fonts no pretenen altra cosa que assenyalar algun dels textos aleshores corrent en les escoles de l'occident cristià, on hom pot trobar idees que el nostre autor recull en el seu opuscle cosa que, alhora, indica quines de les idees lullianes eren moneda d'ús corrent en aquell temps. Aquestes consideracions m'han induït a oferir els petits fragments transcrits en l'aparat de fonts tal com els ofereixen i sobretot els oferien les traduccions llatines contemporànies, a primera vista tan esotèriques, i

63. Com a punt de referència ben divers en el sentit que no crec que el nostre volum, ara muniquès, fos copiat a Girona, assenyalaré les següents grafies, recollides en l'Arxiu Provincial de Girona, Notaris de Girona 4, volum 13: al f. 21, amb data de 10 de febrer de 1337 (1336), trobo «guaynador»; al f. 50^v, amb data del 18 del mateix mes, «Russynoli»; al f. 60^v, amb data de dos dies més tard, «Domeyn»; al f. 109^v, amb data 11 de març del mateix any, «Capmayn». No crec que calgui insistir, car suposo que és grafia normal.

no pas —és el cas d'Aristòtil— en una edició crítica moderna del text original, molt més allunyada de Lull que les primitives versions llatines. Hi ha la qüestió de les fonts àrabs —cas d'Avicenna— a l'abast de la mà de Lull i no en canvi —sóc el primer a deplorar-ho— de la meua. És d'esperar que els estudiosos de les relacions sobretot intel·lectuals entre Ramon Lull i l'Islam podran, algun dia, fer aportacions en el tema de la filosofia de la sensibilitat i del sisè sentit lullà. Justament per això em plau d'acabar aquesta introducció reafirmant explícitament que el meu treball no és altra cosa que una aportació més, la qual demana d'ésser completada per d'altres.

Copio en apèndix el *Liber de locutione angelorum* (Montpeller, maig de 1312),⁶⁴ a fi que el lector pugui fer-se ell mateix una idea més completa de la doctrina lulliana, veient les diferències entre l'«affatus», mitjà de comunicació en el pla dels éssers sensibles, i la «locutio», a través de la qual, segons Lull, s'intercomuniqueu els esperits purs. El text és transcrit d'un volum que tothom ha considerat de primera categoria en el sentit que ens conduiria a la Mallorca dels primers anys posteriors a la mort de Ramon Lull: el Codex latinus Monacensis 10.495, ff. 223^b-230^d.⁶⁵

Barcelona, 12 de gener de 1983

64. Encara que només es trobi en curs de publicació, puc assenyalar que la descripció detallada d'aquest volum és en el meu *Els manuscrits lullians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic II. Volums de textos llatins* (Studia, textus, subsidia IV), Barcelona 1984. Afegiré que un altre dels punts de referència d'aquest text llatí és, ultra els llocs en els quals l'autor parla de la comunicació parlada, aquella part del *Llibre dels àngels* que porta per títol *De la quarta distinció, qui és de la locució dels àngels*, dins ORL XXI, Ciutat de Mallorca 1950, 354-365, edició de Miquel TOS I GAYÀ.

65. Sobre l'interès d'aquest volum, vegeu Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Notes sobre la transmissió manuscrita de l'opus lullà*, dins *Franciscàlia*, Barcelona 1928, 345-348. Em remeto també a allò que n'he dit en les *Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lullians medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic*, publicades en aquest mateix volum. Només afegiria, com a pura hipòtesi, si la formació d'un volum tan important com l'actual Clm. 10495 només amb traduccions llatines, no fou conseqüència de la prohibició de lectures de tema teològic en llengua vulgar emanada del concili provincial de Tarragona el 22 de febrer de 1318. Era una forma de marcar distàncies.

[RAMON LLULL]

[LO SISÈ SENY,
LO QUAL APEL·LAM AFFATUS]

f. 93ª Déus, ab vertut de la tua sanctedat comensam a ensercar lo sisèn senyn, lo qual apelam afatus.

5

A ensercar senyn no conegut per los antics ensercadors de les cozes naturals e de lurs secrets propozam primeramén tractar del senyn comun e dels seus particulars coneguts per so que mils pus-

4 ab NOPQR in | a ensercar NOPQR investigare 5 afatus NPQR affatum O afatum
M efatus corr afatus
6 ensercar NOPQR inquirendum | ensercadors NOPQR perscrutatoribus 8 e NOPQR ac

6 Possible font d'inspiració seria aquesta frase del *De spiritu et anima*, aleshores atribuït a sant AGUSTÍ: «Vis animalis est in cerebro, et inde vigere facit quinque sensus

5 En relació a la paraula «affatus» crec que cal dir dues coses: una, entorn de l'opció per aquest terme i no per d'altres de semblants, com és ara «locució» o «parla»; l'altra, sobre l'intent de correcció de l'«af(f)atus» original per «ef(f)atus» ja ací en el títol-invocació, amb la consegüent barreja de les dues grafies en tot el nostre text.

Veig en l'estudi de Thomas KÖVES-ZULAUF, *Varros Definition von fari und die schicksalhafte Bedeutung des ersten Schreis (De lingua latina 6, 52)*, dins «Glotta», LIX (1981), 265-295, l'observació següent: «Durch die Phase des fari gelangt das Kleinkind zur vollentwickelten Sprachfähigkeit des loqui (& 56)» (265); i en la pàgina immediata la frase de Varró objecte d'aquell assaig: «... fatur is qui primum homo significabilem ore mittit vocem» (266, amb referència a *De lingua latina* 6, 52). Si això fos així, és possible que Llull hagués cercat per intitular el seu tractat aquella paraula que més es prestava a significar la veu orgànica, en tant que aquesta és comuna a animals i a homes, escollint la dicció llatina apropiada a aquella situació de la veu humana més veïna a la pura animalitat. Resultarien, doncs, pàl·lides les significacions d'«affari» ofertes per DU CANGE («sentire», «cognoscere», només genèriques), per Egidio FORCELLINI («actus alloquendi, unde etiam alloquium, allocutio», massa acostades a la significació de «loqui») o pel *Mittelateinisches Wörterbuch bis zum ausgehenden 13. Jahrhundert. Band I. A-B. Redigiert von Otto PRINZ unter Mitarbeit von Johannes SCHNEIDER*, Munic 1967, columna 347 («strictius idem quod allocutio, sermo, colloquium», de manera semblant a Forcellini). El fet de trobar-se a Nàpols potser ajudà Llull a assegurar-se l'ajut d'un bon llatínia.

L'intent de corregir l'«a» inicial per «e» potser s'ha de posar en relació amb el fet que el *Catholicon* de Giovanni BALBI DA GENOVA, el diccionari més estès durant la Baixa Edat Mitjana, no té «affor» (uso l'exemplar del Vat. lat. 1474, f. 65) i, en canvi, en el f. 136^b coneix «Effor, -fari, -fatus. Fari, id est, loqui aut eloqui», com a verb compost d'«ex-» i «for», que hom pot veure explicat en el f. 158^a del mateix volum.

6 i 10 Llull afirma que el seu és un «seyn no conegut». Armand Llinarès en el

10 cam uenir a conexensa d'aquest senyn que ensercam, lo qual per éls
no fo conegut, car, per aquela conexensa que d'èls aurem e darem,
mils porem declarar la natura e la propietat del sisèn senyn. E ape-
lam aquel effatus per so car la sua fi està en manifestar lo conce-
bimén qui és fet dedins la substància animada e sensada, lo qual
15 concebimén és fet en home sots raó de racionalitat e de magenalitat
e en los animals no racionals és feta sots ymagenalitat.

NOPQ *add* etiam R *add* secundo | seus NOPQR sensibus | per so que NOPQR ut 9 venir
NOPQR devenire | ensercam NOPQR inquirimus 9-10 lo qual per éls no fo conegut NOPQR
antiquis incogniti 10 aurem e darem QR dabimus, habebimus Q habebimus *cancell* 11 de-
clarar R declarare 11-12 e apelam aquel effatus NOPQR praedictum sextum sensum (P *add*
quem Q quem *add int lin alia man*) affatum appellamus 12 sua N suos *corr* suis *cancell* | està
R stat NP estat Q est *corr* estat *cancell* | manifestar NOPR manifestando (P *corr mag cancell*)
Q manifestare | concebimén NOPQR conceptum 13 és fet P fuit | dedins la NOQR intus in
P *om* intus 14 racionalitat NPQR rationabilitatis O rationabilitatis | de magenalitat M *corr*
de magenalitat *expunct -bi-* de magenalitat *corr* de magenació NOPR imaginabilitatis Q yma-
giabilitatis 15 e NOPQR *om* | animals NOPQR *add* autem | no racionals NOQ irrationabilibus
PR irrationabilibus N *vid corr* irrationabilibus | és feta NOPQR *om* | ymagenalitat NOPQR ima-
ginatione

corporis. Jubet etiam voces edere...» (MIGNE, *Patrologia latina*, XL, 795). Recollí la
frase Jean de LA ROCHELLE, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae*,
XLVII (MICHAUD-QUANTIN 123, línies 25-26).

15 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVIII: «Non enim omnis sonus animalis vox
est... sed oportet et animatum verberans et cum imaginatione aliqua» (FRETTÉ
XXIV, 111).

Iloc citat en la nota 34 suggerí com a font possible TERTUL·LIÀ, *De anima*, 6; Tomàs i
Joaquim CARRERAS I ARTAU assenyalaren possibles precedents estoics (OE I, 1041,
nota 23). Certament no es troba entre els «quinque sensus aut octo» dels quals parla
Avicenna en el seu *De anima*, car els vuit són el resultat de destriar en quatre el sentit
del tacte (VAN RIET I, 83, línia 58). En canvi, ARISTÒTIL, *De anima* (FRETTÉ XXIV,
111) i el comentari semi-averroista al *De anima* d'Aristòtil, publicat per Fernand VAN
STEENBERGHEM, dediquen un o dos capítols a la veu entremig dels que destinen a la
visió i a l'olfacte, homologant d'aquesta manera, ni que només sigui *de facto*, la veu
entre els sentits (*Trois commentaires*, 281-284); segons l'editor, el text seria anterior
a 1277 (ibid., 129). No cal dir que Llull és constant, després de l'any 1294, a parlar
de sis sentits i a presentar l'«affatus» com a sisè. Per això quan, com és ara en l'*Art
abreujada de predicació*, parla de «deu potències naturals» (WITTLIN, Barcelona 1982,
51), enumera a continuació els sis sentits, la imaginació i les tres potències de l'esperit
humà, memòria, enteniment i voluntat.

Recordaré, a fi que la informació sigui més completa, que en el ja esmentat *De
anima*, Aristòtil parla d'un sentit divers dels cinc normals, però només per a una cate-
goria particular de vivents, els qui no respiren: «... sanguinem non habentia, quoniam
non respirant, alterum utique quemdam sensum habent, praeter eos, qui dicti sunt»
(FRETTÉ XXIV, 116).

15 Aquestes paraules semblen donar per suposat que l'«affatus» lullà es troba
en tot el regne animal, quan ja Aristòtil havia fet l'observació que els peixos no tenen
veu: «Patet autem et quamnam ob causam pisces voce careant: guttur enim non habent,

f. 93^b Aquest concebimén dedins la substància és manifestat defores per uou, en la qual || és affigurada la concepció dedins. E'l object del senyn és manifestació al altre animal per so que conceba la sua concepció, al qual appetit natural dezira la concepció que és feta dedins per so que ab él pusca partissipar e la sua concepció manifestar. 20

Enfre amdues les manifestacions, la una que és dins e l'altra que és defores, està vou, affigurada sots raó de concepció dedins, moguda per lo loquitiu, qui especifica lo son e mou l'estrumén on se forma la vou. E és reebuda aquela vou per l'auditiu defores, qui en lo seu propri audible dóna la semblansa de la concepció objectada a la manifestació de dins, desirada en la manifestació defores. 25

Segons aquesta manera e moltes d'altres, preposam ensercar la natura del senyn que ensercam e reuelar aquel següent la manera de la *Art enventiua* e de la *Taula general*.

16 dedins la substància NOPQR intra substantiam existens
 17 dedins NOPQR intrinseca 18 és M seq la expunct | altre P illud 19 concepció
 NOPQR manifestationem | dedins N interius corr lect dub intrinsecus (?) 20 e NOPQR add
 ei | manifestar NOQR valeat propalare (PQ propagare ?)
 21 ambdues O istas NPQR istas duas | una NOPQR add scilicet 22 està OP estat NQR
 stat 23 per lo loquitiu NOPQR per affatum | qui especifica lo son M add in marg | especifica
 O specificat corr especificat cancell e- | e mou M seq lo cancell 24 auditiu PQ auditum
 25 audible N audibili corr audibilis cancell -s | concepció NOQR conceptionis P concepcio-
 ni | objectada NOPQR obiecte 26 desirada NOPQR affectate
 27 ensercar NOPQR inquirere 28 del NOPQR istius

et hanc partem non habent, quia non admittunt aërem, neque respirant», *De anima* II (FRETTÉ XXIV, 111).

18-19 Vegeu, pel que fa a «la concepció dedins», la nota a les línies 389-391. La nostra frase té sentit idèntic al de la primera i darrera mostres d'allí. Recordem, pel que fa a l'ús de la categoria filosòfica d'«objecte», ací iniciada i sovintejada després en el decurs del tractat, que és una paraula molt característica de la recepció de la filosofia grega per part de l'Occident medieval llatí durant el XIII segle, dins la qual, pel fet d'emprar-la, es col·loca el nostre autor. Sobre l'ús contemporani, hom pot veure ara Lawrence DEWAN, «Objectum» *Notes on the invention of a word*, dins «Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age», XLVIII (1981), 37-96.

19 L'aparat crític indica que tota la tradició manuscrita, tant catalana com llatina, és concorde a donar testimoni que el text original no tenia més paraules que les que figuren ací, però això no obstant, penso que, després de «dezira», manca un verb com és ara «comunicar».

22-24 Vegeu en les línies 460-464 una explicació més concreta i detallada del procés de formació de la veu. Ací, en canvi, l'explicació, tant d'aquest fenomen com del de la seva percepció, és feta amb terminologia purament formal: «loquitiu», «estrumén», «auditiu», «audible», «dedins», «defores».

28-29 La referència a les dues obres esmentades en el text no és a la doctrina sobre el nombre de sentits corporals. Ja sabem per la Introducció que en la *Taula general*, acabada de publicar en emprendre la redacció de *Lo sisè seny...*, encara repetia la doctrina tradicional dels cinc sentits. No cal dir que l'*Ars inventiva veritatis* es troba

30 *De la diuisió d'aquest tractat*

Aquest tractat és departit en quatre distincions. La primera és del || senyn comun e dels seus particulars coneguts. La segona és de les necessitats que nós donam del senyn no conegut. La tersa és en les rahons que donam com lo senyn no conegut no és dels senyns coneguts. Quarta distinció és de la difinitió del senyn no conegut e de la manifestació que d'él donam. f. 93^c

Del senyn comun

La figura del senyn comun és manifestada en les comunitats dels seyns particulars, axí com visus, qui és potència comuna a veyer diuerses colors; e auditus, qui és potència comuna a oir diuerses vous;

30 De la Q om | d'aquest tractat PQ libri
31 és departit NOPQR dividitur | distincions NOPQR partes | primera M add int lin part P pars 32 de O de de 33 nós NOPQR om | donam O dabimus | del NOPQR de isto | tersa NOPQR add pars | és NOPR consistit Q om 34 com NOPQR quod | no és NOPQR difert 35 distinció NOPQR pars | és NQ om 36 manifestació R magnificacione

37 NOR praeit De prima parte et primo Q praeit De prima parte, que est

38 La figura del NOPQR om 39 qui M corr que | a Q ad ad 42 dorsors O dulçores

40 AVICENNA, *Liber de anima seu sextus de naturalibus* II, capitulum quintum: «... auditus apprehendit contrarietatem quae est inter sonum acutum et gravem, et contrarietatem quae est inter debilem et fortem, et contrarietatem quae est inter durum

en el mateix estadi doctrinal: «Haec autem potentia (sensitiva) in quinque potentias speciales distincta est, quae sunt visus, auditus, gustus, odoratus et tactus...» (MOG v.1, f. 49^b). Però la referència no és a la doctrina de les dues obres esmentades, ans a la «manera» i aquesta em sembla de no difícil interpretació: l'*Ars inventiva veritatis* és la formulació definitiva dels principis absoluts i relatius i de llur joc o dinàmica o sintaxi. La *Taula general* és, si no m'erro, l'obra en la qual Llull presenta una elaboració, que ja serà definitiva, de la teoria dels correlatius. Jordi Gayà, en estudiar justament aquest punt de doctrina lulliana, ho expressa d'aquesta manera: «... podríam dir que, al igual como en *Liber chaos* se nos ofreció una bien definida estructura correlativa elemental, aquí se nos presenta una bien definida estructura correlativa ontológica», *La teoría lulliana de los correlativos*, Ciutat de Mallorca 1979, 97. En la Introducció, i més en concret en l'apartat de resum de *Lo sisè seny*, he insistit en aquests dos punts a l'hora d'explicar les diverses distincions del nostre tractat: en l'ús de l'estructura correlativa de l'explicació dels actes de sensibilitat oferta en la primera distinció i en l'ús de la dinàmica de principis absoluts i relatius en la prova «per necessitat» a favor de la tesi que l'expressió vocal és un sentit, el sisè, sobretot en la primera part de la segona distinció.

38-39 Les «comunitats dels seyns particulars» no es poden confondre amb allò que Aristòtil i seguidors anomenaven «communia sensibilia» i havia passat a formar part dels coneixements filosòfics elementals (magnitudo, motus, quies, numerus et figura, cf. HAMESSE, 179, núm. 64, amb referència a *De anima*, llibre segon o B6, 418 a 11-20). Les aristotèliques són les realitats comunes a tots els sentits. Les lullianes, en canvi, són les realitats diverses percebudes per idèntic sentit, d'acord amb els exem-

e odoratus, qui és potència comuna a odorar pudors e bones odors; e gustus, qui és potència comuna a gustar dolços o amargors; e tactus, qui és potència comuna a tocar cozes lizes e aspres, fredes e caldes, dures e mols.

Per aquestes particularitats comunes és significat lo senyn comun — 45

PQR dulcores N dulciores | o NOPQ vel Q add diversas R et | amargors NOPQR amaritudines
43 lizes NOQR lenia P línia corr. línea

et lenem et asperum et ceteros...» (VAN RIET I, 167, 31-34). 41 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XX: «... odorabilis enim sensus et mali odoramenti et boni odoramenti olfactus est» (FRETTÉ XXIV, 116). 42-44 Vegeu l'aparat de fonts de la línia 180.

45-47 *Ignoti auctoris quaestiones in libros Aristotelis De anima*, quaestio XXI: «... sensus communis est unde derivatur virtus sensitiva in particularibus, et ad hoc terminantur alterationes sensuum particularium...» (VAN STEENBERGHEN 233, 24-26). Jean DE LA ROCHELLE, *Tractatus de divisione multiplici potentiarum animae* II, I (secundum Avicennam): «Hec autem virtus (*sensus communis*) est centrum omnium sen-

ples que dóna el mateix autor en aquestes línies. El comentarista semi-averroisista afegeix: «... multa sunt alia sensibilia communia, ut longinquum, propinquum, forte» (VAN STEENBERGHEN, *Trois commentaires*, 234, línies 62-63). Vegeu també AVICENNA, *De anima* III, 8 (VAN RIET I, 280-283).

42-44 Vegeu una enumeració de les qualitats objecte del sentit del tacte en les línies 180-181, només divergent de la nostra en petits detalls. Amb tal doctrina, Llull, cal suposar que de manera conscient, s'apartava d'aquella possibilitat esmentada per Avicenna, la de distingir quatre sentits a l'interior d'allò que normalment és considerat com un sentit únic, el del tacte. Els tres parells de qualitats contraposades, citades ací per Llull, són les mateixes indicades per Avicenna com a objecte d'altres tants sentits: «Videtur autem aliquibus haec vis (*el tacte*) non esse species specialissima, sed genus quattuor virium aut etiam plurium diffusarum simul in toto corpore, quarum una discernit contrarietatem quae est inter calidum et frigidum, alia discernit contrarietatem quae est inter humidum et siccum, tertia est discernens contrarietatem quae est inter durum et molle, quarta vero est discernens contrarietatem quae est inter asperum et lene...» (VAN RIET I, 85, línies 80-86). Enfront, doncs, d'aquesta possibilitat contemporàniament contemplada, Llull es reafirmava explícitament en la unitat del sentit del tacte. Pèire Joan (Oliu) dedica al problema tota una qüestió, notable per la riquesa de consideracions a favor de cada posició, sense que personalment es defineixi (JANSEN II, 574-585).

45-46 També en aquest punt de la naturalesa del «sensus communis», Llull s'aparta d'Avicenna, el qual defineix «fantasia, quae est sensus communis» (VAN RIET I, 87, línia 20). Pèire Joan (Oliu) coincidia amb Avicenna, encara que conduït per raons no avaluades pel filòsof àrab, en concret per l'autoritat d'Agustí (JANSEN II, 596-602). Jean de la Rochelle havia resumit en poques línies la doctrina agustiniana entorn de les relacions entre els sentits externs i la imaginació: «... eadem vis, que exterius formata sensus dicitur, eadem usque ad intimum transducta ymaginatio vocatur...» (MICHAUD-QUANTIN 125, línies 98-99). La forma de parlar de Llull s'assembla molt a la de sant Tomàs d'Aquino: «... vis sentiendi diffunditur in organa quinque sensuum ab aliqua una radice communi, a qua procedit vis sentiendi in omnia organa, ad quam

dedins, lo qual és apelat potència sencitiua, per raó de la qual són || les f. 93^a
cozes sensades e éla és font; e'ls seus particulars són rius particularats,
segons diuersitat d'òrguens, d'estrùmens e d'objectes.

Lo seyn comun és invisible e no pot éser ymagenat, mas l'ente-
nimén ateyn aquel en les comunitats particulars damunt dites, que
50 són de la esència del seyn comun, les quals comunes particulars ateyn
l'entenimén en la ymagenatió, per raó de lurs diuersitats, car per raó
d'aqueles són ymagenables.

Aquest senyn comun de què parlam és part substancial de la subs-
tànca sensada e per asò de essencial sencitiu, sentible e sentir, qui
55 són de la sua esència e éla d'aquels, car sens aquests tres no puria
éser part substancial; e enaxí com lo senyn comun és d'aquests tres

46 dedins NOPQR intus 47 particularats O particulares *corr* particulari P particularizati
Q particulares 48 òrguens NOPQR *add et*

51 comunes particulars NOPQR particularitates communes

55 asò NOPQR *add est* 56 tres P *om* | puria N possunt O potest 57 enaxí com NOPR
sicut Q sic | és d'aquests tres aiustats NOPR de istis tribus est compositus | aiustats essencialment

suum et a qua derivantur ut rami...» (MICH AUD-QUANTIN 75, 210-211). 48 AVICENNA,
Liber de anima...: «Ergo verum est quod sensibus necessaria sunt instrumenta corpo-
ralia, et aliquibus eorum media, quia sentire est passio aliqua, quae est receptio formae
sensati...» (VAN RIET I, 128, 55-57).

55 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio X: «Manifestum igitur est quod sensitivum non
est actu, sed potentia tantum, unde non sentit, sicut combustibile non comburitur ipsum
a seipso sine combustivo» (FRETTÉ XXIV, 86-87). AVICENNA, *Liber de anima...*: «... senti-
ens habet in sua potentia fieri sicut sensatum in effectu: sentire etenim est recipere

etiam terminantur omnes immutationes singulorum organorum...», *De anima* III, 3
(FRETTÉ XXIV, 144, columna primera).

48 La frase relativa a la «diversitat d'òrguens, d'estruments e d'objectes» sembla
fer referència, d'una manera molt sintètica, a un tema molt interessant per als mestres
contemporanis, el de les diferències entre els sentits. Hom en pot veure una exposició
molt abreujada en el *De anima et de potentiis eius* (GAUTHIER 36, línies 205-219).
Vegeu en la línia 460 una distinció ben concreta entre «instrument» i «òrgan», distinció
que no es troba en d'altres mestres contemporanis.

54-55 En els paràgrafs anteriors havíem trobat temes homologables amb els que
tractaven els filòsofs del segle XIII. Ací comença una problemàtica d'esquema totalment
lulliana. Així, «substància sensada» crec que s'ha d'entendre d'acord amb aquella teoria
sobre la composició de l'home, que el mateix Lull exposa en el *De ascensu et descensu
intellectus*: «Substantiae sunt quinque in homine, scilicet: Elementativa, vegeta-
tiva, sensitiva, imaginativa et rationativa. Et iste quinque constituunt unam subst-
tantiam hominis» (MADRE 97, línies 325-327). De la «substància sensitiva» forma part
el conjunt de la sensibilitat. Per tant, li serà necessàriament consubstancial l'estructura
«correlativa» de tot ésser.

56 «Són de la sua essència», més encara, d'acord amb el *De ascensu et descensu
intellectus* VI, 4, 6: «... in quo (*sentit*) sensitivum, sensibile et sentire sunt una essen-

aiustats essencialment, enaxí los seus particulars són edificats de essencials concrets, axí com visus, qui és de essencial visitiu, visible, veer, f. 94^a e auditus de essencial auditiu, audible, oir || et enaxí dels altres. 60

Los accidens d'aquest senyn comun són qualitat, quantitat, relació e ls altres accidens apropiats sots raó de sentir, los quals accidens són moguts en les sues extremitats, que són los seus particulars. E aquel movimén està primeramén en potència en lo senyn comun e és-hi influït en la obra actual dels seus particulars, so és a ssaber, e 65 oir e en los altres.

De visus

Visus és aquela potència que atenyen color.

Q essentialiter compositus 58 seus NOPQR sensus 59 axí com NOPQR sicut | visible NOPQR add et 60 audible NOPQR add et | et enaxí dels altres P et ceteris
62 sentir P sciendi 63 que M *lec dub corr* qui ? 64 està O estat NQR stat P est | comun R om | e R qui etiam 65 influït M influir NOPR influitur Q influuntur | actual NOPQR accidentali | dels seus Q suorum NOPR suorum | so és a ssaber R om NOPQ scilicet 65-66 e oir NOPQR videndo, audiendo 66 e en los altres NOPQR etc.
67 De visus OPQR De visu | Q add et modo videndi

formam rei nudam a sua materia, ita ut informetur per eam sentiens...» (VAN RIET I, 120-121, 42-44).

68 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XIV: «... visibile autem est color quidem...» (FRETTÉ XXIV, 97). *Ignoti De anima et de potenciis eius*: «Obiectum ergo visus est color» (GAUTHIER 37, 223).

tia sensitiva» (MADRE 96, línies 293-294). Poc després, es pregunta per la raó última d'aquesta estructura ternària i respon amb l'explicació de l'exemplarisme trinitari, *ibid.*, 8 (MADRE 97, 312-323; les dues darreres línies diuen: «... sicut in Deo est una essentia et tres personae, sic quaelibet persona suo modo est una potentia, habens in se tria concreta»). Cada un dels correlatius, doncs, és un «essencial concret» (línies 58-59).

61-66 El tema dels accidents tant de les percepcions sensibles com de les representacions de la imaginació és conegut dels filòsofs medievals, tal com hom pot veure en AVICENNA, *De anima* II, 2 (VAN RIET I, 117, línies 94-100). Pel que fa al tractament lullà del tema, recordaré que en *l'Arbre de ciència*, els accidents són tractats sota la figura *De les fulles de l'arbre sensual*, on hom pot trobar una explicació més detallada (GALMÉS, ORL XI, 126-127; CARRERAS ARTAU, OE I, 600).

67-113 En aquesta explicació del sentit de la vista tenim una excepció d'allò que sembla ésser la tònica general, la de prescindir bastant d'allò que interessa els contemporanis. És cert que aquestes cinquanta-cinc línies no es poden comparar als llargs capítols que d'altres dediquen al fenòmen de la llum o als problemes geomètrics de la visió, però també ho és que tenim un intent de síntesi entre l'esquema lullà i algun dels problemes normals. I així, un cop aplicada al sentit de la vista la teoria dels «correlatius», Llull es troba que ací ha de fer una distinció dins l'element passiu, «ile», perquè, tal com diu ell mateix en *De ascensu et descensu intellectus*, «visus non videt faciem hominis, sed similitudinem eius...» (MADRE 101-102, línies 492-493). Per tant, ha de distingir entre allò que anomena «lo seu essencial vesible» (línies 71-72) o «son

70 Aquesta potència és constituta de essencial visitiu, visible, veser, sens los quals tres concrets essencials visus no puria éser part substancial del seyn comun. Enperò no deim que'l seu visitiu veyia lo seu essencial vesible, car la un és en l'altre coniuat e en lo mig d'èls no à superfícies colorada, en la qual sia distància de loc diuersificat enfre

69 Aquesta NOPQR Ista | visible NOPQR add et 70 los quals NOPQR istis | part R add essentialis cancell 72 en l'altre NOPQR alii 73 à NOPQR est | diuersificat NPR diuersi-

72 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio xv: «Si quis enim ponat habens colorem super ipsum visum, non videbitur» (FRETTÉ XXIV, 102); *ibid.*, lectio xxiii: «Ipsa autem sensitivo tacto, neque ibi neque hic fiet utique sensus: ut si quis ponat corpus album in oculo ultimum» (FRETTÉ XXIV, 125). *Ignoti De anima et de potentiis eius*: «Conveniunt etiam in hoc quod sensibile positum supra sensum, id est supra organum, non sentitur» (GAUTHIER 36, 202-204). 73 Sobre la necessitat que existeixi distància de loc: ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio xii: «... activa sensitivae operationis extra sunt, nempe visibile et audibile; similiter autem et reliqua sensibilium» (FRETTÉ XXIV, 92). AVICENNA, *Liber de anima*...: «Sed si anima non egeret mediis ad apprehendendum res, oporteret ut visus non egeret lumine nec medio claro, et applicatio visi ad oculum non prohiberet visum...» (VAN RIET I, 127, 25-27).

propi visible» (línia 76), d'una banda (seria la «similitudo» que acabem de trobar, la figura formada en el mateix òrgan de visió), i allò que qualifica de «vesible remot» (línia 77) o d'«opiect defores colorat» (línia 82), de l'altra (i tindriem la «facies hominis»). I ací compareixen dos grans temes de la filosofia medieval de la naturalesa, el del fenomen que, d'acord amb una expressió del mateix Llull, es podria anomenar de l'objectació («... la qual color és a él objectada en los uls...», línies 79-80) de l'objecte passiu percebut en la figura formada en l'òrgan, i el de la línia de conjunció entre els dos punts acabats d'esmentar, cosa que és explicada per Llull a base de la seva teoria dels quatre elements, els quals fa coexistir plegats en la línia elementada intermitja, tal com hom pot veure llegint de manera particular les línies 82-86 i els dos paràgrafs de les línies 93-103 i 104-109. Però aquesta teoria personifica la doctrina de Llull entorn de la percepció sensible de la d'altres medievals, qui intentaven d'explicar cada un dels objectes propis dels sentits pel fet del predomini d'un dels quatre elements, tal com hom pot veure en aquest paràgraf d'ALCOATÍ, *Libre de la figura de l'uyl*: «... él (l'uyl) solament és endressat e compost de moltes coses, axí com nós direm aenant, e ls philòsophs són avengutz que él és lo pus simple dels sentiments .V. e'l seu sentiment és foch; e après d'él en la sotilea de la visió és ayr, e'l seu sentiment de l'oyr és l'ayre e après de l'oyr el sentiment de l'odorar és tota vaporació. E après del sentiment del saborar, e el seu sentiment és l'aygua. E ço que és diens de la omeditat e el pus gros sentiment e el parlar el seu sentiment és la terra» (DEZTANY, foli viij^a). Vegeu en la mateixa línia el *De anima et de potentiis eius* (GAUTHIER 41, línies 274-283), on l'editor exposa la línia de derivació de tal idea a partir de Plató, passant per L. Apuleu, sant Agustí i sobretot 'Ali ibn al'Abbâs, com també el fet que Aristòtil no la prengué seriosament. Tampoc no se la féu seva Llull.

68 Crec que es pot considerar tesi acceptada per tots els contemporanis, els quals la trobaven en ARISTÒTIL, *De anima* II, 418a27-b1 (per als mestres medievals, *Lectio XIV*). El fet que l'autor al qual ens acabem de referir, en d'altres punts platònic, sigui aris-

veent e vesible, los quals són en un loc mateix e la vn en l'altre e una esència de ueser.

f. 94^b

Lo visitiu en son propi visible, qui és de la || sua esència, ateyn color, qui és vesible remot, a la qual color és vesibilitat qualitat apropiada, per so que visitiu ateyna color, la qual color és a él objectada en los vls, qui són orgue e estrument, ab lugor e diafanitat sustentades en líyna elementada contínua, estant sensada en part, so és

ficati O diversitati Q diversificatum 74 veent NOPQR visitivum | un loc mateix NOPQR eodem loco

76 ateyn R attingens 77 a la qual color OR cui color vel colori 78 apropiada Q add vel cuy visibilitati color est qualitas appropriata | so P om | a él N ei OPQR om | objectada N subiectatus 79 ab lugor O concluditate 80 elementada NOPQR elementalí | estant

76-77 La tesi general sembla coincidir amb l'observació d'AVICENNA, *Liber de anima...*: «Ergo, sentiens est aliquo modo sentiens seipsum, non corpus sensatum...» (VAN RIET I, 129, 61-62). La distinció entre «propi visible» i «vesible remot» sembla coincidir amb la de l'autor acabat d'esmentar, *ibid.*, línies 63-64: «propinquum sensatum»... «sensatum procul». La posició de Llull en relació a l'acte de veure sembla trobar-se en la línia de la tercera de les reportades pel mateix Avicenna, *ibid.* 214, línies 45-47: «... visio non fit ideo quod radius exeat aliquo modo et occurrat viso, sed quia forma visi pervenit ad visum, translucente reddente ipsam», teoria que l'autor esmentat fa seva, *ibid.* 219, línia 38.

totèlic en aquest (GAUTHIER 37, línia 223: «Obiectum ergo visus est color»), confirma que la doctrina era de tots.

74 «Los quals» són el visitiu i el seu propi visible, que acabem de trobar en les línies 71-72, i tornaran a comparèixer en la línia 76, car a•ells encaixen les afirmacions que segueixen en aquest final de paràgraf.

76 Hom pot trobar altres explicacions lul·lianes de l'acte de veure dins *Arbre de ciència, De les branques de l'arbre sensual. I. De visus* (GALMÉS, ORL XI, 117-120; CARRERAS I ARTAU, OE I, 596-597) i *Llibre d'home* (TOUS, ORL XXI, 36-37).

79 Ací trobem una distinció ben clara entre els conceptes «lugor» i «diafanitat», distinció que surt reforçada de les línies 95-96. Remarquem, encara, que Llull no empra la paraula «llu/llum» ni en aquest context de la percepció visual ni en tot el llibre, cosa que podria ésser interpretada en el sentit que no considerava aquesta darrera sinònima de «lugor». No havent-hi, doncs, almenys ací, una base per a la definició de «llum», no sé si el nostre autor tenia alguna idea formada sobre la distinció de mots que trobem en filòsofs contemporanis, com és ara Avicenna, el qual establí una clara diferència entre «lux» («id quod videtur per seipsum», «sicut id quod habet sol et luna...») i «lumen», projecció de la llum sobre els cossos, que permet de veure'n els colors, tal com exposa en *De anima* III, cap. primer (VAN RIET I, 171-172, línies 23-29). Distingia, encara, entre el «radius» i la «radiositas», cosa que sintetitzava en poques línies sant Albert el Gran en la *Summa de homine*, quaestio XXI, art. 1 (BORNET XXXV, 184). Cf. *Taula general* (GALMÉS, ORL XVI, 476, núm. 19 i 480-481) i *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 76 i 139).

80 La doctrina sobre la «línia elementada contínua» és la forma com Llull dona la seva resposta a un problema que els contemporanis consideraven fonamental: el

- a saber en quant los vls són sensats, e no és sensada en quant l'espai qui és dels vls entrò al opiect defores colorat. E, car aquela líyna és elementada e los vns elemens són en los altres circularment, quadrangular e triangular, ateyn lo visitiu en sa pròpria visibilitat, la visibilitat defora apropiada, partissipant amdues les visibilitats en spècia sustentades en una líyna mateixa elementade dedins les figures terminada, so és a saber la figura dels vls composta de sercle elementat, quadrangulat e triangulat, e la figura del opiect defores colorat composta de circularitat, quadrangularitat e triangularitat, e enfre amdues || les figures està la líyna elementada per semblanment figurada sobiectada a ueser, que és part accidental composta de la semblansa de la visitiuitat e visibilitat e ueser qui són dedins, e de la visibilitat defores.
- Figura circular per la qual vls veen és composta de moltes colors estans les vnes en les altres, axí com les quatre colors dels elemens simples, so és lugor, que és color del foc, e diafanitat, que és color del àer, e blanquor de l'aiga, e negror de la terra, e és per so sircular, car les vnes colors són en les altres, estans los sopiects d'aqueles los vns en los altres. E aquest sercle és illuminat de lugor e diafanitat e la ombra d'él està de blanquor e negror, e aquest sercle és sensat

f. 94°

NOPQR om 81 és NOPQR om 82 dels vls entrò al opiect NOPQR inter oculos et obiectum N add in marg quod est | aquela NOPQR ipsa 83 los uns elemens són en los altres NOPQR elementa sunt alia in aliis 84 ateyn lo visitiu NOPQR visitivum attingit 85 defora NOPQR deforis | amdues NOPQR ipsis duabus | visibilitats NOP add simul QR add similibus 86 una líyna NOPQR linea una P add et | elementade M lect dub elementader (?) P elementa | dedins NOPQR inter 87 de NOPQR ex 88 composta NOPQR add similiter 90 està OP estat NQR stat | sobiectada P subiecta ipsa 91 a veser NOPQR ipsi videre | visitiuitat e visibilitat NOPQR visitivi, visibilis 92 defores NOPQR exteriori

94 estans les unes en les altres NOPQR uno colore in alio existente | colors NOPQR coloribus 95 so és NOPQR om | lugor NOPQR luciditate | que NOPQR que N corr quod 96 blanquor de l'aiga NOPQR albedine, que est color aque | negror NOPQR nigredine | sircular Q circulariter 97 les unes colors són en les altres NOPQR ipsi colores sunt alii in aliis 97-98 los uns en los altres NOPQR aliis in aliis | e NOPQR add est | sercle P om | és NOPQR om 99 la ombra NOPQR ipsius umbra | està de blanquor e negror NOPQR est de nigredine et albedine | e aquest M corr equest | aquest sercle és NOPQR est etiam circulus iste | sensat

de l'espai intermig entre l'objecte i l'òrgan, problema ací indefugible pel fet que, tal com ja havia observat Aristòtil (vegeu nota de l'aparat crític a les línies 72-73), si l'objecte és col·locat tocant l'òrgan visiu, aquest no hi veu. Sobre aquest problema de l'espai intermig, vegeu les pàgines de Gérard Verbeke en la seva introducció a l'edició VAN RIET del *De anima* d'AVICENNA, vol. I, 56*-63*. Recordem només que per a Llull sensible propi, sensible remot i línia intermèdia tenen un comú denominador que explica les percepcions: l'estructura elemental a base dels quatre elements.

93 Vegeu la teoria elemental de la figura en *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 78, núm. 67; CARRERAS ARTAU, OE I, 583) i la seva aplicació a l'arbre sensual, ibid., 140 i 604, respectivament.

en part en quant és de la esència dels vls e de visus, e no és sensat 100
 en quant és estès per l'espai qui és dels vls tro al opiect, lo qual
 opiect à aquel sercle en si matex e per asò són los vls redons e
 f. 94^d ueen || circularment.

Lo sercle quadrangular és segons les simples colors dels elemens,
 estant una liyna de la vn element tro a l'altre, axí com lugor, que 105
 està enfre lo foc e l'àer, e enfre l'àer e l'aiga, e enfre l'aiga e la terra,
 e enfre la terra e'l foc. E enaxí fa quadrangle de lugor, per lo qual
 los vls veen e enaxí dels altres quadrangles; e aquest quadrangle és
 sensat e no sensat, segons que auem dit del sercle.

Lo triangle és tret del quadrangle qui multiplica dos triangles, 110
 axí com posada una liyna en lo quadrangle de lugor de la terra a
 l'àer que departeix aquel quadrangle en dos triangles, e aquests són
 sensats segons que del quadrangle e sercle dit auem.

De auditu

Auditus és aquela potència, a la qual audibilitat és propri obiect. 115

Aquesta potència és de esencial auditiu, audible, oir, per so que
 pusca éser part substancial del seyn comun, car si era auditiu, e no
 auia propri esencial audible qui fos de la sua esència, seria part del
 f. 95ª senyn comun sots raó de forma || tan solament e audibilitat no seria

Q sensatus, sensatus 100 e no NOPQR non 101 dels vls tro al opiect NOPQR inter oculos
 et obiectum 102 aquel NOPQR istum

105 de la un element tro a l'altre NOPQR inter unum (P om unum) elementum (R elementatum)
 et aliud 106 enfre l'aiga) M eenfre 107 quadrangle de lugor NOPQR quadrangulum
 luciditas | lo qual NOPQR quam 109 e no sensat N et non sensatus *add in marg*

111 lugor NOPQR *add* qu(a)e est composita 112 aquests R ista

114 Q *add* et modo audiendi

115 Auditus M *corr* Aauditus | a la qual P que

116 audible NOPQR *add* et 117 si N *add* per cancell 118 propri Q *add* et | sua P

103 Però segons ALCOATÍ, *Llibre de la figura de l'uyl* (DEZTANY, foli v^d), els ulls no són ben redons: «... és la figura del uyl prop de la figura redona...»; i en el f. ix^{b-c}: «... és redona e no del tot. Mas en ela à cantons...». De vegades, però, Alcoatí sembla oblidar-se de fer la salveta del «no del tot» i s'expressa com Llull: «... trobarem la figura del uyl qui és redona...» (ibid., f. vj^d). Per això resto amb el dubte de si l'expressió taxativa de Llull és una tesi absoluta o només una expressió inacabada.

114-138 Tenim en aquest apartat, aplicada al sentit de l'oïda, la mateixa explicació bàsica de la sensació, que acabem de trobar en el sentit de la vista: estructura «correlativa», distinció entre «audibilitat dedins, que sia del seny» (línia 123), i «audibilitat defores, sustentada en àer mogut e ferit» (línies 123-124) i, entre les dues audibilitats, «una líyna contínua elementada e sensada» (línia 125), per a la comprensió de la qual afegeix, en el segon paràgraf, dos exemples com a termes de comparació.

- 120 del senyn comun particular potència e perdrie's la sua matèria en lo senyn particular e no seria migà per lo qual auditiu pogués atènyner la veu de fora que no és de la esència del senyn. Coué, doncs, que sia una audibilitat dedins, que sia del senyn, e altra audibilitat defores, sustentada en àer mogut e ferit, e que enfre amdues les audibilitats sia una liyna contínua elementada e sensada en part dedins les
- 125 oreles tro al sopiect mogut per colps, en lo qual l'audibilitat defora és sustentada. Aquela audibilitat a aquel sopiect apropiada és, per so que sia obiect a la forma d'oir.

add propria | seria P et 120 *perdrie's P* admitteretur 121 seria NOPQR *add dare* 122 veu NOPQR *sonum* | de la essència del senyn NOPQR de sua essentia 123 senyn NOPR *sensu Q esse auditus* 124 *ferit* NOPQR *contracto* 125 una NOPQR *quedam* | dedins NOPQR *add scilicet in* 126 oreles NOPQR *add* que sunt instrumenta (P *insturmenta*) *sensata ad audiendum*. Et (P *sed*) est (Q *om est*) non *sensata inquantum est extra aures inter ipsas et subiectum* | lo qual l'audibilitat I la qual audibilitat | defora NOPQR *extra* 127 *sopiect-I* *subiect* | apropiada I apropiada | apropiada és NOPQR *appropriatur* 128 so I ço | obiect R *subiectum* | oir I *oyir* NOPQR *add vel ipsius audire*

123 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVI: «... sonans, ad aliquid sonat. Tangit enim aliquid. Cum autem ictu tangitur, sonat. Ictus autem non... fit sine motu» (FRETTÉ XXIV, 105). AVICENNA, *Liber de anima*...: «... sonus non habet esse per se, nec accidit sensui nisi tactu commoti aëris...» (VAN RIET I, 158, 94-95). 125 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVII: «Sonativum est igitur id, quod motivum est unius aëris, continentate usque ad auditum» (FRETTÉ XXIV, 108).

125 Llull qualifica la línia que uneix les dues audibilitats amb els adjectius «contínua, elementada e sensada». Els dos darrers recorden el fet que, segons el mateix Llull, tal línia participa tant de l'arbre elemental com de l'arbre sensual de la realitat (o del pla dels elements i del de la sensibilitat). Però amb la qualificació de «contínua» almenys es desmarca de la doctrina dels contemporanis, els quals veien molt clar que la línia que segueix un so entre l'objecte que el produeix i l'òrgan de l'oïda és circular: «... fit soni multiplicatio in circulum» (GIELE, *Trois commentaires* 101, línia 46); «... si posterius fuerit sonus, quia diffundit se secundum circulum, et alteratio talis potest contingere aures...» (VAN STEENBERGHEN, *Trois commentaires* 279, línies 49-50). És veritat que Llull no parla de línia recta, però tampoc no diu que aquella línia de la qual parla sigui circular. Però la impressió que el lector treu del fet de poder comparar el «contínua» d'ací amb el de la línia 80, on qualifica la línia que explica el sentit de la vista, és que es tracta, tant en un cas com en l'altre, de línia recta. I aleshores, no sols es desmarcaria, sinó que seria contrari a la doctrina comuna dels mestres contemporanis. I d'alguna manera ja n'és, en el sentit que per als altres és molt clar que l'explicació de l'espai intermig entre l'objecte percebut i l'òrgan sensitiu no és idèntica per al sentit de la vista i el de l'oïda i en canvi per a Llull, sí, la «línia contínua elementada i sensada». Pel que fa als altres mestres, em limitaré a reproduir una frase del darrer dels comentaris citats: «In aliis autem sensibus a visu, non potest natura operari linea recta...» (ibid., 277, línies 21-22). És possible que la raó darrera de la diferència s'hagi de col·locar en el fet que ja Aristòtil vinculava amb l'aire la transmissió de l'excitant del sentit de l'oïda; la «versio antiqua» del *Liber de anima* II,

Aquesta línia és figurada en l'arbre de la nau, que, can hom toca a la vn cap per gint que toch, serà oltra lo colp a l'altre cap, ab què sia tocat ab colp dur e no mol. Assò mateix és figurat en la cana foradada, que si hom parla a la vn cap de la cana s'i retrà sa vou a l'altre cap, per suau que hom || parle, tenent lo cap de la cana a la orella. On, per raó d'assò, és significat que la linyna que és termenada en l'auditiu dedins e'n l'audible defora és contínua e elementada, estans les vnes parts en les altres compostamén sots figura de circularitat, quadrangularitat e triangularitat. Toquan la una part, són tocades les altres parts.

De odoratu

Odoratus és aquela potència, ab la qual és sentida odor. 140

129 líyna I línya | que NOPQR nam | can I quan | hom toca a la un (I hun) cap NOPQR in uno capite tangitur 130 per gint que (I add hi) toch NPQR quantumcumque (O quantumque) suaviter | serà I lect dub sirà (?) | serà oltra (I oít) lo colp a l'altre (I al altre) cap NOPQR in alio capite ictus auditur | ab què sia tocat ab colp dur e no mol NOPQR si (P sic) cum corpore duro vel (Q vel corr et R seu) solido tangatur 131 mol I moyl | Assò I E açò | és figurat NOPR patet satis Q satis patet | figurat I afigurat 132 que NOPQR nam | a NPQR in O om | un I hun | s'i retrà sa vou (I veu) NOR vox redditur P vox reddet Q vox auditur 133 cap NOPQR om | per suau que NOPQR quantumcumque suaviter | que hom M que hom que hom | parle I parla | tenent I tenint | tenent lo cap de la cana a la orella NOPQR si aliquis (P iter aliquis) ad aurem tenuerit ipsum caput 134 orella I orella | On, per raó (I rahó) d'assò (I açò) NOPQR idcirco | linyna I línya 135 auditiu I auditu | e'n NOPQR in 136 estans I estants | estans les unes parts en les altres NOPQR partibus suis existentibus aliis in aliis | compostamén I compostament NOPQR composite et coniunctim (P coniunctum) 137 circularitat I circularitat | toquan I e tocan NOPQR et tangendo | tocades I add totes NOPQR add omnes

139 odoratu I odoratus Q add et modo odorandi N add Rubrica

lectio XVII en la divisió medieval deia: «Auditus autem connaturalis est aëri... Propter quod non ubique audit animal neque ubique pertransit aër» (FRETTE XXIV, 108). En canvi, tal com ja hem vist en parlar de la vista, la teoria lulliana de la línia elementada contínua és un resultat de la combinació dels quatre elements.

129-134 Les dues observacions reportades en aquestes línies es troben, si no m'erro, vinculades a la teoria a la que m'acabo de referir. Car les comparacions que hom troba en la literatura contemporània sobre el sentit de l'oïda són les de la pedra que produeix cercles concèntrics en caure a l'aigua o de la pilota que rebota en xocar contra una paret. Per contra, fins ara, no he pogut trobar en cap dels tractats que he tingut a l'abast de la mà cap exposició o referència als dos fets amb els quals Llull vol d'alguna manera demostrar la seva forma d'explicar l'acte de l'oïda. Vegeu un altre exemple basat en observació de fets relacionats amb la canya en *De ascensu et descensu intellectus* (MADRE 50, línies 218-219).

139-162 L'explicació sobre el sentit de l'olfacte és presentada bàsicament d'acord amb el mateix esquema «correlatiu» fins a la distinció entre «odorable propi» o intern (línia 143) i les «odorabilitats defores» (ibid.). Després, però, trobem elements nous, no sols els que corresponen a la natura del sentit del qual es tracta, com és ara «les

Aquesta potència és part substancial del sen comun e per asò coué que aia en si mateix odoratiu, odorable, odorar. E l'odoratiu en son propri odorable atenyn les odorabilitats defores, que són obiectades a él en lo seu propri odorable sustentat e'l nas, qui és orgue
 145 sensat. E l'estrumén és la influència del alè, la qual és liyna atractiua contínua vestida de les vapors de les cozes odorables, que trameten defores lurs semblances.

Aquesta liyna és sensada dedins lo nas e'l seu fundament són los quatre elemens dels quals és composta || e magerment del àer. E de-
 150 fora l'orgue no és sensada e partissipa ab l'opiect, la qual partissipatió

f. 95^r

141 substancial R essentialis | sen I seny | comun I comú | asò I açò R om 142 aia I hage | odoratiu R odorativam | odorable I add e NOPQR add et | E OPQR om | E l' I el | odoratiu NOPQR add autem 143 atenyn les odorabilitats defores que són obiectades a él en lo seu propri odorable PR om | atenyn I ateny | que I qui 144 él I ell | e'l I al 145 estrumén I estrument | influència I influença | qual NOPQR add influentia | liyna I línya | atractiva I atractiva | atractiva contínua R continua attractiva 146 vestida P vestitas | de les vapors NOPR vapores Q vaporibus | cozes I coses | que IQ qui NOPR om Q add vapores | trameten I tremeten 147 semblances I semblanças Q suam similitudinem

148 Aquesta NOPQR add talis | sensada R serata P corr sensatum 149 elemens I elemens | magerment I maiorment NOPQR maxime | e OPQR autem 150 partissipa I parti-

145 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XX: «... homo autem respirans odorat, non respirans autem sed expirans, aut retinens spiritum, non odorat, neque a longe neque a prope, neque si in nasum intus apponatur...» (FRETTÉ XXIV, 116). 146 Aristòtil atribueix tal doctrina a Heràclit en *De sensu et sensatu liber unus*, lectio XII: «Videtur autem quibusdam fumalis evaporatio esse odor communis existens terrae et aëri; et omnes in hanc opinionem concurrunt. Quare et Heraclitus sic dicit...» (FRETTÉ XXIV, 237).

148 AVICENNA, *Liber de anima...*: «Medium autem odorandi est corpus non

vapors de les coses odorables» ans encara, i sobretot, un punt de ruptura en l'aplicació de la teoria dels quatre elements a la línia que ja coneixem pels sentits anteriors i omplia l'espai intermedi entre l'objecte percebut i l'òrgan. Ací, en efecte, Llull parla de la línia intermitja i diu, certament, que és composta dels quatre elements, però també que ho és «magerment del àer» (línia 149).

149 Si la vinculació entre sentit de l'olfacte i vapors de les coses odorables (línia 146) és doctrina que ja defensava Aristòtil, tal com hom pot veure en l'aparat crític corresponent a l'esmentada línia, la connexió entre olfacte i aire no és doctrina comuna, car el mateix Aristòtil afirma la relació entre olfacte i foc en el *De sensu et sensatu*; la «versio antiqua» ho deia així: «... si oportet... attribuere et assignare unumquodque sensitivorum uni elementorum... igni autem odoratum» (FRETTÉ XXIV, 213) i encara afegia la raó: «Odor vero fumalis evaporatio est, fumalis autem evaporatio ab igne» (ibid.). Sembla, en canvi, que la doctrina de Llull es trobi en la línia d'Avicenna i de la seva doctrina sobre el «medium odorandi»: «Medium autem odorandi est corpus non habens odorem, sicut aër et aqua...» (VAN RIET I, 148, 43-44). L'autor del *De anima et de potenciis eius* sembla ésser un precedent de Llull: «Huius (olfactus) medium est aër...» (GAUTHIER 39, línies 246-247).

150-162 Hom pot veure una explicació més completa de la doctrina llulliana

se fa ab mouimén compost de influència e refluència per so que les vapors, que són caldes e seques dedins la substància sensada, isquen defores spirant, e les vapors defores, que són fredes e humides, sien respirades dedins per so que atempren lo mouimén qui és fet dedins la substància ab calor natural, per so que éla no destrua lo sopiect 155 d'aquel mouimén; e per asò odorar és cosa placent e d'aqueles vapors que entren és sustentat lo cors; e la figura d'aquel atempament és significada en la roda del molí, en lo fuzel del ferre, on se dóna aiga per so que'l ferre ab son mouiment no crem lo fust. E si les odors són males e pudens, lo sen no ha apetit de reebre aqueles e restreynen- 160 se los miats dedins e pert-se l'atempament e la calor natural destruu lo sopiect ab son mouimén.

De gustu

f. 95^d Gvstus és aquela potència, ab la qual || animal atenyen sabor.

cipa | opiect I obiect | partissipatió I participació 151 movimén I moviment | so I ço | que NOPQR ut 152 que I qui | la I om 153 spirant I espirant | que I qui 154 so I ço | que NOPQR ut | atempren I atempren | movimén I moviment 155 per so (I ço) que éla (I ella) no destrua NOPQR ne destruat | sopiect I subiect 156 aquel I aquell | movimén I moviment | asò I açò | cosa placent NOPQR actus delectabilis 157 aquel I aquell N illius *add int lin* | atempament I atempament R om 157-158 és significada en la roda del molí NOPQ in rota molendini significatur (P figuratur) R comparatur in rota molendini, figuratur 158 fuzel I fuzell | del NOP de | on NOPQR cui | aiga I aygua 159 so I ço 160 són R sint | males e pudens (I pudens) NOPQ fetidi et mali R om fetidi et | sen I seny | apetit I appetit | de NOPQR ut | aqueles I aquelles | e NOPQ propter quod R propterea quod | restreynen I restreyn 161 miats I mitjans | l'atempament I lo trespament 162 sopiect I sobiect | movimén I moviment

163 gustu I gustus Q *add et modo gustandi* N *add Ruberica*

164 aquela I aquella | atenyen I ateny

habens odorem, sicut aër et aqua...» (VAN RIET I, 148, 43-44). 152 *Ignoti auctoris quaestiones in libros Aristotelis De anima*, quaestio 42: «... odor enim est calidus et siccus...» (VAN STEENBERGHEM 291, 26-27). 153-155 AVICENNA, *Liber de anima...*: «Clarum est igitur quod odor non venit ad odoratum nisi propter vaporem qui evaporat ex odorifero et permiscetur aëri et diffunditur per illum...» (VAN RIET I, 149, 60-62). 156-157 ARISTÒTIL, *De sensu et sensato, liber unus*, lectio XIV: «Quod autem quidam Pythagoricorum dicunt, non est rationabile. Nutriri namque dicunt quaedam animalia odoribus» (FRETTE XXIV, 244).

entorn del sentit de l'olfacte en *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 121-122; CARRERAS I ARTAU, OE I, 598). La «influència i refluència» (línia 151) pertanyen a les cent formes (cf. *ibid.*, 69-70 i 137 i 579-580 i 603 respectivament).

164-173 En aquest apartat, Llull porta fins a l'extrem la coherència amb les seves pròpies conviccions i la seva distanciació dels mestres contemporanis i, almenys en aquest cas, d'Aristòtil. El paràgraf de les línies 165-169, en efecte, aplica al sentit del gust la teoria dels «correlatius», més encara, la distinció entre «gustable defora» (línia 168) i «gustable dedins» (línia 169). Aquesta manca de diferenciació en relació a

- 165 Aquest gustus és compost de gustatiu, gustable, gustar, que són parts substancials d'él e són de la essència del sen comú. E'l seu sobiect és sabor, e'l seu orgue és lo paladar; e la lenga e'ls labis e les dens són estruments moguts per so que'l gustable defora se conuertesca en lo gustable dedins, en lo qual és sentida la sabor.
- 170 Aquesta sabor és plazent a sentir per so que la substància reeba benefici ab plaer de les cozes defores; e per raó del mouimén à appetit a reebre aqueles, per raó del qual reebiment és feta conseruatió del humit radigual, qui viu del humit influït dins nudrimental, lo qual és uegetable en lo uegetable dedins per so que'l sopiect de la calor
- 175 natural pusca durar e que'l mouimén dedins aia matèria de la qual reeba e aia benefici e aianta d'aucentatió proporcional com és la sua consumatió trameza spulsilment ho consumada en vapor o en sudor e'n les altres cozes semblans a'questes.

165 gustable IO *add* e NPQR *add* et | que I qui 166 d'él I d'ell NOPQR ipsius | essència I essència 167 sobiect I obiect NOPQR obiectum | lenga I lingua 168 dens I dents | estruments I estruments | defora I defores NOPQR remotum | se conuertesca I se conuertisca P *lect dub* connetatur R continuetur 169 en N in *corr* et

170 Aquesta I aquella NOPQR ille | plazent I placent NOPQR placidus | sentir NOPQR sentiendum | so I ço | reeba I rebe 171 benefici I benefici | plaer I pler NOPQR* placiditate | de NOPQR a | cozes I cozes | raó I rahó | movimén I moviment | à I ha 172 reebre (I rebre) aqueles (I aquelles) NOPQR illas recipiendas | raó I rahó | és feta conseruatió (I conseruació) NOPQR conseruatur 173 radigual I radical | qui NOPQR quod humidum | humit influït dins nudrimental (I nutrimental) NOPQR humido nutrimentali influxo, intra 174 per so (I ço) que'l NOPQR ut | sopiect I sobiect R substantia 175 que'l NOPQR *om* | movimén I moviment | aia I hage | matèria NOPQR *om* 176 aia I hage | aianta I atanta NOPQR tantam | aucentatió I aucentació | com NOPQR quanta 177 consumatió I consumació NOPQR consumptio | trameza I tramesa | spulsilment I spulsiment | ho I o | consumada NO consumptive POR *consumptive* | vapor NOPQR vaporibus 178 e'n I e en NOPQR vel in | cozes I cozes | semblans I semblants | a'questes I a'questes

174-176 ARISTÒTIL, *De sensu et sensato liber unus*, lectio x: «Et sunt oblata cibi animalibus tangibilia quaedam sensibilia et augmentum facientia et decrementum. Horum enim causam, calidum aut frigidum oblatum; haec enim faciunt et augmentum et decrementum» (FRETTÉ XXIV, 230).

les explicacions dels altres sentits sembla respondre a una no acceptació de la doctrina d'Aristòtil, per al qual tacte i gust es diferencien dels altres sentits pel fet que «non sit sensibile per medium extraneum corpus» (o «per medium corpus alienum», tal com diu la versió posterior) (FRETTÉ XXIV, 118). Potser el fet de parlar primer del gust i després del tacte respon al mateix interès a no emparentar de forma particular aquests dos sentits per part de Llull. És cert que en aquest cas, les explicacions luhianes de l'acte de gustar es redueixen al mínim. D'altra banda, el darrer paràgraf (línies 170-178), el qual no sembla tenir paral·lels en les explicacions dels sentits anteriors, incideix en el tema de la interacció dels diversos plans d'ésser segons la filosofia luhiana (o entre els diversos arbres), ací en concret, en el de l'aportació del sentit del gust a la dinàmica de l'arbre elemental i de l'arbre vegetatiu.

173 En l'explicació luhiana d'allò que ara en diríem el metabolisme, l'«humit

De tactu

f. 96ª Tactus és aquella potència, ab la qual són sentides cozes blanques i dures, caldes e fredes, aspres e lizes. 180

Lo sopiect d'aquesta potència és tangebilitat e és vn'altre tangebilitat, que és dins, la qual és de la essència del sen comun, en lo qual lo tactiu ateyn les tangebilitats defores en la carn, que és estrumén en la superfícies del cors, mogut aquel estrumén en linya composta d'acció e de passió e aquesta linya és sensada per tot aquel estrumén e per tot lo cors, so és a ssaber, per totes aqueles parts que en él an superfícies, axí com les mans e'l cor e'ls altres membres. 185

179 De I om | tactu I Tactus Q add et modo tangendi N add Rubrica
 180 aquela I aquella | cozes I coses NOPQR om | e NOPQR om 181 e (fredes) NOPQR om | lizes N levia OPQR lenia
 182 sopiect I sobiect | tangebilitat O tangibilitas | un altre NOPQR quedam alia | e és un altre tangebilitat I om 183 que I qui | dins I dedins | la (I lo) qual NOPQR om | és NOPQR praeit et | comun I comú | lo I la 184 ateyn I ateny | defores NOPQR exteriores | que I qui | estrumén I estrument 185 aquel I aquell | en N et | linya I linya | composta I compost 186 acció I actió | de NOPQR om | linya I linya | aquel I aquell | estrumén I estrument 187 so I ço | ssaber I saber | aqueles I aquelles | el I ell | an I han 188 superfícies NOPQR superficiem

180 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XXII: «In tangibili autem multae insunt contrarietates, calidum frigidum, humidum siccum, durum molle, et aliorum quaecumque sunt huiusmodi» (FRETTÉ XXIV, 122). AVICENNA, *Liber de anima...*: «Ea autem quae tanguntur, divulgatum est quod sunt calor et frigiditas, humiditas et siccitas, asperitas et lenitas, gravitas et levitas...» (VAN RIET I, 133, 25-26).

182-184 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XXII: «Utrum autem est sensitivum intus, aut non, sed mox caro...» (FRETTÉ XXIV, 122). IDEM, *ibid.*, lectio XXIII: «Apposita enim super sensorium non sentiunt, super autem carnem posita sentiunt; quare medium tactus est caro» (FRETTÉ XXIV, 126). 184-185 AVICENNA, *Liber de anima...*: «... nec debet putari quod sentiens est nervus tantum, sed nervus certe reddit sensatum tactibilem alii membro quod est caro» (VAN RIET I, 138, 7-9).

radical» ocupa un lloc destacat, tal com indiquen els llocs on l'autor en parla i dels quals assenyalo la *Taula general* (GALMÉS, ORL XVI, 476, núm. 19) i l'*Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 72-73, núm. 54; 101, núm. 3; i sobretot 113-114; CARRERAS I ARTAU, 581, núm. 54; 591, núm. 3; i sobretot 595). En aquesta darrera obra hom pot trobar una exposició diversa sobre el sentit del gust (*ibid.*, 122-123 i 598, respectivament).

180-196 Hom pot aplicar a aquesta secció allò que acabem de dir per a tota la secció anterior i en particular sobre la qüestió de la immediatesa entre objecte i òrgan sensible. Remarqueu, encara, l'aplicació de les categories d'acció i de passió als dos caps de la línia intermèdia (línies 185-186), passió que després serà atribuïda a la «tangebilitat de dins» (línia 191) i acció, en canvi, a «los tactius defores» (línia 192). Vegeu, pel que fa a l'enumeració de qualitats pròpies de l'objecte del sentit del tacte, la nota a les línies 42-44. Els «membres dejús, los quals nomenar no volem» (línies 195-196) són explícitament anomenats en *De ascensu et descensu intellectus* (MADRE 95, línia 234). Una altra exposició global del sentit del tacte es troba en *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 123-124 i CARRERAS I ARTAU, OE I, 598-599).

Aquesta liyna sensada partissipa ab les tangebilitats defores e'l miyà és liyna que no és sensada e és sustentada en les tangebilitats defores, les quals són sustentades en la tangebilitat de dins sots raó de passió e en los tactius defores sots raó d'acció, las quals no són de la substància toquada, exceptades les mans, que la una pot tocar l'altre e enaxí dels peus e de la lenga, que pot sentir les dens e'ls labis, || e enaxí de les palpebres, dels vls e dels membres dejús, los quals nomenar no volem. f. 96^b

Dit auem del sen comun e dels seus particulars abreujadament, car moltes d'altres cozes ne porfem dir, mas leixam aqueles per so car compilam aquest tractat abreujadament.

200 *De la segona distinció*

En dues parts és departida aquesta distinció: la primera és de les cozes que són de nescessitat. La segona és de les cozes que són a hom nescessàries. A la primera part volem assignar deu rahons, de les quals és aquesta la primera.

189 Aquesta NOPQR ista | liyna I línya | partissipa I participa 189-191 e'l miyà (I mijà) és liyna (I línya) que no és (M seq sustentada *cancel·l*) sensada e és sustentada en les tangebilitats (I tangibilitats) defores M *add in calce pag* 191 tangebilitat I tangibilitat | de dins NOPQR interiori | raó I rahó 192 tactius R factivis | raó I rahó | acció I actió 193 la I om | substància NOPR *add* que est | que NOPQR nam 194 l'altre I l'altra | lenga I lengua | que I qui | dens I dents 195 uls I ulls | dejús I deíus 196 no volem NOPQR nolumus O *corr* volunus

197 Dit avem (I havem) NOPQR dictum est | comun I comú | particulars NO particularibus PQR partibus 198 cozes I coses | ne NOPQR om | leixam I lexam | aqueles I aqueles | so I ço 199 compilam N compleamus

200 distinció NOPQR parte P *add* huius libri

201 departida NOPQR divisa | aquesta distinció NOPQR ista secunda pars | és N om 202 cozes I coses | són R *add* homini necessariae *cancel·l* | de I om NOPQR ex | nescessitat I necessitat R nativitate | cozes I coses 203 nescessàries I necessàries | A la Q in hac 204 aquesta NOPQR talis

195-196 AVICENNA, *Liber de anima...*: «... similiter etiam sentire voluptates tactibiles, sicut coitus et similia, oportet considerare qualiter fiant et quomodo attribuantur virtuti tactivae propriae» (VAN RIET I, 136, 57-59). IDEM, *ibid.*: «Ex proprietatibus etiam tactus est quod tota cutis, quae circumdat totum corpus, est sentiens per tactum, et non una sola eius pars» (VAN RIET I, 140, 28-29).

205-220 Tot l'argument rau a aplicar a la relació parlar-veure la mateixa que hi ha entre causa i efecte. Les línies 210-211 són l'alçaprem de la demostració. El fragment que les precedeix es redueix a trobar i descriure una situació en la qual es doni aquell pressupòsit, el qual només es troba entre persones de l'espècie humana i encara relativament adultes. Remarquem la conclusió, car sembla plena de sorpreses: la potència loquitiva és per necessitat part del sentit comú o de la sensibilitat global. Sembla que el mateix autor s'adonà que la demostració no era massa satisfactòria i afegí un altre principi provatiu: els ulls no participen (o no connecten o no tenen comunicació)

Parlar de plazens cozes e de beles mou la potència vesiuva a veer, 205
 en tant com hom dezira a ueser les belees de les cozes loades. E aquel
 concebiment de plaer és enans fet per la manifestatió de la vou, que
 manifesta les cozes beles, que per manera de color. Mou, doncs,
 enans la potència loquitiva los vls a vezer que color, que és obiect
 dels vls; e car és enans la causa que'l affectu en aquest mouimén, 210
 f. 96^c coué que || si és la causa que sia l'affectu de nescessitat. E asò's
 conuerteix. Couén, doncs, que sia de nescessitat potència loquitiva
 part del sen comun, sens la qual no purien auer los vls apetit natural
 a ueer cozes beles, car no seria qui reuelàs a éls ne manifestàs cozes
 beles e plaens a ueser com sia so que'ls vls no partissipen ab lo 215
 concebimén de dins, lo qual concebimén manifesta la potència loquitiva
 en la vou. E aquela manifestatió és son opiect e la vou és obiect del
 oir, lo qual mou los vls a ueser les belees manifestades en la vou.
 És, doncs, effatus sen de nescessitat per so que él e auditus pusquen
 moure los vls a apetit natural en ueser beles cozes. 220
 La lenga enans s'à a vou que a gustar, car sens lenga no pot

205 plazens I plasents NOPQR placidis | cozes I coses | beles I belles | mou Q movet
 movet | vesiva I visiva | veer I veser NOPQR add ipsas 206 dezira I desira | veser I veer |
 belees I bellees | cozes NOPQR add per af(f)atum | loades I louades | aquel I aquest 207 de
 NOPQR illius | és enans fet NOPQR fit potius O *alia man in marg* alias prius | manifestatió
 I manifestació | vou I veu 208 cozes (I coses) beles (I belles) NOPQR pulc(h)ra | que R
 quando | manera I matèria O motum *corr* modum | doncs I donchs 209 loquitiva NOQR
 af(f)ativa P fativa | vls I ulls | vezer I veser 210 dels vls (I ulls) NOPQR visus | és enans
 la causa que'l affectu I és la causa enans que effectu NOPQR causa est ante (O *add* quam)
 effectum (O efectus) | movimén I moviment 211 si O *add int lin* | affectu I effectu | nes-
 cessitat I necessitat | asò I açò 212 Covén I Covén-se | doncs I donchs | que sia R *om* |
 sia OPQ *om* | nescessitat I necessitat OPQ *add* sit R *add* quod sit | loquitiva OQR af(f)ativa
 P fativa 213 comun I comú | purien I porien | aver I haver | vls I ulls | apetit I appetit
 214 cozes I coses | beles I belles | éls I eyes R ei | cozes I coses 215 beles I belles | plaens
 I plaents | veser I veer | com R cum *corr* qui *cancell* | sia so (I açò) que'ls NOPQR *om* | vls
 I ulls | partissipen I participen | concebimén I concebiment 216 concebimén I concebiment
 217 vou I veu | aquela I aquella | manifestatió I manifestació | opiect I obiect N *add* alias |
 vou I veu | obiect O *seq* nel *cancell* 218 vls I ulls | veser I veer NOPR *add* per (O *cancell*)
 N *add alia man* | belees I bellees N pulchritudines *corr* pulchrunes (?) | manifestades N mani-
 festatas *corr* manifestas | vou I veu 219 doncs I donchs | sen I seny | nescessitat I necessitat |
 so I co | que NOPQR ut | él I ell NOPQR ipse 220 vls I ulls | apetit I appetit | veser I
 veer | beles I belles | cozes I coses
 221 lenga I lingua | s'a I se ha | vou I veu | gustar NOPQR gustum | lenga I lingua

amb les idees interiors (línies 215-217), essent la paraula l'únic camí d'encontre. Dit així, de forma absoluta, no sembla doctrina acceptable, car l'experiència de cadascú li recorda que les idees i les decisions comanden els propis ulls. El principi, en canvi, val per a la comunicació intersubjectiva entre persones humanes adultes. Hom pot preguntar, però, si allò que en aquest cas mou els ulls a veure és la veu en tant que realitat sensible o en tant que vehicle d'una realitat específicament humana, com és la capacitat de copsar i d'expressar la bellesa.

221-226 Tenim ací una clara aplicació del principi relatiu de majoritat, que Llull acabava d'exposar en *Taula general* (GALMÉS, ORL XVI, 331-333). Hi ha, encara, una

éser vou; e si hom avia taillada la lenga encara sí gustaria, car lo gustar està magermén desús en lo padar. És, doncs, la lenga pus nescessari estrumén a parlar que a manjar. E si tant era que loqutus no || fos f. 96^d
 225 senyn, seria estrumén pus propri a minor virtut que a maior. E assò és impossíbol e contra natura.

Parlar és maior nescessitat que odorar, car per parlar partissipen los vns hòmens ab los altres en amar, honrar e loar Déus, qui és fi e complimén de totes coses. E encara per efatus los hòmens s'amen 230
 més entre sí mateix e s'ajuden e s'entenen que per negun dels altres senyns. Coué, doncs, que, si odorar és senyn particular del seyn comun, que o sia parlar, per so que la sua vertut sia pus noble en la maior fi que en la minor.

222 éser I ésser N *add in marg* esse vox | vou I veu | hom NOPQR aliquis | avia I havia | taillada I tallada | lenga I lengua | encara I encare | sí OPQR *om* | gustar NOPQR gustus
 223 està O stat *corr* estat *cancell e-* | magermén I maiorment NOPQR precipue | padar I paladar | doncs I donchs N *seq s cancell* | la I la la | lenga I lengua | nescessari I necessari 224 estrumén I instrument | manjar I menjar | era OPR *esset* | E si tant era que loqutus (I loquutus) Q Sed si afatus 225 senyn I seny P *om* | estrumén I *om* | minor I menor | virtut I vertut | assò I açò 226 impossíbol I impossible | e NOPR *add etiam* | natura Q *add igitur etiam lect dub* | P *iter* impossibile et etiam contra naturam

227 Parlar O locucio alias afari NP locucio alias fari Q locutio vel afari R locutio vel fari | maior NOPQR magis | nescessitat I necessitat OPQ *neesse* N *neesse corr* *neessare (?)* R *necessarium* | odorar NOPQR odoratio | parlar NOPQR loquelam 227-228 partissipen (I participant) los uns hòmens ab los altres en amar NOPQR homines (P hominem) participant inter se invicem in amando et 228 loar I louar | qui I que 229 complimén I compliment | E encara I encare | efatus I loquutus NOPQR affatum 230 negun I negú NOPQR aliquem 231 senyns I senys | doncs I donchs | odorar NOPQR odoratus | senyn I seny | seyn I seny | comun I comú 232 o I ho NOPQR similiter | parlar NOPQR affatus | per so que NOPQR ut | so I ço | la I lo

altra raó de comentari en aquest paràgraf, l'afirmació que «lo gustar està magermén desús en lo padar» (línies 222-223), doctrina, pel que jo sé, desconeguda dels autors contemporanis, els quals o donen per descomptat o afirmen de formes diverses que la localització de l'acte de gustar es realitza en la llengua, més encara, «in nervo expanso super corpus lingue», tal com precisa Avicenna (VAN RIET I, 84, línia 74). L'altre punt digne d'ésser subratllat és que ni ací, ni en els paràgrafs, que ja coneixem, dedicats a explicar el sentit del gust (línies 180-195) ni en tot el tractat, Llull no esmenta mai la saliva, element al qual els mestres contemporanis donaven la importància màxima a l'hora d'explicar la sensació del gust. ¿Serà, potser, perquè hauria hagut de vincular una sensació a un element particular dels quatre, i no a aquella línia elementada en la qual ja hem vist que els trobava tots? (Cf. línies 82-83). Sobre el lloc que la saliva ocupa en les explicacions contemporànies ens permet de tenir-ne alguna idea aquesta frase d'Avicenna: «(Gustus) quasi eget medio quod recipiat saporem et sit in se non habens saporem: quod est humor salivae qui provenit ex instrumentis salivalibus», *De anima* II, cap. quartum (VAN RIET I, 143, línies 78-80).

227-233 Remarquem la identificació entre parlar (línia 227) i efatus (línia 229), perquè també en aquesta prova continua el salt lògic d'allò que és pròpiament humà (la intercomunicació humana i àdhuc amb Déu a través de la parla) a allò que és comú

Aquela cosa d'on se seguiria maior priuatió de bé coué que sia
 pus natural en lo senyn comun que aquela d'on no se seguiria tan 235
 gran priuatió de bé. E car loqució manifesta la concepció de dins
 a les cozes de fores e oir manifesta les coses de fores a les cozes de
 dins, és vertut maior dins la substància que defores; per què, coué
 que si auditus és potència del sen comun, que o sia loquutus, car
 f. 97ª pus || nobla obra és la sua que de auditus. Car potència loquitiua és 240
 actiua e de auditus és passiuva, que reeb aquela acció e manifestatió
 e mou enans la uou a la fi que la potència auditiua la reeba; per què,
 la fi seria maior per raó de passion que d'accion e assò és cosa
 impobol.

Parlar de plazens delits e toquamens mou lo cors a sentiment e a 245
 toquament carnal, en tant que pren lo seu object naturalment per

234 Aquela (I aquella) cosa d'on se seguiria maior privatió de bé NOPQR Id (P Idcirco) ex cuius privatione a communi (N *seq* naturale *expunct*) sensu sequeretur privatio maioris boni 235 senyn I seny | comun I comú | aquela I aquella NOPQR id | d'on no se seguiria NOPQR ex cuius privatione non sequeretur | se I om 236 bé NOPQR *add* Sed ex privatione affatus a sensu communi sequitur (Q sequeretur) privatio maioris boni quam ex privatione auditus. Ergo, affatus est magis naturale (O naturalis *corr* naturales Q naturalis R naturaliter) in sensu communi quam auditus | loqució I loquició NOPQR affatus M *add* és *cancell* | la concepció NOPQR res conceptas 237 cozes I coses | de fores Q *add* per affatum receptas | dedins P exterioribus 238 vertut I *add* és | dins NOPQR *add* in | cové I *add* donchs 239 sen I seny | que NOPQR *add* multo magis | o I ho NOPQR om | loquutus I loquutus NOPQR affatus 240 nobla I noble | loquitiua NOQR affativa P fativa 241 de I om | és R om | aquela I aquella | manifestatió I manifestació 242 e NOPO etiam (O *cancell al man*) R secundo NOPQR *seq* affatus | vou I veu | a I e | per què NOPO quare R quoniam 243 raó I rahó | passion I passió | accion I acció | e assò (I açò) NOPQR quod 244 impobol I impossible NOPQR *add* manifeste

245 plazens I plasents | delits NOPQR deliciis | toquamens I tocaments NOPQR tactibus | sentiment e a NOPQR om 246 toquament I tocament NOQR tactum (N *corr* tactam)

amb els altres animals (l'expressió a través de la veu). D'altra banda, la prova lulliana es basa en una aplicació particular del principi de majoritat que hem trobat ja en la prova anterior.

234-244 A diferència de les anteriors, aquesta prova es limita a l'«affatus» en tant que tal, sense confondre'l amb la parla humana, de manera que allò que Llull diu ací es pot aplicar a tot ésser que s'expressi mitjançant la veu. Em sembla que tota la prova es basa en l'atribució del concepte (i del valor superior) d'interioritat (línies 236-237) i d'activitat a la locució; i en l'atribució contraposada dels conceptes (i dels valors inferiors) d'exterioritat i de passivitat a l'audició, amb la conseqüència que si l'audició pertany a la sensibilitat amb més raó la locució, perquè té més valors. Davant, però, la pregunta de què té més força en la prova lulliana, si la consideració de la interioritat o la de l'activitat, no sabria definir-me. Crec que n'havia de tenir la consideració, tan fonamental per a ell, que tot ésser o tot pla d'ésser es consubstancialment actiu, per tant també la sensibilitat. Però ací hi juga el mateix concepte lullian de sensibilitat, que demanaria un estudi.

245-251 Aquesta prova sembla paral·lela de la primera, canviant «tocar» ací per «veure» allí. Per això em permeto de remetre a la nota a les línies 205-220.

raó de parlar. És, doncs, mogut tactus per raó de parlar, lo qual mouimén significa e mostra ésser potència loquitiva vn dels sens particulars, lo qual tactus no puria ésser mogut a son object sens parlar
 250 en aquel complimén que li coué, car per raó de parlar multiplica la sua delectatió en manifestació de la concepció manifestada per loquició.

Los cinc senyns particulars coneguts comensen a pendre lurs objects || defora la substància, so és a saber, en aquels sopiects qui f. 97^b
 no són de la esència de lur substància, sustentats aquels sopiects en
 255 aquels sopiect <s>, axí com calor, sabor e odor de la poma e son del tron e la calor del foc e enaxí de les altres cozes semblans a'questes. E per asò lo seyn comú ab los seus particulars coneguts atrau la vertut defora e met-la dedins la substància sensada d'él e él en éla sustentat. Couén, doncs, que effatus, qui influeix la vertut, que és
 260 dins la substància difusa, per manera de manifestatió, sia senyn per so que sia influència e refluència de les cozes dins e defores e que en concordansa e en coniuicció pusquen estar e migà auer per so que les vnes pusquen passar a les altres.

P captum *lect dub* | en tant I *om* 247 raó I rahó | parlar NOPQR affatus | És, doncs, mogut tactus per raó de parlar I *om* | parlar NOPQR affatus 248 movimén I moviment | un I hun *lect dub* | sens I senys 249 puria I poria | ésser M *lect dub* ésser | ésser mogut R *movere* | parlar en R *om* 250 aquel I aquell | complimén I compliment | raó I rahó | parlar NOPQR affatus | multiplica I muntiplicamur *lect dub* 251 en I *add* la | concepció I concepció | loquició I loquició NOPQR affatum

252 senyns I senys | comensen I comencen OP principiant QR participant NOPQR *add* sive (N seu) incipiunt | pendre I pendir NOPQR *recipere* | lurs NOPQR *om* | objects I obiects NOPQR *objectum* 253 defora M *defora*, *defora prim cancell* | so I ço | aquels I aquells | sopiects I subiect 253-255 qui no són de la esència de lur substància sustentats aquels sopiects en aquels sopiects M *add in marg* 254 lur I la | sustentats I substantats | aquels I aquells | sopiects I obiects NOPQR obiectis 255 aquels I aquells | sopiects I sobiects | com I *add* la calor INOPQR color | e I e:l | son I so 256 tron I corn NOPQR tonitru | foc I foch e I *om* | cozes I coses | semblans I semblants | a: I en 257 asò I açò és | seyn I so | comú I comun | seus I senys NOPQR *sensibus* 258 de fora NOPQR ab (N *add int lin*) extra | dedins I dins NO *add suam* PQR *add in suam* | d'él (I ell) e NOPQR *om* | él I ell | éla I ella 259 sustentat I sustentat | covén, doncs I *om* | effatus I loquutus e fatus | influeix NOPQR emittit | vertut NOPQR *add* extra 260 dins I dedins | manifestatió I manifestació | senyn I seny 261 so I ço | sia NOPQR *fiat per ipsum* | influència I influència | e P *om* | refluència I refluència | cozes I coses P *om* | que NOPQR ut *add res intrinsecas* (R ex-?) *habeant* (R *seq medium per quod aliae possint cancell*) (R ad NOPQ cum) *extrinsecis* (R *extrinsecas*) *confederationem* 262 concordansa I concordança | en NOPQR *om* | coniuicció I coniuicció | pusquen estar NOPQR *om* | e NOPQR et *add* e contra (OPQ *contrario*) tam in *sensuali quam rationali* et (NOPQ *add etiam* R *add* ut P *add cum*) | migà I mijà | aver I haver 262-263 per so que les unes NOPQR per quod ali(a)e

252-263 En aquesta demostració sembla repetir-se l'esquema del qual he parlat en la nota a les línies 234-244. Pel que fa als conceptes d'influència i refluència (línia 261), remeto a la nota a les línies 150-162.

254 «Sopiects»: d'acord amb el testimoniatge de tots els altres manuscrits i amb el sentit de la doctrina, crec que l'original lullhià deia o almenys havia de dir «opiects». La paraula significa, en efecte, les qualitats sensitives posseïdes pels subjectes dels quals

Enfre sensual e'ntellectual à maior concordansa que enfre sensual e sensual, axí com enfre lo cors e la ànima racional, en qui à
 265 maior concordansa que enfre lo foc e l'àer, e assò és per la gran
 f. 97e uertut e bontat que està en entellectuïtat pus fort que en || sensua-
 litat. E lo effatiu manifesta les obres de la memòria e neguns dels
 altres sens no, com en la memòria sia vna de les potències de la
 ànima que enforma lo cors. Couén-se de nescessitat que, si el sen 270

264 e'ntellectual I e entellectual | à I ha NOPQR est | concordansa I concordansa 265 en
 NOPQR inter | qui I que | à I ha NOPQR est 266 concordansa I concordansa | que enfre
 I qu'enfre | foc I foch | e l'àer I e'l àer | assò I açò | gran OPQR om 267 està NOPQR
 sunt | en NP om | entellectuïtat O intellectuitate QR intellectualitate N intellectivitate Nic. de
 Cusa corr man propr int lin alias intellectualitate P intelligibilitate | pus fort OPQR maiores |
 en M en en | sensualitat M corr sunsualitat 268 e lo effatiu NOPQR affatus autem | e neguns
 dels NOPQR quod nullus ex (Q om ex) 269 altres Q alius | sens I sensys | no NOPQR facit |
 com NOPQR praeit unde | en INOPQR om | memòria O corr memorie 270 enforma M corr
 enfoma | covén-se I cové-se | nescessitat I necessitat | que O add int lin NQR om | si P om |

parla la línia següent. Mantinc la grafia del volum de Munic no sols per coherència amb el fet d'haver-lo pres com a base, ans sobretot per allò de la «lectio difficilior», car no es pot descartar la possibilitat d'una falla en l'original.

264-278 L'exposició de les relacions dinàmiques que Llull copsa entre el pla de la sensibilitat i el de la intel·lectualitat en l'home condueix a la conclusió que l'«affatus» és el sisè sentit. La primera dada que cal recordar a fi de comprendre la prova és que per a Llull la memòria correspon a una de les tres activitats bàsiques de l'ànima racional (o «intel·lectual»), tal com diu ell mateix per exemple en el *Llibre d'ànima racional*: «Ànima racional és aquella part d'ome, per la qual membra e entén e ama...» (TOUS, ORL XXI, 186-187) i repeteix en les nostres línies 269-270. Altra vegada crec que la prova pressuposa que la dinàmica ací contemplada es realitza entre subjectes diversos, persones humanes, per descomptat, ja que un dels pols entre els quals juga la dinàmica esmentada és el de la racionalitat i d'una part seva, la memòria. Això establert, ve l'afirmació de la major concordança entre cosa major i cosa menor que entre dues coses menors (línies 264-265) per raó de la major força i ésser que hi ha en la cosa major (línies 267-268). Ací cal que el lector recordi alguna de les explicacions lullianes del principi relatiu de «concordança», per exemple la de la *Taula general* (GALMÉS, ORL XVI, 325-326). La conclusió equival a dir que o bé hom (és a dir, Llull) considera que la locució, en tant que realitat intermediària entre una persona que recorda i una altra que és feta partícip de tal memòria, és part de la sensibilitat la més excellent, o bé ha d'admetre que els principis més bàsics del lullisme s'esfondren, ni que fos pel fet d'haver d'acceptar hipòtesis considerades absurdes, com és ara la formulada en les línies 274-276.

270 Remarquem ací i en la línia 333 la presència de l'article masculí singular «el». Lola Badia acaba de dir que tal grafia «fa pensar en un estadi molt evolucionat de la llengua (la darrereria del xv seria la datació més antiga possible)» (*Nota* dins la introducció a Ramon LLULL, *Tractat d'astronomia* [segons el ms. Add. 16.434 del British Museum] a cura de Jordi GAYÀ [amb la col·laboració de Lola BADIA] dins *Textos y estudios sobre astronomia española en el siglo XIII* editados por Juan VERNET, Barcelona 1981, 214). Pel que fa als nostres dos casos he de dir el següent: que en tots dos es dona el mateix pressupòsit: el d'ésser grafies, no pas inicials, ans resultants de

comun pren vertut en los particulars de la memòria, que la prenga d'èla per raó de la loquió que dóna de la manifestatió e que aquela vertut sia tan gran o maior com neguna de les uertuts que pren en los altres senyns. E si assò no era enaxí, seguir s'ia que'l sen comun
 275 prengué maior uertut de la memòria per raó d'ublidar que de membrar e que enfre sensual e sensual agués maior concordansa qu'enfre sensual e entellectual, la qual cosa és impossible. Per la qual impossibilitat és significat que effatus és vn dels particulars del sen comun.

L'uman entenimén pren primeramén ab lo sen e après pren les
 280 spècies dels obiects sentits en la ymagenatió, en la qual comensa a auer àbit de sciència. Aquest àbit co-||-mensa pus fortment per raó de la manifestatió, que fa lo efatiu en la vou, que per negun dels altres sens. Per què's coué de necessitat que effatus sia sen per so que'l entenimén influesca en él aianta de vertut o plus com en negun
 285 dels altres sens, pus que per él és més manifestat e és maior estrumén de son àbit.

f. 97^a

el M *corr* al | sen I seny 271 pren NOPQR *add* a memoria | en los particulars de la memòria NOPQR in suis particularibus sensibus | que la prenga d'èla (I ella) NOPQR quod sic accipiat virtutem ab ea 272 raó I rahó | loquió I loquió NOPQR affatus | que I qui | dóna de la manifestatió (I manifestació) NOPQR manifestat eam (P causam) | aquela I aquella 273 neguna NOPQR aliqua | de les NOPQR illarum | que NOPQR quam *add* sensus communis | pren NOPQR recipit *add* a memoria 274 assò I açò | que I I que II | sen I seny | comun I comú 275 prengué NOPQR reciperet | raó I rahó | que NOPQR quam *add* ratione 276 que enfre I qu'enfre | agués I hagués NOPQR esset | concordansa I concordança 278 effatus INOPQR affatus | un (I hun) dels particulars NOPQR sensus particularis | comun I comú

279 L'uman I L'umà | entenimén I enteniment | pren NOPQR recipit | primeramén I primerament | ab NOPQ cum R a | sen I seny | pren NOPQR accipit 280 sentits NOPQR sensibilibus | en N in *corr* et *expunct* | ymagenatió I ymaginació N ymaginacionem | comensa I comença | a I om 281 aver I haver | àbit I hàbit | aquest I aquesta | àbit I hàbit | comensa I comença | raó I rahó 282 manifestatió I manifestació | que fa lo NOPQR facte per | efatiu I affatiu NOPQR affatum | vou I veu *corr* vou | negun NOPQR aliquem 283 sens I senys | necessitat I necessitat | effatus I affatus | sen I seny | so I ço 284 entenimén I enteniment | él I ell | aianta (I aytanta) de vertut NOPQR tantam virtutem | com NOPQR quam | en I a | negun NOPQR aliquo 285 sens I senys | pus que NOPQR ex quo | él I ell | estrumén I estrument 286 àbit I hàbit

correcció d'un «al» anterior, tal com hom pot veure en l'aparat crític tant d'aquesta línia com de la 333; diria, però, sempre *salvo meliori*, que la correcció és feta pel mateix copista o per altra mà contemporània. I que, si la grafia tal com resulta de la correcció no té dita, car pot ésser determinada per la voluntat de corregir el menys possible, una lletra en compte de dues, sembla afirmable que, ni que sigui amb la grafia «al», hom començava d'usar aquesta forma d'article masculí singular, fins al punt que el mateix copista o el corrector contemporani considerà que la correcció «el» donava un resultat acceptable. Tenim, doncs, un ús d'«el» amb valor d'article masculí singular documentat en la primera meitat del s. XIV.

279-286 L'esquema d'aquesta prova sembla el mateix que el de l'anterior, només canviant «memòria» allí per «hàbit de ciència» ací.

279 Nicolau de Cusa escriví ací, al marge del seu exemplar, «Nota quomodo fiat sensacio et sciencia».

Volentat és manifestada per lo efatiu e no per negun dels altres sens. E per asò, enans s'ha volentat al opiect del efatiu que a neguns dels opiects dels altres sens, car maior concordansa à ab manifestatió de son voler que ab color ni ab so ni ab odor ni ab sabor ni encara ab gustar, con sia so que voler sia pròpria obra de volentat e no u sia veer, odorar e enaxí dels altres. És, doncs, loquitiu desiderable aytant o plus en granea de entitat, de bontat, vertut, poder, veritat com negun dels sens particulars; per la qual desiderabilitat e concordansa és significat que effatus és sen.

f. 98ª Enfre ymage-||-natió e'ls sens particulars à concordansa e magerment enfre ymagenatió e locució, car per parlar és manifestat ymagenar, que és obra de la ymagenatió, e per negun dels altres seyns no és manifestat; coué, doncs, que per la gran concordansa que és enfre ymagenatió, loquió e manifestatió sia obiect del efatus en la vou espasificada de son.

287 efatiu I affatiu NOPQR affatum | negun NOPQR aliquem 287-288 e no per negun dels altres sens e per asò enans s'ha volentat al opiect del efatiu I om 288 efatiu NOPQR affatus | neguns I negun NOPQ aliquod R aliud aliquod 289 dels I add altres sens cancell | opiects I obiects R obiectum | sens I senys | concordansa I concordança | à I ha | manifestatió I manifestació 290 ab color R ad colorem O ad colore | ab Q om | ab odor R ad odorem | ab sabor R ad saporem | encara I encare OPR etiam N om | ni encara ab gustar Q om 291 ab OR ad P cum | con R om | sia so (I açò) que NOPQR om | voler R praeit ad | u sia NOPQR om 292 veer NOPQR add nec | e enaxí dels altres NOPQR nec cetera | doncs I donchs | loquitiu I loquitiu NOPQR affatus | desiderable M desiderrable I desirable 293 vertut I add e 294 negun I neguns NOPQR aliquis | dels NOPQR ceterorum | sens I senys | concordansa I concordança NOPQR add satis 295 effatus I affatus | sen I seny

296 ymagenatió I ymaginació | e'ls I add altrus cancell | sens I senys | à I ha NOPQR est | concordansa I concordança | magerment I maiorment NOPQR maxime 297 ymagenatió I imaginació | locució I loquució | parlar NOPQR locutionem | ymagenar I ymaginar 298 que és obra de la ymagenatió (I imaginació) e per negun dels altres sens no és manifestat P om | negun NOQR aliquem 299 doncs I donchs | concordansa I concordança 300 ymagenatió I ymaginació | loquió I e locució NOPQR et locutionem | e INOPQR om | efatus I affatus 301 vou I veu | espasificada I especificada | de NOPQR per | son I so

287-295 Ara toca el torn a la «voluntat» després d'haver parlat de la memòria i de l'enteniment en tant que elaborador de l'hàbit de ciència. L'esquema de la prova és el mateix. Remarquem, però, la línia 293, absent de les altres dues proves i que pot ajudar a comprendre el sentit de l'esquema demostratiu. Ací, per exemple, en la línia 292 trobem que «loquitiu» és «desiderable» (cosa que en les altres dues demostracions es pot canviar per «recordable» i «científicament intel·ligible») en virtut del seu «plus en granea de entitat, de bontat», etc. (línia 293). Em sembla que tenim ací una versió diversa de la «maior concordansa» de la línia 264. La prova, doncs, sembla reduïda a això: d'una banda, la locució és sensible; de l'altra és més pròxima a la part intel·lectual de l'home (memòria, enteniment i voluntat) que cap altre sentit, tal com ho demostren els casos de comunicació verbal entre persones diverses. Per tant, locució és el sentit més elevat o la manifestació més elevada de la sensibilitat.

296-301 Recordem que per a Llull la imaginació constitueix un estrat específic en l'estructura dels animals superiors i de l'home. Per això, un dels arbres dels quals parla

Prouat auem com effatus és sen de nescessitat per deu raons; e encara per moltes d'altres o puriem prouar, axí com Déus, qui à posada vertut en paraula, a la qual se coué enaxí noble obiect o pus noble e assò matex de son sopiect, que a neguns dels altres senyns.

De la segona part que és de la segona part

En aquesta segona part, <pozam> deu rahons per les quals prouam que effatus és nescessari sen, de les quals és aquesta la primera.

310 Si effatus no fos, no pogren los hòmens partisi-||-par los vns ab los altres en amar ni'ls vns als altres no pogren ajudar; assò mateix se seguirà dels animals inracionals, qui per raó de loquió, so és per raó de manifestatió, la qual fan per lur veu, partissipen los vns ab los altres, e és generatió, e la spècia d'aquels està en conseruatió.

315 És, doncs, efatus enaxí nescessari sen a viure com odoratus e encara

302 avem I havem NOPQR est | com NOPQR quod | effatus I affatus | sen I seny | nescessitat I necessitat | raons I rahons 303 encara I encare | o I ho NOPQR om | puriem I poriem | à I ha 304 paraula NOQR verbo P nebo *lect dub* | a la qual NOPQR ad quod 305 assò I açò | matex I mateix | son NOPQR om | sopiect I sobiect | neguns I negun NOQ alicui P om R alius | senyns I senys

306 P om totum | que és NOR om Q add de necessitate afandi N add Rubrica

307 part I add posam NOPQR add secunde partis | rahons NOPQR add ponimus 308 provam M corr pozam cancell | effatus I affatus | nescessari I necessari | sen I seny | quals NOPQR add rationibus (O add in marg)

310 Si I add lo | effatus I affatus | pogren I pogueren | partissipar I participar | los uns ab los altres NOPQR invicem alii cum aliis 311 amar NOPQR add atque intelligendo | uns NOPQR unus | als I a los | altres NOPQR alium | pogren I pogueren NOPQR posset | assò I açò 312 seguirà I seguiria | inracionals I irracionals PQR irrationabilibus | qui I que N quod corr quam | raó I rahó | loquió I locutió | so (I ço) és per raó (I rahó) de NOPQR om 313 manifestatió I manifestació | lur NOPQR propriam | veu I vou *lect dub* | partissipen I participen OPQR participat | los uns amb los altres NOPQR unum (N unus corr unum) cum alio 314 és NOPQR om | generatió I generació | e I en | spècia I spècie | aquels I aquells | en con(servatió) M *legitur lumine ultravioletaceo* 315 doncs I donchs | efatus I affatus | nescessari I necessari | sen NOPQR add vel plus NOQ add etiam | com NOQR quam

L'Arbre de ciència és l'arbre imaginal, collocat entre el sensual i l'humanal (GALMÉS, ORL XI, 151-173; CARRERAS I ARTAU, OE I, 608-616).

306-375 Ultra allò que n'he dit en la introdució i en concret en l'apartat dedicat a la presentació esquemàtica d'aquest text, crec que per a la comprensió de tota aquesta segona part de la segona distinció cal partir del pressupòsit que Llull dóna per demostrat allò que era l'objectiu de la primera part de la segona distinció, immediatament anterior, és a dir, que per necessitat lògico-ontològica la locució pertany al pla de la sensibilitat i per tant és un més dels sentits particulars, el sisè. Per això crec que la suposició «si affatus no fos...», comú denominador de les deu raons que vénen a continuació, s'ha d'entendre en aquest sentit: «si no existís una comunicació sensible o una potència sensitiva de comunicació entre éssers...». Només el darrer apartat (línies 360-367) fa alçaprem en el detall d'ésser o no ésser la locució considerada un dels sentits particulars: «Si affatus no fos sen...». Sembla, encara, que Llull tingué

com oir, car si efatus no fos no fóra spacificatió de so en vou e fóra son obiect debades, car d'él no's seguira neguna vtilitat.

És afatus nescessari senyn per so que sia sciència, car sens él sciència no pogra éser e la conceptió que hom ha dedins no fóra qui la manifestàs defores e fóra perduda la obra de la ànima e de la ymagenatió dedins e totes les arts mecàniques foren impossíbols. 320

f. 98^r Si no fos parlar, no fóra qui donàs les cozes que hom à mester a conseruar los altres particulars del sen comun, car lo toquar || e'l gustar an aqueles cozes que an mester per raó de parlar, enaxí com abitar, vestir, menjar e mercaderia e anar dels vns locs en los altres sercar aqueles cozes que són a hom nescessàries. 325

Sens parlar no pogra hom vertuts guayar ne'l franch arbitre, que hom ha, negun mèrit auer e en lo perdimén de parlar fóra perdut l'ordre per lo qual hom va a vida eternal ni no fóra príncep qui en terra tengués justícia e enaxí de les altres cozes semblans a'questes. 330

P quod | encara I encare 316 com NOPQR quam | efatus I affatus | spacificatió I specificació 317 debades NOPQ frustra R fons sicca | d'él I d'ell | seguira I seguiria

318 afatus I affatus | nescessari I necessari | senyn I sen | so I ço | sia P om | él I ell 319 sciència O scientiam | no pogra éser NOPQR numquam foret | conceptió I concepció | qui I que 320 defores M corr deforas (?) | e NOPQR ita quod (P om quod) | obra NOPQR actio | de la ànima O om 321 ymagenatio I ymaginació | mecàniques I mecàniques NOPQR add et (NOPQ add etiam) mathematicae (P mechanice iteratur) | impossíbols I impossibles

322 parlar NOPQR affatus | cozes I coses | à I ha 323 comun I comú | lo toquar (I tocar) e'l gustar NOPQR tactus et gustus 324 an I han | aqueles I aquelles | cozes I coses | an I han | raó I rahó 325 abitar I habitar | vestir I add et | menjar e mercaderia NOPQR mercari et manducare N medicare corr manducare | dels uns locs (I lochs) en los altres NOPQR ire de uno loco ad (P in) alium 326 sercar I cercar | aqueles I aquelles | cozes I coses | són I om | nescessàries I necessàries

327 parlar NOPQR locutione | pogra I pogre | guayar I guanyar | ne'l I ni per lo NOPQR nec per | que hom ha NOPQR om 328 negun NOPR aliquod Q om | aver I haver NOPR add posset | perdimén I perdimen 329 ordre I orde | ni no NOPQR nec 330 semblans I semblants | a'questes I a aquestes N om

318 ARISTÒTIL, *De sensu et sensato liber unus*, lectio II: «Secundum vero accidens ad prudentiam auditus plurimam confert partem. Sermo enim audibilis existens causa est disciplinae, non secundum se sed secundum accidens. Ex nominibus enim constat. Nominum vero unumquodque symbolum est. Quare a nativitate privatorum utroque sapientiores sunt caeci mutis et surdis...» (FRETTE XXIV, 202).

certes dificultats per a completar el número de deu proves, car la setena (línies 341-347) sembla una simple explicitació de la cinquena, relativa al culte collectiu a Déu (línies 331-335), i la vuitena el mateix en relació a la segona part de la primera, relativa a les relacions també afectives entre animals (línies 348-352 i 312-314).

316 El tema de l'especificació del so en veu torna almenys en les línies 361 i 473-474. Vegeu, de més a més, l'aparat de fonts.

320-231 L'obra de l'ànima fa referència als actes de les tres potències de l'ànima (memòria, enteniment i voluntat), que acabem de trobar en les línies 364-395. La de la imaginació a l'acte d'imaginar, del qual també s'ocupava l'autor en les línies 296-301.

329-330 La repercussió social positiva d'«affatus» és més explicitada per Llull en *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 126; CARRERAS I ARTAU, OE I, 599).

Per rahó de parlar pot ésser feta honor a Déu e d'él donar laor e sens parlar no pogra éser encarnatió del Fil de Déu ni foren sagramens ni manamens ni el jorn del judici; per què, parlar porta més de vtilitat que neguns dels altres sens segons aquestes cozes e segons
 335 la fi per què hom és creat.

Si parlar no fos, foren moltes obres naturals debades, enaxí com metals, car no fóra qui'ls aportàs || de potència en actu; e'l foc, qui
 és en la péra, no fóra qui'l tragués, car no fóra ferre; e perdera gustar
 340 viandes caldes, saboroses e indigestes, e'l tactus vestiment, e'ls vls
 plazens ornemens e les oreles plazens vous.

Totes cozes corporals à Déus creades a seruii d'ome e home és creat a conèxer e amar Déu, honrar e servir e per assò en home són totes creatures corporals en aquella fi per què són creades. E si parlar no fos, aquella fi fóra perduda, car no pogra hom Déu amar,
 345 conèxer, honrar ni servir ni loar ni de sos peccats confesar e fóra

331 parlar NOPQR loquela | d'él I d'ell NOPQR add potest 332 parlar NOPQR loquela | pogra NOPQR potuisset | éser I esset | encarnatió I encarnació | fil I fill | ni R add saqra cancell | sagramens I y sagraments 333 manamens I manaments NOPQR legis precepta | el M corr al I om | jorn del judici NOPQR extremum iudicium 334 neguns I negú NOPQR aliquis | cozes I coses

336 debades NOPQR frustra 337 metals I metalls P natalla | aportàs NOPQR reduce-ret | foc I foch 338 péra NOPQR add et in ferro | no N non add int lin de man Nic. de Cusa | gustar NOPQR gustus 339 saboroses NOPQR add et cocta | indigestes I digestes NOPQR om | uls I ulls 340 plazens I plasents NOPQR placida | ornemens I ornaments | oreles I orelles | plazens I plasents NOPQR placidas | vous M corr jous

341 cozes I coses | à I ha | creades I cresades | serviï I servici | d'ome I de home

342 creat I cresat | conèxer INOPQR add déu (deum) | déu INOPQR om | assò I açò

343 creatures I criatures lect dub | aquela I aquella | fi N seq per cancell | són I om 344 parlar NOPQR loquela | aquela I aquella 345 loar I louar | sos NOPQR om | peccats M lect dub peccats | confesar I lect dub confessar

331-335 També aquest punt del valor «cristià» d'«affatus» és més explícit en el lloc acabat de citar d'*Arbre de ciència*.

332-333 La referència a l'encarnació sembla haver-se d'entendre del missatge de l'arcàngel Gabriel a Maria tal com és reportat en l'*Evangelí de Lluc* 1, 26-38. La referència als sagraments, de llur forma, d'acord amb aquella expressió sintètica de sant Agustí: «Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum», *Tractatus in Ioannem* LXXX, 3 (WILLEMS, CC xxxvi, 529, línies 5-6). Els manaments, quan són quel-com més que simples imperatius de la consciència per al propi subjecte, són formulacions verbals o escrites, en aquest cas escrites, car es tracta dels deu manaments de la llei de Déu i dels cinc de l'Església, sobretot dels primers, els quals ja constitueixen una part de *Doctrina pueril* (SCHIB, Els Nostres Clàssics 104, 64-78). El judici sembla fer referència a la forma dialogada amb què és presentat en l'*Evangelí de Mateu*, xxv, 31-46.

339 «Indigestes» té ací el sentit de «no digerides», tal com sembla indicar-ho aquest text paral·lel del *De ascensu et descensu intellectus*: «... elementatiua transmutat elementa grossa et indigesta in elementatum...» (MADRE 76, línies 20-21).

perduda la fi per la qual és home creat e la fi per què les creatures són creades a servir Déu en home.

Si uou no fos, aucl no feera son niu ni la perdiu no cridara sos
 fils ne'l rossinyol no atrobara sa muler e cascun aucl engentrara son
 semblan e no partissipara ab él en vou, car no engentra en él vou en
 f. 99ª potència, e fóra natura || vàcua, la qual vacuïtat destruïra l'orde de
 natura e tots los animals. 350

Enaxí com vou és nescessària axí com dit auem, als vns animals
 e als altres, enaxí és nescessari aquel qui forma la vou, car sens él
 no puria éser la vou e aquel és nescessari en manifestar en la uou
 los secrets dedins concebuts e a él és éser nescessari vn dels particu-
 lars del sen comun, car enaxí com és nescessari a les altres cozes,
 enaxí coué que les altres cozes sien nescessàries a él enaitant que él
 aya sa perfecció per éles com éles an lur perfecció per él. 355

Si affatus no fos sen, él no fóra part substancial del senyn comun
 e fóra accident e no fóra qui mogué la lenga a espascificar lo son,
 toquan colps en l'àer e'n los labis e'n les dens e'n lo padar, segon
 estint natural sens deliberatió e no pogra éser parlar ne'l mouimén 360

346 home I hom | creat I *lec dub* criat

348 vou I veu | aucl I aucll N aviculam | feera I fera | cridara NOPQR convocaret
 349 fils I fills | ne I ni | rossinyol I rossinyol | no NOPQR *om* | atrobara I atrobare | muler
 I muller NOPQR sociam Q *add* nec agnellus matrem in balatu cognosceret nec equa | aucl I
 aucll | engentrara I engentrare 350 semblan I semblant | no I *om* | partissipara I participara |
 él I ell | engentra I engentrara NOPQR generaret | él I eye 351 vàcua I vagua | destruïra I
 destruïra *cancell* 352 e I en NOPQR in

353 nescessària I necessari | auem I havem NOPQR est | als uns animals e als altres
 NOPQR omnibus animalibus 354 nescessari I necessari | aquel I aquell | vou NOPQR *add*
 et hoc est affatus | él I ell 355 puria I poria | éser I ésser | aquel I aquell | nescessari I
 necessari 356 él I eyl | éser nescessari un I necessari ésser hu NOPQR necessarium quod
 sit unus 357 del sen N sensibus *corr* sensus | comun I comú | nescessari I necessari | altres
 P *om* | cozes I coses 358 cozes I coses | sien R *add* ei unite | nescessàries R necessarium |
 a él enaitant R *om* | él I ell NOPQR ei | enaitant I enaytant 359 él I ell | aya I haga | per-
 fecció I perfecció | eles I ellas NOPQR *add* res | an I han | perfecció I perfecció | él I ell

360 él I ell | senyn I sen | comun I comú 361 espascificar I especificar R significandum |
 son I so 362 toquan I tocant | e.e.e NOPQR *om* | dens I dents | padar I paladar | segon I
 segons 363 deliberatió I deliberació | éser I ésser | parlar NOPQR loquela | ne'l I ni'l |

362 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVIII: «Quare percussio respirati aëris ab anima, quae est in his partibus, ad vocalem arteriam, vox est» (FRETÉ XXIV, 111). Idem, *De generatione animalium*, translatio Guillelmi DE MOERBEKA: «...feminina, propter impotentiam, paucum moventia aerem, acutifona sunt...» (Hendrik Joan Drossaert LULOFS [Aristoteles latinus XVII, 2.v], Bruges-París 1966, 174, 28-29).

354 Ací no s'explicita qui és el subjecte del qual és afirmat que «forma la vou» i només és designat a través d'«aquell». La comparació amb les línies 460-464 permet de veure que «aquell» és, globalment, el sentit de l'«affatus», el qual actua per mitjà de l'òrgan, que és la llengua, amb un llarg procés que neix en el pulmó i arriba fins al paladar.

del polmó no pogra passar per los locs on se formen les síl·labes
 365 vocals. E enaxí com natura || falira a efatus de substancial entitat, f. 99^b
 defalira efatus a natura e a totes aqueles fins a les quals és creat.
 És, doncs, efatus part substancial del sen comun de nescessitat.

Per totes aquestes rahons damunt dites e moltes d'altres que
 dir-ne puríem, és singnificat que efatus és senyn, car segons que él
 370 és nescessari coué que la fi per què él és nescessari satisfassa a él
 de tan gran entitat com és la sua nescessitat, la qual satisfatió no
 seria si efatus era accident e que no fos propietat substancial que
 respozés a la fi damunt dita, a la qual respondre no poria per raó
 375 de la gran entitat de la ffi e per raó de la sua minoritat e defalimén
 de entitat.

De la tersa part

En aquesta part és a prouar que'l sen qui és efatus no és dels
 altres sens ni de les altres parts de la substància, exceptat del sen
 comun; e car effatus és del éser del qual auem || experiència, coué f. 99^c
 380 que sia propri particular del sen comun; e a prouar aquestes coses
 donam deu rahons, de les quals és aquesta la primera.

movimén I moviment 364 polmó I pulmó | locs I lochs | formen I forman | síl·labes NOPQR
 om 365 falira I fallira | efatus I affatus NOPQ affatui R affatum | de NOPQR quoad
 366 defalira NOPQR praeit ita I defallira | efatus I affatus | a NOPQR ipsi | aqueles I aque-
 lles | a NOPQR propter 367 doncs I donchs | efatus I affatus | comun I comú | nescessitat I
 necessitat

368 damunt I demunt | d' NOPQR om 369 puríem I poríem NOPQR add sed propter
 prolixitatem dimittimus | és singnificat NOPQR satis patet | efatus I affatus | senyn I sen |
 él I ell 370 nescessari I necessari | cové que la fi per què él és nescessari I om | fi NOPQ
 finis R fines | què NOPQ quem R quos | satisfassa I satisfaci I add e respona NOPQ add et
 respondeat R add et respondeant | él I ell 371 nescessitat I necessitat | satisfatió I satisfacció
 372 efatus I affatus | era NOPQR esset | e IOPR om | que INOPQR om | no NOPR nisi |
 que I qui 373 respozés I resposés | damunt I demunt | respondre O videre Q venire | no
 NOPQR numquam | poria R add et (ateor cancell) a eorum (?) | raó I rahó 374 ffi I fi |
 raó I rahó | sua NOPQR ipsius affatus | e NOPR add in | defalimén I defalliment

377 En INOPQR om | aquesta NOPQR add tertia | qui és NOPQR om | efatus I
 affatus | dels I del NOPQR ex 378 parts P apartibus | substància R subiecti 379 comun
 I comú | effatus I affatus | éser I ésser | avem I havem | experiència I esperiència 380 co-
 mun I comú | provar R probanda

376-454 L'estructura de tota aquesta tercera part és diáfana, tal com hom pot
 veure llegint allò que n'he dit en la introducció. La força de la prova és, segurament,
 més problemàtica. Es tracta, en efecte, de demostrar que la potència loquitiva o
 «affatus» només pot ésser part o pertànyer al pla de la sensibilitat, al «seny comun»
 (línies 378-379). Però les «deu rahons» (línia 381), amb les quals l'autor intenta de
 provar-ho, són totes negatives, és a dir, exclouen la reducció d'«affatus» a qualsevol
 dels «altres» cinc sentits o la seva identificació amb la llengua, les representacions
 internes, la imaginació, l'ànima racional i tot l'home, però, en canvi, no hi ha cap
 raó positiva, si no ho és l'observació de la línia 379, segons la qual «affatus» pertany
 al pla de l'ésser del qual tenim experiència i, per tant, «cové que sia propri particular

Visus manifesta les cozes vezibles ab color e ab lugor e ab los vls, qui són estrumens d'aquela manifestatió. E efatus manifesta lo concebimén dedins ab la lenga e ab lo mouimén e fa la manifestatió en la vou; per asò, efatus no pot éser de la esència de uester per raó de la diferència que és enfre amdós, segons estrumén e obiect. 385

Auditus no espaciffica lo son en vou, mas que receba aquela vou spacificada per so que reeba la manifestació defores e que la don a la concepció dedins. E efatus spacificca lo son en vou e tramet defores la concepció de dins per so que auditus la reeba e que seguezca la 390

382 cozes I coses | vezibles I visibles | lugor NOPQR luce 383 uls I ulls | estrumens I estruments | aquela I aquella | manifestatió I manifestació | e O cancell R om | efatus I affatus NOQR add autem 384 concebimén I concebiment NOPQR conceptum OPQ add qui (R que ?) OPQR add est | ab R ad | lenga I lingua NOPQR add exterius | e P om | ab R ad | lo I om | movimén I moviment | manifestatió I manifestació 385 per NOPQR et propter | asò I açò | efatus I affatus | veser I veer NOPQR visus | raó I rahó 386 que és enfre amdós (I amdosos) NOPQR quam inter se habent | estrumén I instrument NPQ add etiam

387 espaciffica I especificca | mas que receba (I reba) aquela (I aquella) vou spacificada (I especificada) NOPQR sed illam vocem specificatam (N specificam Q manifestatam R spacificando) recipit M receba *lec dub* reecba 388 defores NOPQR que est extra 389 concepció I concepció | e NOPQR om | efatus I affatus OPR add non (O cancell) NQ add vero | spacificca I especificca | tramet I tremet 390 concepció I concepció | de dins R anterioris

del sen comun» (línies 379-380), cosa que, si hom s'hi fixa, no és tan clara, car també tenim experiència de les representacions de la imaginació i Llull no les confon amb effatus de forma ben explícita (línies 434-440). Potser, per ventura, cal entendre l'observació a la que ens referim en el sentit que «affatus» pertany al pla de l'ésser, del qual no pas solament un mateix, ans encara l'«altre», o la persona diversa de qui parla, pot tenir experiència. Si aquesta fos la pressuposició que dóna per descomptada Ramon Llull en tot aquest seu tractat, potser ens trobaríem en el punt mateix en què ja deixà les coses Aristòtil, en dedicar un apartat del llibre segon del *De anima*, lectio XVIII en la divisió medieval (FRETTE XXIV, 111) a la veu, dins la secció dedicada a parlar del sentit de l'oïda. Però no m'atreveria pas a afirmar que Llull vegi les coses en aquesta perspectiva. Remarquem, finalment, l'interès de les explicacions d'aquesta tercera part tant per a la comprensió de la doctrina lulliana sobre els altres sentits i la psicologia en general, com en particular per a la de l'«affatus», atesa la delimitació que va realitzant en les deu raons.

382 A diferència de la primera part, en la qual l'acte propi dels diversos sentits era en general expressat mitjançant el verb «atènyer», ací ho és en diverses ocasions amb el verb «manifestar» (línia 403), el qual també és aplicat a «affatus». Per això en la introducció he plantejat el problema de quina era la versió lulliana de l'acte de «sentir», si una percepció prevalentment passiva o una manifestació prevalentment activa.

386 Vegeu d'altres casos de distinció entre «instrument» i «objecte» en les línies 396-397; i encara en 407 i 460 (instrument) i 472 (objecte).

389-391 En aquestes tres línies trobem altres tantes vegades consecutives l'expressió «concepció dedins», però, si no m'erro, no totes tenen el mateix sentit, car la primera fa referència a la concepció imaginària o intel·lectual de qui parla, la segona la que s'ha de formar en la imaginació o en l'enteniment de qui escolta i la tercera altra vegada com la primera. Aquest és també el sentit de l'expressió en la línia 18.

fi de la concepció dedins, la qual és la manifestació que és reebuda en la vou e per raó d'asò coué que sia differència enfre la vn sen e l'altre e encara per raon dels estrumens qui són diuerses, so és a saber, la lenga e les oreles || e asò mateix dels objectes.

f. 99^d

395 Odoratus no à appetit ni estint natural a manifestar la concepció dedins en la vou e à propri estrumén, so és a ssaber lo nas, e propri object. E per asò coué éser differència enfre él e efatus.

Gustus no mou la lenga a parlar, ans mou aquella a gustar, ni efatus no mou la lenga a menjar, ans mou aquella a manifestar los secrets de dins e a enpembre aquels en la vou; e car en l'estrumén qui és lenga partissipen ambdós diuersamén e lurs objectes són diuerses, coué que sien distins per esència e per propietat.

Tactus no manifesta los secrets concebuts en la uou e manifesta aquels en la carn; e'l seu object és toquar, e'l opiect de afatus és manifestar los secrets dedins concebuts segons entendre o ymagenar e per asò coué que sien distins particulars gustus e afatus.

Enfre afatus e la lenga és differència, car la lenga és estrumén de gustus e de efatus, és cors per si mateixa vesible e toquat e efatus és invisible, || no palpable. E si la lenga era taillada, per tot assò

f. 100^a

391 qual NOPQR *add finis* | manifestació I manifestació | reebuda I rebuda 392 raó I rahó | asò I açò | un I hun 393 raon I rahó | estrumens I estruments | qui I que | so (I ço) és a saber NOPQR *scilicet* 394 lenga I lengua | oreles I orelles | asò I açò | dels objectes R de omnibus

395 à I ha | apetit I appetit | concepció I concepció 396 en la vou NO in vocem Q per vocem | e OPQR sed | à I ha | estrumén I estrument | so (I ço) és a ssaber NOPQR *scilicet* | nas NOPQR nares | e N *om* 397 object NOPQR *add scilicet* adorabile | asò I açò | éser I ésser | él I ell | efatus I affatus

398 lenga I lengua | ans NOPQ ymo R sermo | aquella I aquella 399 efatus I affatus | no NOPQR *om* | la lenga I aquella | ans mou NOPQR *mouet tamen* | aquella I aquella | manifestar I *lect dub* manifestà 400 enpembre I concebre PQR *imprimendum* NO *imprimandum* | aquels I aquells | en O *om* | estrumén I estrument 401 lenga I lengua | partissipen I participen I *add* los dos *cancell* | diuersamén I diuersament 402 distins I distints | esència I essència

403 e NOPQR tamen 404 aquels I aquells | object I obiect | toquar I tocar | e'l opiect I e obiect NOPQR *obiectum autem* | afatus I effatus 405 los secrets dedins concebuts NOPQR *instinctus in mente conceptos* | o I e a NOPQ vel R et | ymagenar I ymaginar 406 asò I açò | distins I distints O *distincti* *corr* *distincta* | particulars NOR et *particulati* PQ et *particularizati* | gustus I *om* N *add tactus de man Nic. de Cusa* | afatus I affatus

407 afatus I affatus | lenga I lengua | car NOPQR *quia* | lenga I lengua | estrumén I estrument 408 efatus I affatus | és I e és NOPQR et est | mateixa I matexa NOPQR *om* | vesible I visible | toquat I tocar NOPQR *tangibile* | efatus I affatus 409 no I e no | e

409-410 AVICENNA, *Liber de anima*...: «... possibile est ut, destructo gustu, animal remaneat animal» (VAN RIET I, 132, 96-97).

400 Ni «enpembre» ni «empembre» no figuren en DCVB. El manuscrit ofereix, lletra per lletra, la grafia del text. La unanimitat de les còpies llatines a traduir «*imprimendum*» indica tant significació com, segurament, etimologia.

408-409 Recordem que, segons el text de la línia 49, la invisibilitat és qualitat general de tota la sensibilitat o seny comú.

no's perdria l'estint natural de la manifestació, enaxí com la potència 410 vesiva que no's pert en quant reman potència, sustentat en aquella estint natural a veer. E si enfre la lenga e affatus no era differència esencial, taillada la lenga se perdria l'estint natural de la concepció dedins en la manifestació defores, lo qual perdimén és impossible segons que d'assò auem sperienza. E assò mateix és manifestat en 415 los hòmens muts, qui no poden parlar, los quals parlarien si efatus e la lenga eren vna cosa mateixa en nombre.

Enfre conceptus qui és dedins a'ffatus coué éser differència, car aquel conceptus és fet per entendre o ymagenar o ensems en home e en los inracionals per ymagenar tan solament; e com aquests no 420 sien de la esència del sen comun e effatus sia de la esència del sen comun car sent la manifestació || de la concepció, coué que sia distinció enfre éla e la concepció, car si no u era no seria migià qui sentís la concepció e qui la manifestàs en la vou, moguda e spascificada en lo son, e seria la manifestació de la concepció pus natural 425 object a manifestabilitat no sensada en la vou no conijuncta ab la concepció, la qual vou no és sensada, que a la sencitiuitat en la qual la concepció és sustentada en quant la sua empremsió e figurada en la sencitiuitat e sencibilitat és sustentada e moguda e assò és impos-

NOPO nec si R nisi | lenga I lengua | taillada I tallada | tot INOPQR om | assò I açò 410 no NOPQR om | manifestació I manifestació | enaxí com NOPQR sicut nec 411 vesiva I visiva | 's pert OR amittit NOPQR add in oculis excecatis | reman I roman | sustentat NOPQR sustentata | aquela I aquell 412 a veer NOPQR ipsius visitivitat (R visivitat) | lenga I lengua 413 esencial I essencial | taillada I tallada | lenga I lengua 414 en N et in | manifestació I manifestació | perdimén I perdiment 415 assò I açò | avem I havem | sperienza I esperiència | assò I açò | mateix NOPQR om | manifestat M manifestats 416 muts NOPQR add linguam habentibus | los quals NOPR et Q tamen | parlarien I parlaren | efatus I affatus 417 lenga I lengua | eren I era NOPQR essent | mateixa I matexa | en nombre R lect dub necessario

418 Enfre I Entre | dedins I add e NOPQR add et | car OPQ quia NR quod 419 aquel I aquell | fet O afatus NOPQR add in homine vel | o OPQ add per R add pro | ymagenar I ymaginar | ensems I ensemps NOPQR per utrumque simul 420 e NOPQR sed | los I lo | inracionals I irracionals NOPQR irrationali | ymagenar I ymaginar Q ymaginari NOPR imaginationem R seq simul cancell 421 comun I comú | effatus I affatus | esència I essència 422 comun I comú | manifestació I manifestació | concepció I concepció | distinció I distinció 423 éla I ell NOPQR ipsum | concepció I concepció | si N scilicet | era NOPQR esset | migià I mijà 424 concepció I concepció | e NOPQR nec | qui NOPQR quod | e I om | spascificada I especificada 425 son I seny | seria I add en | manifestació I manifestació | concepció I concepció 427 concepció I concepció | que N quam | sencitiuitat I sensitivitat 428 concepció I concepció | sustentada I substantada | en quant P in qua | sua I om | empremsió I empremsió | e figurada NOPQR et (Q est) figura 429 sencitiuitat I sensitivitat |

422 El verb «sent» sembla tenir ací el sentit de «fer sensible», significació desconeguda del DCVB.

428 «Figurada» sembla ésser equivocació del copista per «figura». Totes les altres còpies són favorables a la darrera llicó.

430 sible e contra cós de natura e contra la maior propinquïtat e veynansa e concordansa que és enfre la entellectuytat e la ymagenatió e la sencitiua, que és enfre propinquïtat e veynansa e concordansa de la entellectuytat e ymagenatió e les cozes no sensades.

435 Enfre ymagenatió e efatus és differència, car ymagenatió no és de la esència de la || sencitiua e aquest efatus que nós ensercam és de la esència sencitiua, car si eren una cosa mateixa en nombre seguir s'ia que totes uegades que hom parlàs, ymagenàs e que totes uegades que hom ymagenàs, parlàs; e encara, que'ls hòmens enbriacs ho malautes per frenezís o qui són orats, qui parlen sens ymagenar, ymagenassen, la qual cosa és impossible, segons que d'assò auem sperienza. f. 100^r

440 Enfre ànima racional e afatus e encara enfre la potència uegiatiua e elementatiua és differència, car, si eren una cosa en nombre afatus e aquestes potències, molts inconueniens se'n seguirien, los quals per si són manifestes; per què, a aquesta raó no qual més multiplicar paraules.

445 Enfre afatus e home à differència, car home és lo tot e afatus

sencibilitat I sensibilitat | assò I açò 430 cós I cors | contra la maior NOPQR magis contra | veynansa I veynança 431 concordansa I concordança | que és enfre NOPR quam inter | entellectuytat I entellectualitat NP intellectivitat | ymagenatió I ymaginació 431-432 que és enfre (NOPQR om) la intellectuytat e la ymagenatio e la sencitiua, que és enfre propinquitat e veynansa e concordansa I om | ymagenatió e la sensitiva R imaginationem sensitivam 431-433 e la sencitiua que és enfre propinquitat e veynansa e concordansa de la intellectuytat e ymagenatió (I ymaginació) Q om 433 cozes I coses | no sensades NOPQR et insensibilium (PQ sensibilibium) ceterorum

434 ymagenatió I ymaginació | efatus I affatus | ymagenatió I ymaginació 435 esència I esència | sencitiua I sensitiva | efatus I affatus | ensercam I encercam 436 esència I add de la | sencitiua I sensitiva | eren I eran NOQR essent P esset | mateixa I mateixa 437 que (hom) NOPQR om | parlàs N loquiretur (!) corr loquitur | ymagenàs I ymaginàs NOPR imaginaretur Q ymagiaretur | e que totes vegades que hom ymagenàs, parlàs Q et e converso 438 ymagenàs I ymaginàs NOPR imaginaretur, loqueretur Q om | enbriacs I embriachs R add insomni cancell | malautes I malauts 439 frenezís M lect dub frenesis corr freneriu (?) | o NOPQR et | orats NOPQR fatui | ymagenar I ymaginar NOPQR imaginarentur 440 que I om | assò I açò NOPQ de hiis R de iis | avem I havem | sperienza I esperiència

441 afatus I affatus | encara I encare NOPQR etiam | enfre I en NOPQR add ipsum et | la potència Q om | uegiativa I vegetativa OR negativam 442 és R add experi cancell | eren I era NOPQR essent Q add ydem | en nombre R om 443 afatus I affatus | aquestes NOPQR ille | inconveniens I inconvenients | se'n I se 444 manifestes I manifestats | aquesta I ista | raó I rahó | qual I cal NOPQR curo | multiplicar I add més 446 afatus I affatus | home NOP add vel etiam brutum Q add vel etiam alias brutum R add vel brutum | à I ha NOPQR

430-431 Sobre el tema de la propinquïtat i veïnança vegeu text i nota de les línies 264-278.

443 Els inconvenients no són difícils de comprendre: la confusió entre els diversos plans de l'ésser, cosa que xocava no sols contra els principis metafísics ans encara contra les conviccions cristianes bàsiques de Llull, segons les quals l'ànima racional és espiritual i per tant irreductible als plans inferiors de l'ésser i en concret a la part sensitiva de l'home (i no cal dir de les bèsties).

f. 100^d és una part d'aquel; e enaxí com home veu sots raó de visus e ou sots raó d'auditus, qui són les sues parts, e él mou aqueles a lurs ob-|iects, enaxí home parla sots raó de afatus, lo qual mou a son propri obiect, qui és la manifestatió de la concepció que él reeb dedins per so que a altres hòmens pusca manifestar son voler e son ymagenar e les cozes que són mester a son viure e a sa perfecció. Per què, enaxí com hom pot dir que hom entén e vou, enaxí pot dir que parle e enaxí com entén ab entenimén enaxí parle ab lo sisèn seyn.

De la quarta part

En aquesta part donam diffinitió de affatus e esplanam aquela; e de la esència de afatus conexensa donam.

Affatus és aquela potència, ab la qual animal manifesta en la vou a altre animal la sua concepció.

est | home NOP *add* vel etiam brutum QR *add* vel brutum | afatus I affatus 447 és I *add* la | una NOPQR *om* | d'aquel I d'aquell NOPQR *om* | home NOPQR *om* NOPQR *add* illud totum | veu R videt *corr* respondet *cancell* | raó I rahó 448 raó I rahó | él I ell | aqueles I aquelles | lurs NOPQR *propria* 449 home NOPQR *om* | parla NOPO loquitur R loqui | raó I rahó | afatus I affatus | lo qual NOPQR quem 450 qui NOPQR quod | manifestatió I manifestació NOPQR *add* sue | él I ell 451 so I ço | hòmens NOPQR *om* | son NOPQR *om* 452 ymagenar I ymaginar | les cozes (I coses) que (I qui) són (I *add* a son) mester NOPQ necessaria R *necessarium* | sa NOPQR *om* | perfecció NOPQR *perfectionis* 453 per què N quare *corr* quia | hom NOPQR *om* | que NOPR *add* loquitur | entén e vou enaxí pot dir que parle P *om* | entén e vou enaxí pot dir que parle e enaxí com entén O *om* | enaxí pot dir que parle e enaxí com entén Q *om* | vou I veu | enaxí I axí 454 parle NR *om* | entenimén I enteniment Q *add* et visu etiam | parle I parla | ab R cum *corr* ad *cancell* | sisèn I sizè | seyn I seny | lo sisèn seyn NOPQR affatu

456 aquesta INOPQR *add* quarta | part I distinció | donam R *dicimus* | diffinitió I diffinició | de NOPQR *add* sexti sensus qui est | aquela I aquella 457 afatus I affatus NOPR ipsius Q eius NOPQR *add* similiter nos (Q *om* nos) | conexensa I conexença

458 aquela I aquella | la qual P *om* | la I *om* 459 a altre animal NOPQR extra | concepció I concepció

455-487 Com si fos la conclusió de tot l'anterior, clou el tractat la part dedicada a presentar el concepte lullian d'affatus en tant que sentit. La primera cosa que crida l'atenció és el fet que, a diferència de l'exposició dedicada tant al sentit comú com a cada un dels cinc sentits particulars, que ja coneixem per la primera part del tractat, la destinada a l'«affatus» no segueix les coordenades lullianes que el lector segurament recorda i es concretaven en els «correlatius». Ací, per contra, donada la definició (línies 458-459), segueix una explicació centrada en els tres conceptes d'«orgue», d'«estrumén» (línia 460) i d'«object» (línia 472). Al final, un paràgraf sobre la importància religiosa de l'«affatus» clou el raonament, abans d'arribar a la conclusió final en les línies 484-487.

458-459 La definició d'aquestes dues línies sembla més arrodonida i tècnica que la que al cap de poc temps entraria en *Arbre de ciència*: «...aquell seny per qui's fa la manifestació en la paraula qui dedins és concebuda...» (GALMÉS, ORL XI, 124; CARRERAS I ARTAU, OE I, 599). Trobo en la nostra la referència a l'«altre animal» (línia 459), punt que en diverses ocasions (per exemple, en la nota global a les lí-

L'orgue de afatus és la lenga e lo seu estrumén és lo mouimén,
 460 qui comensa en lo polmó on se pren la concepció, que subseciuamén
 ve en la lenga e de la lenga en lo paladar, en los locs dels vocals, e
 forma's en la vou, on és feta la manifestació || de la concepció de f. 101^a
 dins. Aquest mouiment és liyna contínua e la sua rayl està en los
 membres sensats que dits auem e la part en què no és sensada és
 465 la vou. Aquesta liyna és elementada e en part és sensada e en part
 no és sensada, segons que dit auem, e en quant és sensada està la
 vou en potència e aportada en actu successiuamén e arteficial en
 la part en què no és sensada, so és a ssaber en vou enaxí com és
 aportat l'actu del gustar per mouimén en sabor e asò mateix del
 470 toquament, qui ab mouimén ateyn son obiect.

460 afatus I affatus | lenga I lengua | estrumén I instrument | movimén I moviment
 461 comensa I comença | on NOPQR in quo | concepció I concepció | que NOPQR et I om |
 subseciuamén I successivament 462 en NOPQR ad | lenga I lengua | de la lenga NOPQR add
 revertitur | en los locs dels vocals P om | locs I lochs NOQR loco 463 forma's I forme's |
 on NOPQR unde | manifestació I manifestació | concepció I concepció 464 aquest NOPQR
 et iste | liyna I linya P lingua NOPQR add pro parte sensata et pro parte non sensata 465 avem
 I havem | e I a 466 liyna I linya P lingua | és NOPQR om 467 (no) és sensada NOPQR
 om | avem I havem NOPQR est | està I add en 468 successivamén I successivament | arteficial
 I artificial 469 part NOPQR add autem | en I om | so (I ço) és a ssaber (I saber)
 NOPQR scilicet | enaxí I axí 470 movimén I moviment | asò I açò 471 toquament I to-
 cament NOPQR tactu | movimén I moviment | ateyn I ateny

460 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVIII: «Organum autem respirationis vocalis
 arteria est...» (FRETTE XXIV, 111). 461 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVIII: «Cuius
 (respirationis?) autem causa haec pars est pulmo...» (FRETTE XXIV, 111).

nies 376-454) ja s'havia imposat com a pressupòsit de les afirmacions lul·lianes. En
 aquesta línia, crec que és important que tal extrem entri en la mateixa definició
 d'«affatus». També crec haver de remarcar que l'expressió d'«estint natural de la mani-
 festació», que hem trobat en la línia 410 és una de les formes com Llull es refereix al
 sisè sentit en la seva globalitat.

460 La distinció i nomenclatura d'òrgan i instrument és constant, tant en aquest
 tractat (vegeu línia 384) com en *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 124; CARRERAS I
 ARTAU, OE I, 599).

461 «La concepció dedins» és concepte del qual ja s'ha ocupat la nota a les lí-
 nies 389-391. Ací es tracta de la concepció de qui parla, sobre la qual el mateix autor
 ens ha fet una llarga explicació en les línies 418-433. Tant en les primeres línies del
 paràgraf acabat d'esmentar com en la línia 405 trobem que tal paraula pot designar,
 respectivament, la representació intel·lectual o la imaginativa en l'home i la imaginativa
 en els animals que en tenen. Tal concepció té un altre nom: «los sacrets dedins»
 (línies 400 i 405). Em sembla que cal remarcar el text de la línia 461, car, si un estudi
 més monogràfic del tema no obliga a entendre'l altrament, sembla que per a Llull el
 punt concret on es realitza la confluència entre la concepció interior, intel·lectual o
 imaginativa, i l'acte orgànic de la veu és el pulmó.

462 Les «vocals» d'ací són dites en les línies 364-365 «síllabes vocals».

L'opiect de afatus és la manifestació de la concepció dedins, la figura de la qual manifestació apar en la vou, la qual afatus spacificca del son e aquela vou vest de la semblansa de la concepció, la qual semblansa és la manifestació que mou l'efatus e l'efatus mou lo seu orguen e l'orguen mou l'estrument, qui és mouable, e en lo mouable és sustentada la vou e en la vou la manifestació. 475

f. 101^b || Ab aquest effatus és Déus loable e manifestable e nomenable en la vou, en la qual és pus noble que auditus, car auditus és passiuua potència en la vou en quant la pren e afatus és potència actiuua en quant la forma. És, doncs, afatus segons comparació de Déu pus noble sen que auditus e que neguns dels altres seyns, com sia assò que Déus sia nomenable e no sia vesible, odorable, gustable ni palpable. On com sia assò que afatus sia tan noble sen e aporta més de mèrit que neguns dels altres, gran injúria és estada feta a él per los antics ensercadors de veritat en les cozes naturals, car tant de temps ha estat no conegut. 480 485

472 opiect I obiect | de I del | afatus I affatus | concepció I concepció | dedins I *add* a
 473 manifestació I manifestació | apar I apart | afatus I affatus | spacificca I especificca
 474 aquela I aquella | semblansa I semblansa | concepció I concepció 475 semblansa I semblansa
 476 manifestació I manifestació | que I qui NOPQR quam | efatus I affatus 476 orguen I orgue
 | estrument I instrument | e NOPQR autem | en lo mouable I *om* NP in mobilis
 477 és sustentada NOPQR *om* | manifestació I manifestació NOPQR *add* sustentatur
 478 effatus I affatus NOPQR sensu | loable I louable NOPQR laudandus | e NOPQR *om* | manifestable NOPQR manifestandus | nomenable NOPQR nominandus Q amandus 479 és NOPQR *add* affatus 480 pren NOPQR accipit Q recipit | afatus I affatus 481 doncs I donchs | afatus I affatus | comparació I comparació 482 neguns I negun NOPQR aliquis | seyns I sens | sia assò (I açò) que NOPQR *om* 483 vesible I visible NOPQR *add* non odorable OQ *add* non NPR *add* nec 484 sia assò (I açò) que NOPQR *om* | afatus I affatus | aporta I porta NOQR portet P propter 485 neguns NOPQR aliquis | gran OPR maxima N maxime Q magna | és estada NOQR extitit P est | él I eyl 486 antics I antichs | ensercadors I encercadors NOPQR perscrutatores | veritat NOPQR veritatum | veritat en R *om* | en les cozes naturals NOPQR rerum naturalium | car tant de temps ha estat no conegut NOPQR quod incognitus tantum stetit (P esteti)

473-474 ARISTÒTIL, *De anima* II, lectio XVIII: «Non enim omnis sonus animalis vox est... Significativus enim quidam sonus est vox, et non respirati aëris, sicut tussis» (FRETTÉ XXIV, 111). *Ignoti auctoris Quaestiones in libros Aristotelis de anima*: «... vox causatur (ab imaginatione) et sequitur imaginationem, ita quod imaginatio est principium primum et causa vocis; et quia omnis effectus est significativus suae causae quodammodo, ideo vox est significativa alicuius» (VAN STEENBERGHEN 283-284, 8-12).

472 «... la manifestació és l'object...» diu lapidàriament *Arbre de ciència* (GALMÉS, ORL XI, 124; CARRERAS I ARTAU, OE I, 599). En aquest punt la forma d'expressar-se no ha tingut vacil·lacions, tal com hom pot veure ja en les línies inicials del nostre tractat, i concretament en les línies 17-18.

478-484 Recordem les diverses vegades en les quals Llull ha subratllat en el tractat present la dimensió religiosa de l'«affatus»: línies 327-335; 341-347. En *Arbre de*

Fenit és aquest tractat en la ciutat de Nàpols en l'any de la encarnació de mil e .cc.xc.iiij. en la vespra de pascha; lo qual tractat 490 és compilat a glòria e a honor de nostre seynor Déus amén.

488 Fenit és O Factus est | aquest O isto (!) | Fenit és aquest tractat en la ciutat de nàpols NPQ Tractatus iste in civitate Neapolitana (P Napolitana), ubi inceptus extitit et finitus fuit (Q fuit finitus) OR *add* a reverendo magistro Raimundo Llull 488-489 de la encarnació NOPQR Domini 489 de I *om* | Mil e CC XC IIII OQ MCCC IIII R MCCC ... IIJ^{to} | pascha I pasca | lo qual NOPQR qui 490 és compilat NOPR compilatus extitit (P fuit) | a OPQR *add* laudem PR *add* et | (e) a OPQR *om* | glòria e a honor N *om* | Déus NOPQR Ihesu Christi | amen I *om* | OPR *add* Deo gratias NR *add* Hoc (R *om*) opus exegi, sit regum gratia regi, amen

ciència gairebé la meitat de la breu síntesi del sentit d'«affatus» és dedicada a aquesta dimensió (GALMÉS, ORL XI, 125; CARRERAS I ARTAU, OE I, 599). Potser hom es pot preguntar si Llull hauria arribat a la conclusió que l'expressió verbal és un sentit en el cas que les tres religions entre les quals es movia no haguessin estat religions del llibre i la cristiana, al servei de la qual cordialment treballava, no hagués estat essencialment vinculada a un missatge proclamat (*kerygma*), constantment repetit en la predicació i col·lectivament i solemnement celebrat en la litúrgia. Recordem que la darrera paraula a l'hora de la conclusió és que «affatus» «aporta més de mèrit que neguns dels altres» (línies 484-485).

ÍNDEX DE MOTS

Els números remetent a les línies. (No s'indiquen els casos en els quals una paraula es troba més d'una vegada en la mateixa línia.)

- a passim*; al 18, 82, 101, 126, 288; als 311, 353, 354.
 ab 4, 20, 79, 130, 131, 140, 150, 151, 155, 159, 162, 164, 171, 180, 189, 215, 228, 257, 279, 289, 290, 291, 310, 314, 350, 382, 384, 426, 454, 458, 471, 478.
 àbit 281, 286.
 abitar 325.
 abreujadament 197, 199.
 accident 361, 372; accidents 61, 62.
 accidental 91.
 acció 186, 192, 241; accion 243.
 actiua 241, 480.
 actu 337, 468, 470.
 actual 65.
 àer 96, 106, 112, 124, 149, 266, 362.
 afatus 318, 404, 406, 407, 441, 443, 446, 449, 457, 460, 472, 473, 480, 481, 484; affatus 360, 412, 418, 456.
 affectu 211; affectu 210.
 affigurada 17, 22.
 aiga 96, 106, 158.
 aianta 176, 284.
 (ajustar) aiustats 58.
 ajudar 311; ajuden 230.
 alè 145.
 altre 18, 72, 74, 105, 130, 133, 182, 194; altra 21, 123; altres 60, 62, 66, 83, 94, 97, 98, 108, 136, 138, 178, 188, 198, 230, 263, 269, 283, 285, 287, 289, 292, 298, 303, 305, 311, 314, 323, 325, 330, 334, 354, 357, 358, 368, 378, 451, 482, 485.
 amar 228, 311, 342, 344; amen 229.
 amargors 42.
 amidós 386, 401; amdues 21, 85, 89, 124.
 amén 490.
 anar 325; va 329.
 ànima 265, 270, 320, 441.
 animal 18, 164, 458, 459; animals 15, 312, 352, 353
 (animar) animada 13.
 ans 398, 399.
 antics 6, 486.
 anyn 488.
 (aparer) apar 473.
 (apellar) apelam 5, 11-12; apelat 46.
 apetit 19, 160, 171, 213, 220, 395.
 (aportar) aporta 484; aportàs 337; aportat 470; aportada 468
 après 279.
 (apropiar) apropiada 78, 85, 127; apropiats 62.
 aquel 12, 28, 50, 64, 102, 112, 127, 156, 157, 185, 186, 206, 250, 354, 355, 419, 447; aque-la 10, 24, 68, 82, 115, 127, 140, 164, 180, 217, 234, 235, 241, 272, 343, 344, 383, 387, 398, 399, 411, 456, 458, 474; aqueles 56, 253, 254, 255, 314, 400, 404; aqueles 53, 156, 160, 172, 187, 198, 324, 326, 366, 448.
 aquest 9, 16, 30, 31, 54, 61, 98, 99, 108, 165, 199, 210, 281, 435, 478, 488; aquesta 27, 69, 116, 129, 141, 148, 170, 182, 186, 189, 201, 204, 307, 308, 377, 381, 444, 456, 466; aquests 56, 57, 420; aquestes 45, 334, 380, 443; questes 178, 256-257, 330.
 arbitre 327.
 arbre 129.
 Art enventiva 29.
 arts 321.
 arteficial 468.
 asò 55, 102, 141, 156, 211, 257, 288, 385, 392, 394, 397, 406, 470; assò 131, 134, 225, 243, 266, 274, 305, 311, 342, 409, 415, 429, 440, 482.
 (aspres) aspres 43, 181.
 assignar 203.
 atenprament 157, 161.
 (atenprar) atenpren 154.
 atènyner 121; atenyen 68, 143, 164; ateyn 50, 51, 76, 84, 184, 471; ateyna 78.
 (atraure) atrau 257; atractiva 145.
 (atrotar) atrotara 349.
 aucel 348, 349.
 auumentació 176.
 audibilitat 115, 119, 123, 126, 127; audibilitats 124-125.
 audible 25, 60, 116, 118, 135.
 auditiu 24, 60, 116, 117, 121, 135; auditiva 242.
 auditus 40, 60, 115, 219, 239, 240, 241, 387, 390, 448, 479, 482; auditu (*llati, ablatiu singular*) 114.
 auer 213, 262, 281, 328; à 73, 102, 171, 221, 264, 265, 288, 289, 296, 303, 322, 341, 395, 396, 446; ha 160, 319, 328; auem 109, 113, 197, 302, 353, 379, 415, 440, 465, 467; an 187, 324, 359; auia 118; avia 222; ia 274, 437; aurem 10; aia 142, 175; aya 359; agués 276.
 aytant 293.
 axí 39, 59, 94, 105, 111, 255, 265, 303, 353.
 bé 234, 236.
 beles 206, 218.
 beles 205, 208, 214, 220.
 benefici 171, 176.
 (bla) blanes 180.
 blanquor 96, 99.
 (bo) bones 41.
 bontat 267, 293.

- (*cald*) caldes 44, 152, 181, 339.
 (caldre) qual (cal) 444.
 calor 155, 161, 174, 255, 256.
 can 129.
 cana 131, 132, 133.
 cap 130, 132, 133.
 car 10, 12, 52, 56, 72, 82, 97, 117, 198, 214, 222, 227, 236, 239, 240, 250, 289, 297, 316, 317, 318, 323, 337, 338, 344, 350, 354, 357, 369, 379, 400, 407, 418, 422, 423, 434, 436, 442, 446, 486.
 carn 184, 404.
 carnal 246.
 cascun 349.
 causa 210, 211.
 cine 252.
 circular 93.
 circularment 83, 103.
 ciutat 488.
 color 68, 77, 78, 95, 208, 209, 290; colors 93, 94, 97, 104.
 colorat 82, 88.
 colorada 73.
 colp 130, 131; colps 126, 362.
 com 34, 39, 57, 59, 94, 105, 111, 176, 188, 206, 215, 265, 269, 273, 302, 303, 315, 316, 324, 336, 353, 357, 365, 371, 410, 420, 447, 453, 454, 469, 482, 484; con 291.
 (començar) comensa 280, 281, 461; comensam 4; comensen 252.
 comparatió 481.
 (compilar) compilam 199; compilat 490.
 complimén 229, 250.
 compost 151, 165; composta 87, 88, 91, 93, 149, 185.
 compostamén 136.
 comú 166, 257; comun 8, 32, 37, 38, 45, 49, 51, 54, 57, 61, 64, 71, 117, 119, 120, 141, 183, 197, 213, 231-232, 235, 239, 271, 274, 278, 323, 357, 360, 367, 379, 380, 421; comuna 39, 40, 41, 42, 43; comunes 45, 51.
 (comunitat) comunitats 38, 50.
 concebimén 12-13, 14, 16, 215-216, 216, 384; concebiment 207.
 (concebre) conceba 18; concebuts 356, 403, 405.
 conceptió 17, 18-19, 19, 20, 22, 25, 236, 251, 319, 389, 390, 391, 395, 413, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 450, 459, 461, 463, 472, 474.
 conceptus 418, 419.
 concordansa 262, 264, 266, 276, 289, 294-295, 299, 431, 432.
 (concret) concrets 59, 70.
 conexensa 9, 10, 457.
 conèxer 342, 345; conegut 6, 10, 33, 34, 35, 487; coneguts 8, 31, 35, 252, 257.
 confesar 345.
 conjuncctió 262.
 conjunt 72; conjuncta 426.
 conservar 323.
 conservatió 172, 314.
 (constituir) constituta 69.
 (consumar) consumada 177.
 consumatió 177.
 (coñtinu) còntinua 80, 125, 135, 146, 464.
 contra 226, 430.
 (convertir) converteix 212; convertesca 168-169.
 cor 188.
 (corpòral) corporals 341, 343.
 cors 157, 185, 187, 245, 265, 270, 408.
 còs 430.
 cosa 156, 234, 277, 417, 440, 442; coses 229, 237, 380; cozes 7, 43, 47, 146, 171, 178, 180, 198, 202, 205, 206, 208, 214, 220, 237, 256, 261, 322, 324, 326, 330, 334, 341, 358, 433, 452, 486.
 (convenir) coué 122, 142, 211, 231, 234, 238, 250, 283, 299, 358, 370, 379, 392, 397, 402, 418, 422; couén 212, 259, 270.
 (crear) creat 335, 342, 346; creades 341, 343, 347.
 (creatura) creatures 343, 346.
 (cremar) crem 159.
 (cridar) cridara 348.
damunt 50, 368, 373.
 (donar) darem 10; donàs 322.
 de, d', del, dels *passim*.
 debades 317, 336.
 declarar 11.
 dedins 13, 16, 17, 19, 22, 46, 86, 92, 123, 125, 135, 148, 152, 154, 161, 169, 174, 175, 258, 319, 321, 356, 384, 391, 396, 405, 414, 418, 451, 472.
 defalimén 374.
 (defalir) defalira 366.
 defora 85, 126, 135, 149-150, 168, 253.
 defores 16, 22, 24, 26, 82, 88, 92, 123-124, 143, 147, 153, 171, 184, 189, 191, 192, 237, 238, 261, 320, 389, 414.
 dejús 195.
 delectatió 251.
 deliberatió 363.
 (delit) delits 245.
 (dent) dens 168, 194, 362.
 (departir) departeix 112; departit 31; departida 201.
 desiderabilitat 294.
 desiderable 292.
 (desirar) dezira 19, 206; desirada 26.
 (destruir) destruu 161; destrua 155; destruïra 351.
 desús 223.
 deu 203, 302, 307, 381.
 Déu 342, 344, 347, 481; Deus 4, 228, 303, 341, 478, 483, 490.
 diafanitat 79, 95, 98.
 differència 386, 392, 397, 407, 412, 418, 434, 446.
 diffinitió 35, 456.
 (difús) difusa 260.
 dins 21, 26, 173, 183, 191, 216, 236, 238, 260, 390, 400, 464.
 dir 198, 369, 453; deïm 71; dit 109, 113, 197, 353, 467; dita 373; dits 465; dites 50, 368.
 distinció 200, 422-423; distincions 31; distinció 35, 201.
 (distint) distins 402, 406.
 diuersamén 401.
 (divers) diuerses 39-40, 40, 393, 401.
 (diversificar) diuersificat 73.

- diuersitat 48; diuersitats 52.
 diuisió 30.
 (dolçor) dolsors 42.
 donar 331; dóna 25, 158, 272; donam 33, 34, 36, 381, 456, 457; don 388; donàs 322.
 doncs 122, 208, 212, 219, 223, 231, 247, 259, 292, 299, 315, 367, 481.
 dos 110, 112; dues 201.
 dur 131; dures 44, 181.
 durar 175.
- e passim.*
 (edificar) edificats 58.
 efatus 229, 300, 315, 316, 365, 366, 367, 369, 372, 377, 383, 385, 389, 397, 399, 408, 416, 434, 435, 475; effatus 12; 219, 259, 278, 283, 295, 302, 308, 310, 379, 421, 478.
 efatiu 282, 287, 288; effatiu 268.
 (eixir) isquen 152.
 éi 20, 36, 78, 99, 144, 166, 187, 219, 258, 284, 317, 318, 331, 354, 356, 358, 359, 360, 369, 370, 397, 448, 450, 485; si 102, 142, 230, 408, 444; se 23, 151, 158, 161, 168, 234, 270, 304, 312, 364, 413, 443, 461; s' 132, 221, 229, 230, 274, 288, 437; 's 120, 463; 's 211, 283, 317, 410, 411; li 250; éla 47, 56, 155, 258, 272, 423; la 242 (la reeba), 258 (met-la), 424 (la manifestàs); éls 9, 10, 72, 214; éles 359.
 element 105; elemens 83, 94, 104, 149.
 elementat 87; elementada 80, 83, 90, 125, 135-136, 466; elementade 86.
 elementatiua 442.
 (e)magenalitat 14.
 empremsió 428.
 en *passim*; n 135, 178.
 en (pronon locatiu, llatí «inde») 443.
 enaitant 358.
 enans 207, 209, 210, 221, 242, 288.
 enaxí 57, 58, 60, 107, 108, 194, 195, 256, 274, 292, 304, 315, 324, 330, 336, 353, 354, 357, 358, 365, 410, 449, 453, 454, 469.
 (embriac) enbriacs 438.
 encara 222, 229, 290, 303, 315, 393, 438, 411.
 encarnatió 332, 489.
 (encercador) ensercadors 6, 486.
 (enformar) enforma 270.
 enfre 21, 73, 89, 106, 107, 124, 264, 265, 266, 276, 296, 297, 300, 386, 392, 397, 407, 412, 418, 423, 431, 432, 434, 441, 446.
 (engenrar) engentra 350; engentrara 349.
 *enpembre 400.
 enperó 71.
 ensem 419.
 ensercar 4, 6, 27; ensercam 9, 28, 435.
 entellectual 277; ntellectual 264.
 entendre 405; entén 453; entenen 230.
 entenimén 49-50, 52, 279, 284, 454.
 entitat 293, 365, 371, 374, 375.
 entre 230.
 (entrar) entren 157.
 entró 82.
 entellectuïtat 267; entellectuytat 431, 433.
 esència 51, 56, 75, 76, 100, 118, 122, 166, 183, 254, 385, 402, 421, 435, 436, 457
- esencial 55, 59, 60, 69, 116, 118, 413; esencials 58-59, 70.
 esencialment 58.
 éser 49, 57, 70, 117, 222, 249, 319, 332, 355, 356, 363, 379, 385, 397, 418; ésser 248, 331;
 és *passim*; són 46, 47, 51, 53, 56, 58, 61, 63, 74, 79, 81, 83, 92, 97, 102, 112, 138, 143, 148, 152, 153, 160, 165, 166, 168, 180, 191, 192, 202, 254, 326, 347, 393, 401; era 117, 224, 274, 372, 409, 412, 423; eren 417, 436, 442; fo 10; serà 130; sia 73, 123, 125, 128, 131, 212, 215, 232, 234, 239, 260, 283, 291, 292, 300, 318, 392, 421, 422, 482, 483, 484; sien 153, 402, 406, 421; seria 118, 119, 121, 214, 225, 243, 372, 425; fóra 316, 319, 320, 322, 328, 329, 337, 338, 344, 345, 351, 360, 361; foren 321, 332, 336; fos 118, 224, 310, 316, 322, 336, 344, 348, 360, 372.
 espascificar 361; espacificà 23; espacificca 387; espascificada 301.
 espay 81, 101.
 (esplanar) esplanam 456.
 estar 262; està 12, 22, 64, 90, 99, 106, 223, 267, 314, 464; estant 80, 105; estans 94, 97, 136; estat 487; estada 485.
 (estendre) estès 101.
 estint 363, 395, 410, 412, 413.
 (estremitat) estremitats 63.
 estrument 79; estrumén 23, 145, 184, 185, 186, 224, 225, 285, 386, 396, 400, 407, 460, 476; estrumens 48, 168, 383, 393.
 et 60.
 eternal 329.
 (exceptar) exceptat 378; exceptades 193.
 experiència 379.
- (falir) falira 365.
 (fenir) fenit 488.
 (fer) fa 107, 151, 282, 384; fan 313; feera 348; fet 13, 14, 154, 207, 419; feta 15, 19, 172, 331, 463, 485.
 (ferir) ferit 124.
 ferre 158, 159, 338.
 fi 12, 229, 233, 242, 335, 343, 346, 370, 373, 391; ffi 374; fins 366.
 figura 38, 87, 88, 93, 136, 157, 473; figures 86, 90.
 (figurar) figurat 131; figurada 90, 129, 428.
 fil (*fill*) 332; fils 349.
 foc 95, 106, 107, 256, 266, 337.
 fundament 148.
 font 47.
 fora 122, 258.
 (foradar) foradada 132.
 forma (*substantiu*) 119, 128.
 (formar) forma 23, 354, 463, 481.
 fort 267.
 fortment 281.
 franch 327.
 (fred) fredes 43, 153, 181.
 frenezís 439.
 fust 159.
 fuzel 158.

- generació* 314.
 gint 130.
 *gint 130.
 glòria 490.
 gran 236, 266, 273, 299, 371, 374, 485.
 granea 293.
 guayay 327.
 gustable 168, 169, 483.
 gustar 42, 165, 221, 222, 291, 324, 338, 398;
 gustaria 222.
 gustatiu 165.
 gustus 42, 164, 165, 398, 406, 408; gustu (*llati*,
ablatiu singular) 163.

 (*haber*) ha 487.
 hi 65; i 132.
 ho (o, *conjunció adversativa*) 177, 439.
 hom 129, 132, 133, 203, 222, 319, 322, 326,
 327, 328, 329, 335, 344, 437, 438.
 home 14, 341, 342, 346, 347, 419, 446, 447,
 449; hòmens 228, 229, 310, 416, 438, 451.
 honor 331, 490.
 honrar 228, 342, 345.
 humit 173; humides 153.

 (*illuminar*) il·luminat 98.
 impossibilitat 277-278.
 impossible 277, 414, 429-430, 440; impossíbol
 226; impossíbols 321; impobol 244.
 (inconvenient) inconveniens 443.
 (indigest?) indigestes 339.
 influència 145, 151; influència 261.
 (influir) influeix 259; influesca 284; influït 65,
 173.
 injúria 485.
 (irracional) irracionals 312, 420.
 invisible 49, 409.

jorn 333.
 judici 333.
 justícia 330.

 (*labi*) labis 167, 195, 362.
 laor 331.
 (leixar) leixam 198.
 lenga 167, 194, 221, 222, 223, 361.
 línyna 134; liyna 80, 82, 86, 90, 105, 111, 125,
 129, 145, 148, 190, 464, 466.
 (lis - llis) lizes 43, 181.
 lo, l', -l, la, los, les, -ls *passim*; el (*article*)
 270, 333; las 192.
 loable 478.
 loar 228, 345; loades 206.
 loc 73, 74; locs 325, 364, 462.
 locució 297.
 loquitiu 23, 292; loquitua 209, 212, 216, 240,
 248.
 loqució 236, 251, 272, 300, 312.
 loqtus 224.
 lugor 79, 95, 98, 105, 107, 111, 382.
 lur 254, 313, 359; lurs 7, 52, 147, 252, 401,
 448.

 (*mà*) mans 193.
 magermén 223; magerment 149, 296-297.

 maior 225, 227, 233, 234, 238, 243, 264, 266,
 273, 275, 276, 285, 289, 430.
 (malaut - malalt) malautes 438-439.
 (mal) males 160.
 (manament) manamens 333.
 manera 27, 28, 208, 260.
 manifestabilitat 426.
 manifestable 478.
 (manifest) manifests 444.
 manifestar 12, 20, 355, 395, 399, 405, 451;
 manifesta 208, 216, 236, 237, 268, 382, 383,
 403, 458; manifestàs 214, 320, 424; mani-
 festat 16, 285, 297, 299, 415; manifestada
 38, 251, 287.
 manifestació 251, 388; manifestació 18, 25-26,
 36, 207, 241, 260, 272, 282, 289, 300, 313,
 383, 384, 391, 410, 414, 422, 425, 463, 472,
 473, 475, 477; manifestacions 21.
 manjar 224.
 mas 49, 198, 387.
 mateix 74, 131, 142, 311, 394, 415, 470; ma-
 tex 102, 305; mateixa 86, 408, 417, 436;
 mateixs 230.
 matèria 120, 175.
 (mecànic, -a) mecàniques 321.
 membrar 275-276.
 (membre) membres 188, 195, 465.
 memòria 268, 269, 271, 275.
 menjar 325, 399.
 mercaderia 325.
 mèrit 328, 485.
 més 230, 285, 333, 444, 484.
 mester 322, 324, 452.
 (metal - metall) metals 337.
 (metre) met 258.
 *(miat) miats 161.
 mig 72.
 migà 121, 262; migià 423.
 mil 489.
 mils (millor) 8, 11.
 minor 225, 233.
 minoritat 374.
 miyà 190.
 molí 158.
 mol 131; mols 44.
 (molt) molts 443; moltes 27, 93, 198, 303, 336,
 368.
 (mostrar) mostra 248.
 mouable 476.
 moure 220; mou 23, 205, 208, 218, 242, 245,
 398, 399, 449, 475, 476; mogués 361; mogut
 124, 126, 185, 247, 249; moguda 22, 424,
 429; moguts 63, 168.
 mouimén 151, 154, 156, 162, 171, 175, 210,
 248, 363, 384, 460, 470, 471; movimén 64;
 mouiment 159, 464.
 muler 349.
 multiplicar 444-445; multiplica 110, 250.
 (mut) muts 416.

Nàpols 488.
 nas 144, 148, 396.
 natura 11, 28, 226, 351, 352, 365, 366, 430.
 natural 19, 155, 161, 175, 213, 220, 235, 363,
 395, 410, 412, 413, 425; naturals 7, 336, 486.

- naturalment 246.
 nau 129.
 ne (en, *pronom*) 198, 369.
 ne (ni, *conjunció*) 214, 327, 349, 363.
 negun 96, 99.
 negun 230, 282, 284, 287, 294, 298, 328; neguna 273, 317; neguns 268, 288, 305, 334, 482, 485.
 nescessari 223, 308, 315, 318, 354, 355, 356, 357, 370; nescessària 353; nescessàries 203, 326, 358.
 nescessitat 202, 211, 212, 219, 227, 270, 283, 302, 367, 371; nescessitats 33.
 ni 290, 311, 329, 332, 333, 345, 348, 378, 395, 398.
 niu 348.
 no *passim*
 noble 232, 304, 479, 482, 484; nobla 240.
 nombre 417, 436, 442.
 nomenable 478, 483.
 nomenar 196.
 nós 33, 435.
 nostre 490.
 nudrimental 173.
 o (*pronom ho*) 232, 239, 303.
 o (*conjunció adversativa*) 42, 177, 284, 293, 304, 405, 419.
 object 17, 115, 128, 209, 217, 249, 300, 304, 317, 386, 426, 450, 471; object 246, 397, 404; objectes 48, 280, 449; objects 252-253, 394.
 objectada 25; objectada 78-79; objectades 143-144.
 obra 65, 240, 291, 298, 320; obres 268, 336.
 odor 140, 255, 290; odors 41, 159.
 (odorabilitat) odorabilitats 143.
 odorable 142, 143, 144, 483; odorables 146.
 odorar 41, 142, 156, 227, 231, 292.
 odoratiu 142.
 odoratus 41, 140, 315, 395.
 odoratu (*ablatiu llatí*) 139.
 oir 40, 60, 66, 116, 128, 218, 237, 316; ou 447.
 oltra 130.
 ombra 99.
 ome 341.
 on (*adverbi de lloc*) 23, 158, 234, 235, 364, 461, 463.
 on (*conjunció consecutiva*) 134, 484.
 opiect 82, 88, 101, 150, 217, 288, 404, 472; opiectes 289.
 (orat) orats 439.
 orde 351; ordre 329.
 orela 134; orelles 126, 340, 394.
 (ornament) ornamentals 340.
 orgue 79, 144, 150, 167, 460; orguen 476; òrguens 48.
 paladar 167, 462; *padar 223, 362.
 palpable 409, 483-484.
 (palpebra) palpebres 195.
 paraula 304; paraules 445.
 parlar 205, 227, 232, 245, 247, 249, 297, 322, 324, 327, 328, 331, 332, 333, 336, 344, 363, 398, 416; parla 132, 449; parle 454; parlen 439; parlam 54; parle 133; parlàs 437, 438; parlarien 416.
 part 54, 57, 70, 80, 91, 117, 118, 125, 137, 141, 203, 213, 306, 307, 360, 367, 376, 377, 447, 455, 456, 465, 466, 469; parts 136, 138, 166, 187, 201, 378, 448.
 particular 120, 121, 231, 380; particulars 8, 32, 39, 47, 50, 51, 58, 197, 248-249, 252, 271, 278, 294, 296, 323, 406.
 (particularitat) particularitats 45.
 (particulat) particulats 47.
 partisipar 310; partissipar 20; partissipa 150, 189; partissipen 215, 227, 313, 401; partissipara 350; partissipant 85.
 partissipatió 150.
 pascha 489.
 passar 263, 364.
 passió 186, 192; passion 243.
 (passiu) passiu 241, 479.
 (peccat) peccats 345.
 pendre 252.
 per *passim*.
 péra 338.
 perdimén 328, 414.
 perdiu 348.
 (perdre) pert 161, 411; perdria 410, 413; perdrie 120; perdera 338; perdut 328; perduda 320, 344, 346.
 perfecció 359, 452; perfectió 359.
 (peu) peus 194.
 plaer 171, 207.
 plasant 156; plazent 170; plazens 205, 245, 340; plaens 215.
 plus 284, 293.
 poder 293.
 (poder) pot 49, 193, 194, 331, 453; poden 416; porem 11; pusca 20, 117, 175, 451; puscam 8-9; pusquen 219, 262; poria 373; puria 56, 70, 249, 355; poriem 198; puriem 303, 369; purien 213; pogués 121; pogra 319, 327, 332, 344, 363, 364; pogren 310, 311.
 polmó 364, 461.
 poma 255.
 (portar) porta 333.
 (posar) posada 111, 304.
 potència 39, 40, 41, 42, 43, 46, 64, 68, 69, 115, 116, 120, 140, 141, 164, 180, 182, 205, 209, 212, 216, 240, 242, 248, 337, 351, 410, 468, 480; potències 269.
 (prendre) pren 246, 271, 273, 279, 461, 480; prenga 271; prengué 275.
 primera 31, 201, 203, 204, 309, 381.
 primeramen 7, 64, 279.
 (preposar/proposar) preposam 27; proposam 7.
 príncep 329.
 privatió 234, 236.
 propinqüitat 430, 432.
 proporcional 176.
 propri 25, 76, 115, 118, 143, 144, 225, 380, 396, 450; pròpria 84, 291.
 propietat 11, 372.
 prouar 303, 377, 380; prouam 308; prouat 302.
 pudens 160.
 (pudor) pudors 41.

- pus (*adverbi*) 223, 225, 232, 235, 240, 267, 281, 304, 425, 479, 481.
 pus (*conjunció*) 285.
- quadrangle 107, 108, 110, 111, 112, 113; quadrangles 108.
 quadrangular 104.
 quadrangularitat 89, 137.
 quadrangular(ment) 83-84.
 quadrangulat 87-88.
 qual *passim*; quals 51, 62, 70, 74, 149, 191, 192, 196, 204, 307, 308, 366, 381, 416, 444.
 qualitat 61, 77.
 quantitat 61.
 quant 81, 100, 101, 411, 428, 467, 480, 481. (quart) quarta 35, 455.
 quatre 94, 149, 489.
 que (*pronom passim*).
 que (*conjunció passim*).
 qui *passim*.
- raó 14, 22, 46, 52, 62, 119, 134, 171, 172, 191, 192, 243, 247, 250, 272, 275, 281, 312, 324, 373, 374, 385, 392, 444, 447, 448, 449; raon 393 (?); rahó 331; raons 302; rahons 34, 203, 307, 368, 381.
 racional 265; racionals 15.
 racionalitat 14.
 radiquat 173.
 rayl 464.
 reebre 160, 172; reeb 241, 450; receba 387; reeba 170, 176, 242, 388, 390; reebuda 24, 391.
 reebiment 172.
 refluència 151; refluència 261.
 relació 61.
 (rodó) redons 102.
 (romandre) reman 411.
 remot 77.
 (respirar) respirades 154.
 respondre 373; respostes 373.
 (restreñyer) restreynen 160.
 (retre) retrà 132.
 reuelar 28; reuelàs 214.
 (riu) rius 47.
 rossiynol 349.
- ssaber 65, 81, 187, 396, 469; saber 87, 253, 394.
 sabor 164, 167, 169, 170, 255, 290, 470.
 (saborós) saboroses 339.
 (sagramén) sagramens 332-333.
 sanctedat 4.
 satisfació 371.
 (satisfes) satisfassa 370.
 sciència 318, 319.
 (secret) secrets 7, 356, 403, 405.
 (segon) segona 32, 200, 202, 306, 307.
 segons 27, 48, 104, 109, 113, 334, 369, 386, 405, 415, 467, 481; segon 362.
 seguir 274; 436; seguesca 390; seguiria 312; seguiria 234, 235; seguirien 443; següent 28.
 semblan 350; semblans 178, 256, 330.
 semblanment 90.
 semblansa 25, 91, 474, 475; semblanses 147.
- sencibilitat 429.
 sencitiu 55; sencitiua 46, 432, 435, 436; sencitiuitat 427, 429.
 sens (*preposició*) 56, 70, 213, 221, 249, 318, 327, 332, 354, 363, 439.
 sensat 99, 100, 109, 145; sensada 13, 55, 80, 81, 125, 148, 150, 152, 186, 189, 190, 258, 426, 427, 465, 466, 467, 469; sensats 81, 113, 465; sensades 47, 433.
 sensual 264, 265, 276, 277.
 sensualitat 267-268.
 sentible 55.
 sentiment 245.
 sentir 55, 62, 170, 194; sent 422; sentís 424; sentits 280; sentida 140, 169; sentides 180.
 sen 141, 160, 166, 183, 197, 213, 219, 239, 270, 274, 278, 279, 283, 295, 302, 308, 315, 323, 357, 360, 367, 377, 378, 380, 392, 421, 482, 484; senyn 5, 6, 8, 9, 11, 18, 28, 32, 33, 34, 37, 45, 54, 57, 61, 64, 119, 120, 121, 122, 123, 225, 231, 235, 260, 318, 360, 369; seyn 35, 38, 49, 51, 71, 117, 231, 257, 454; sens 248, 269, 283, 285, 288, 289, 294, 296, 334, 378; senyns 34, 231, 252, 274, 305; seyns 39, 298, 482.
 (sec, -a) seques 152.
 sercar 326.
 sercle 87, 98, 99, 102, 104, 109, 113.
 seruii 341.
 seruir 342, 345, 347.
 seu 24, 71, 144, 148, 167, 246, 475; sa 84, 132, 452; sua 12, 18, 20, 56, 76, 118, 120, 177, 232, 240, 251, 371, 374, 428, 459, 464; son 76, 143, 159, 162, 217, 249, 286, 290, 305, 451, 452; seus 8, 32, 47, 58, 63, 65, 197, 257; sos 345, 348; sues 63, 448.
 seynor 490.
 sí (*adverbi afirmatiu*) 222
 si (*conjunció condicional*) 117, 132, 211, 224, 231, 239, 270, 274, 322, 336, 343, 348, 360, 409, 416, 423, 436, 442.
 (significar) significa 248; significat 45, 134, 278, 295; significada 158; singnificat 369.
 (síl·laba) síl·labes 364.
 (simple) simples 95, 104.
 sisèn 4, 11, 454.
 sircular 96.
 sircularitat 89, 137.
 so (*substantiu*) 290.
 so (*pronom*) 8, 12, 18, 20, 65, 78, 80, 87, 95, 96, 116, 128, 151, 154, 155, 159, 168, 170, 174, 187, 198, 215, 219, 232, 253, 261, 262, 283, 291, 312, 318, 388, 390, 393, 396, 451, 469.
 sobiect 167.
 (sobiectar) sobiectada 90.
 solament 119, 420.
 son (*substantiu so*) 23, 255, 301, 361, 387, 389, 425, 474.
 sopiect 126, 127, 155, 162, 174, 182, 305; sopiects 97, 253, 254.
 sots 14, 15, 22, 62, 119, 136, 191, 192, 447, 448, 449.
 (spacificar) spacificada 389, 473; spacificada 388; spacificada 424-425.

- spècia 85, 314; spècies 280.
 speriensa 415, 440.
 (spirar) spirant 153.
 spulsilment 177.
 suau 133.
 subsecuamén 461.
 substància 13, 16, 54-55, 152, 155, 170, 193, 238, 253, 254, 258, 260, 378.
 substancial 54, 57, 70-71, 117, 141, 360, 365, 367, 372; substancials 166.
 successiuamén 468.
 sudor 178.
 superfícies 73, 185, 188.
 (sustentar) sustentat 144, 157, 259, 411; sustentada 124, 127, 190, 428, 429, 477; sustentats 254; sustentades 79-80, 85-86, 191.
tactiu 184; *tactius* 192.
 tactus 42-43, 180, 247, 249, 339, 403; tactu (*ablatiu singular llatí*) 179.
 (tallar) taillada 222, 409, 413.
 tan 119, 235, 273, 371, 420, 484.
 tant 224, 246, 486.
 tangebilitat 182, 182-183, 191; tangebilitats 184, 189, 190.
Taula general 29.
 temps 486.
 (tenir) tengués 330; tenent 133.
 (terminar) termenada 134-135; terminada 86.
 terra 96, 107, 330.
 (ters) tersa 33, 376.
 tocar 43, 193; toquar 404; toca 129; toch 130; toquan 137, 362; tocat 131; toquat 408; toquada 193; tocaades 138.
 toquament 246, 471; toquamens 245.
 tot 186, 187, 409, 446; tots 352; totes 187, 229, 341, 343, 368.
 tractar 7.
 tractat 30, 31, 199, 488, 489.
 (trametre) tramet 389; trameten 146; trameza 177.
 (traure) tragués 338; tret 110.
 tres 56, 57, 70.
 triangle 110; triangles 110, 112.
 triangularitat 89, 137.
 triangular(ment) 84.
 triangulat 88.
 tro (*preposició*) 101, 105, 126.
 tron (*substantiu* tro) 256.
 tua 4.
 u (*pronom* ho) 291, 423.
 uegetable 174.
 *uegiatatiua 441-442.
 uenir 9; ve 462.
 uman 279.
 un 72, 74; vn 74, 105, 130, 132, 248, 278, 356, 392; una 21, 75, 86, 105, 111, 123, 125, 137, 193, 436, 442, 447; vna 269, 417; vn 182; vns 83, 98, 228, 310, 311, 313, 325, 353; vnnes 94, 97, 136, 263.
 ueer 214.
 ueuser 215, 218, 220.
 (*vacu*) vàcua 351.
 vacuïtat 351.
 vapor 177; vapors 146, 152, 153, 156.
 veer 59, 205, 292, 412; veu 447; vou 453; ueen 103; veen 93, 108; veyra 71; veent 74.
 (vegada) uegades 437.
 veritat 293, 486.
 vertut 4, 232, 238, 258, 259, 271, 273, 284, 293, 304; uertut 267, 275; uertuts 273; vertuts 327.
 veser 39, 69; ueuser 75, 91, 92, 206, 385; vezer 209.
 visibilitat 77.
 visible 72, 74, 77, 408.
 vesiuua 205, 411.
 vespra 489.
 vestiment 339.
 vestir 325; vest 474; vestida 146.
 veu 122, 313.
 veynansa 430-431.
 (visible) vezibles 382.
 vida 329.
 virtut 225.
 visibilitat 84, 92; visibilitats 85.
 visible 59, 69, 76.
 visitiu 59, 69, 71, 76, 78, 84.
 visitiuitat 91-92.
 visus 39, 59, 67, 68, 70, 100, 382, 447.
 viure 315, 452; viu 173.
 (vl) vls 79, 81, 82, 87, 93, 100, 101, 102, 108, 195, 210, 213, 215, 218, 220, 339, 383.
 (vocal) vocals 365, 462.
 volentat 287, 288, 291.
 voler 290, 291, 451; volem 196, 203.
 vou 22, 24, 132, 217, 218, 222, 282, 301, 316, 350, 353, 354, 355, 387, 389, 392, 396, 400, 424, 426, 427, 458, 463, 466, 468, 469, 473, 477, 479, 480; uou 17, 242, 348, 355, 403; vous 40, 340.
 vtilitat 317, 334.
 (*ymagenable*) ymagenables 53.
 ymagenalitat 15.
 ymagenar 297-298, 405, 419, 420, 439; ymagenàs 437, 438; ymagenassen 439-440; ymagenat 49.
 ymagenatió 52, 280, 296, 297, 298, 321, 431, 433, 434.

APENDIX

[RAMON LLULL]

[LIBER DE LOCUTIONE ANGELORUM]

Deus, qui es causa efficiens et finalis omnium bonorum entium, incipit liber qui est de locutione angelorum. f. 223^b

5 Raimundus, iacens in lecto suo, volens se condormire, consideravit
super aliquibus que facta sunt in consilio generali Viane et potissime supra
duas petitiones, quas summo pontifici ipse dedit et suo collegio, videlicet
quod studia fierent in quibus lingue infidelium in perpetuum docerentur
10 hominibus devotis, in philosophia et theologia fundatis, habentibus devo-
tionem mori seu mortem pati pro Christo ad exaltationem fidei sacrosancte,
eundo evangelium predicatum per mundum universum, ostendendo ipsius
fidei veritatem tali modo quod illa veritas erit intelligibilis atque certa
et suum oppositum erit falsum.

15 Secunda positio est quod bona Templariorum, Hospitalis sancti Iohannis
concederentur ut fortitudo multiplicetur ad terendum certos milites et
galeas in perpetuum contra sarracenos. Et quia iste due petitiones sunt
concesse, Raimundus quamplurimum est gavisus ex eo quia cum predicta
ordinatione sarraceni faciliter capi poterunt et devinci et, ipsis devictis,
20 convertetur facilius totus || mundus. Nam ipsi sunt qui impediunt uni-
versum. f. 223^c

Dum sic Raimundus considerabat, incepit condormiri. Et in illo somnio
sibi videbatur quod beatus Michael et beatus Gabriel ad se invicem de
illa materia loquebantur et de illa locutione Raimundus mirabatur per
quem modum attingere poterat illam locutionem angelorum, cum eorum
25 locutio sit inimaginabilis et insensibilis. Qua de causa, cum evigilatus
fuisset, proposuit facere istum librum, qui *De locutione angelorum* nomi-
natur. De qua colloctione angelorum non facta erat scientia causativa
intelligendo, sed positiva in credendo. Unde, super hoc fecit de predicta
locutione scientiam probativam ad hoc ut talis locutio esset cognita, pro-
30 cedendo secundum principia et questiones sive regulas artis sue generalis,
faciendo positiones oppositas ad se invicem intelligere et amare idem
obiectum.

De divisione huius libri

Dividitur iste liber in quatuor distinctiones. In prima determinabimus

9 *al man* (?) *corr* philosophia

19 *faciliud*

21 *concliderabat* | *sompnio* 23 *loquitione* 24 *loquitionem*

34 *corr* *determinabimur*

de positionibus oppositis concludendo per modum novum nondum cognitum arguendi et demonstrandi. In secunda determinabimus de venatione locutionis angelorum invicem, discurrendo per decem questiones artis generalis, que sunt: utrum sit, quid est, de quo est, quare est, quantum est, quale est, quando est, ubi est, cum quo est, quomodo est. In tertia determinabimus || de locutione quam habent angeli loquendo de Deo et de domino nostro Ihesu Christo. Et in quarta de locutione quam habent cum hominibus.

De prima distinctione

Ait angelus beatus Michael beato Gabrieli: ponere quod sit bonum et magnum Deum esse, hoc intelligere et amare, est bonum esse; et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Et quia bonum magnum convenit cum esse et malum magnum cum non esse, concluditur necessario Deum esse.

Respondit angelus Gabriel Michaeli: sicut tu probas Deum esse, probo tibi in ipso ita magnam agentiam intrinsecam esse sicut est suum esse, tenendo modum predictarum positionum tuarum, et hoc sic: ponere quod sit bonum magnum esse in divina essentia productionem divinarum personarum esse, ut existentia non sit maior quam intrinseca agentia, est bonum magnum intelligere et amare esse; et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse, et quia bonum magnum convenit cum esse et malum magnum cum non esse, concluditur necessario in divina essentia productionem divinarum personarum esse.

Ait angelus Michael: verum dicis, sed quero a te in quo cognoscis id quod dicis, cum loquela que fit inter me et te non fiat per affatum nec percipiatur per auditum. Respondit angelus Gabriel: Cum scis quod nos sive et tu participamus cum summo obiecto intelligendo et diligendo, ipse nobis infundendo scientiam innatam, cum qua ego intelligo tuum || intelligere et amare circa idem obiectum et tu intelligis meum intelligere et amare, et hoc est locutio angelorum; et etiam quia participamus in genere bonitatis et magnitudinis et cetera naturaliter, que sunt principia nostra innata causantia locutionem spiritualem influxam a principiiis nostris, ex quibus sumus.

Dixit angelus Michael: sicut datum est exemplum de Deo potest dari in aliis suo modo, sicut querere utrum sit infinita distantia inter locutionem angelorum et locutionem hominum. Respondit Gabriel quod sic, aliter distantia infinita, que est inter visum et auditum obiective, esset superior, quoad intelligere et amare, quam distantia que est inter sensum et intellectum, quod est impossibile.

Ait Michael: quero cum quo das mihi ad intelligendum illud impossibile. Respondit Gabriel quod ratione participationis quam habeo tecum

50 agensiam

58 Ayit 60 guabriel 66 causans

per intelligere et amare ad idem obiectum, quod obiectum irradiat me et te circa idem conceptum et obiectum.

Dixit Michael: et nescis tu quod homines ignorantes quoad positiones et loquelas nostras, ponunt maximos errores et maxime falsi philosophi, dicentes quod non est aliud intelligibile nisi per sensum et imaginationem, utputa non est intelligibile quod puella possit parere sine viro et sic asserunt tales positiones, sic dicentes, quod non est bonum neque magnum mutare esse naturale et hoc intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse et quia bonum || magnum convenit cum esse et malum magnum conveniret cum non esse, demonstratum est quod puella non posset parere sine viro. Et hoc asserunt Parisius averroiste per modum intelligendi, sed, quia fingunt se esse christianos, dicunt quod credunt quod puella posset parere sine viro et sic implicant contradictionem, quoniam qui intelligit se esse hominem non potest vere credere se non esse hominem, quia contradictio sequeretur. Respondit Gabriel: Verum dicis, sed dico quod quoad sensum et imaginationem intelligibile est quod puella non potest parere sine viro, sed supra sensum et imaginationem est credibile relatum quoad inferius obiective. Et hoc credere est mutabile intelligere per divinas dignitates et actus earum, que sunt: divina bonitas, magnitudo, eternitas, potestas, intellectus, voluntas, veritas, virtus et gloria. Quoniam multum maius inconveniens sequeretur, si divina potestas non posset miraculose agere super sensibile et imaginabile, sive super naturalia inferiora, ipsa voluntate volente divina quod puella sine viro possit parere ad exaltandum totum humanum genus per coniunctionem divine nature cum humana, utputa in uno supposito, scilicet Christo, quod esset inconveniens quoad inferius et hoc quia divina potestas esset ligata et sua voluntas, per ea que sunt inferiora, quod est impossibile.

Diximus de prima distinctione || et declaratum est de locutione angelorum et de positionibus oppositis. Que declaratio est valde utilis ad probandum cum ipsis positionibus ea que sunt vera et improbandum falsa.

De secunda distinctione

Distinctio ista est de locutione quam habent angeli ad se invicem, et ut de ipsa locutione notitiam habere possimus, intendimus ipsam venari per decem questiones generales, in quibus omnes questiones et solutiones earum sunt implicate. Et primo de prima sic dicemus.

De utrum

Quesivit angelus Michael ab angelo Gabrieli utrum Deus sit causa efficiens locutionum angelorum. Respondit Gabriel et dixit quod sic et hoc quia bonum magnum est intelligere et amare ipsum esse causam efficientem

80 ymaginationem 85 deomonstratum 86 auerroyste 91 ymaginationem 92 ymaginationem 93 *al man coeva add est* 97 sesibile | ymaginabile 100 subposito 101 liguata 112 Guabrieli 113 Guabriel 114 *est al man corr et*

locutionem angelorum et intelligere et amare oppositum esset malum esse. 115
 Et quia bonum et magnum conveniunt cum esse et malum, magnum conveniunt cum non esse, ergo demonstratum est quod Deus est causa locutionum angelorum.

De quid est

Dixit angelus Michael angelo Gabrieli: quid est locutio angelorum. 120
 Respondit Gabriel quod locutio angelorum est mens non coniuncta cum corpore. Et hoc intelligere et amare est bonum, magnum esse et intelligere, et amare oppositum esset magnum malum esse. Et ratio huius est quia si esset coniuncta cum corpore, angelus indigeret recipere species
 f. 224^d || a sensibilibus et imaginabilibus, ut locutionem posset facere et non 125
 haberet prerogativam a locutione hominum, quod falsum et impossibile.

De quo est

Quesivit beatus Michael a beato Gabrieli: de quo est locutio angelorum. Respondit beatus Gabriel quod illa locutio est de similitudinibus principiorum innatorum, ex quibus sunt constituti, que sunt substantialis 130
 bonitas, magnitudo, duratio, potestas, intellectus, voluntas, virtus, veritas et gloria. Que principia irradiant ipsos ad se invicem obiective, videlicet bonitas unius angeli, que irradiat bonitatem alterius et e converso et sic de magnitudine et omnium aliorum principiorum, usquequo concipiunt et generant conceptus mentis, que est eorum loquela. Et hec intelligere et 135
 amare est bonum, magnum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse, quod magnum malum esse causaret magnam distantiam et privationem inter angelum et angelum contra magnum bonum esse. Demonstratum est ergo de quo est locutio angelorum.

Quare est

Quesivit angelus Michael angelo Gabrieli: quare est locutio angelorum. Respondit Gabriel quod formaliter est quia causata est a primo obiecto et a principiis innatis, ut supra dictum est. Alia ratio quare est est finis, videlicet, quod angelus habeat loquelam, ut unus angelus cum alio possit loqui de Deo et ad se invicem et etiam cum hominibus possint 145
 f. 225^a loqui. || Hec autem intelligere et amare est bonum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Et quia magnum bonum convenit cum esse et magnum malum cum non esse, ostensum est quare est locutio angelorum.

Quantum est

Quesivit angelus Michael ab angelo Gabrieli: quanta est locutio angelorum. Respondit angelus Gabriel quod ipsa est tanta quam summum 150

125 ymaginabilibus 126 haberet al man corr habere 129 Gabiel 135 intlligere
 141 Guabrieli

155 obiectum irradiat et infundit activando et quantum angeli sunt capaces ad recipiendum illam irradiationem sive lucem et etiam est tanta quantum principia innata causant et extendunt suas similitudines, ut supra est ostensum ad causandum ipsam locutionem. Et hoc intelligere et amare est magnum bonum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Et quia magnum bonum convenit cum esse et magnum malum cum non esse, est ostensum quanta est locutio angelorum.

160 *Quale est*

Quesivit angelus Michael ab angelo Gabrieli: qualis est locutio angelorum. Respondit Gabriel quod ipsa est qualis duobus modis. Uno modo in quantum unum principium irradiat et illuminat aliud, ut bonitas unius bonitatem alterius, et e converso. Et sic de magnitudine, et cetera. Et hoc proprie et naturaliter, mediantibus speciebus innatis, ratione quarum locutio est bona per bonitatem et magna per magnitudinem et cetera. Alio modo appropriate, quia summum || obiectum, videlicet Deus, appropriat angelis ipsam loquelam effective, cum sit causa eius efficiens et finalis. Et hoc intelligere et amare est magnum bonum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Ostensum est, igitur, qualis est locutio angelorum.

f. 225^b

De quando est

175 Quesivit angelus Michael angelo Gabrieli: locutio angelorum quando est. Respondit beatus Gabriel quod est tunc quando primum obiectum causat ipsam et unum principium irradiat aliud, ut idem obiectum generetur per accidens obiective, ipsum autem nunc est tempus in quo est ipsa loquela et secundum quod mutatur obiectum, ipsa loquela est successiva, in qua successione tempus est successivum. Et hoc intelligere et amare est magnum bonum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse, quia nisi esset mutatio obiectorum, angelus esset nimis similis sue cause vel ipsi Deo.

De ubi

185 Quesivit sanctus Michael a beato Gabrieli: locutio angelorum ubi est. Respondit angelus Gabriel quod ipsa est in subiectis, in quibus est, tamquam accidens in substantia et scientia in intellectu et amatio in voluntate et huiusmodi. Et hoc intelligere et amare est magnum bonum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Ostenditur, ergo, ubi est locutio angelorum.

165 spetiebus

173 Guabrieli 174 (quando) est *al man add in marg* | Guabrieli 177 mutatur *al man in marg cancell* et utam *in text* 178 successivus

De quomodo

- f. 225^c Quesivit angelus Michael a Ga-||-brieli: quomodo generatur loquela angelorum. Respondit angelus Gabriel quod generatio locutionis angelorum fit per modum quem habent angeli formaliter, infundendo formam ipsius loquele in subiecto in quo est, quod subiectum est materia passa sub illa forma propter finem. Verumtamen propter obiectum primum, ut supra dictum est. Et hoc intelligere et amare est bonum magnum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Ostenditur, ergo, quomodo loquela angelorum habet esse. 190 195

De cum quo

Quesivit angelus Michael ab angelo Gabrieli: cum quo est loquela angelorum. Respondit angelus Gabriel quod loquela angelorum est cum Deo sive cum dignitatibus divinis, quoniam divina bonitas causat bonitatem ipsius loquele et divina magnitudo causat magnitudinem ipsius loquele, et sic de aliis. Est etiam cum principiis innatis ex quibus angeli sunt et hoc secundarie, sicut bonitas substantialis, que causat bonitatem loquele, que est qualitas per quam loquela est bona, et sic de magnitudine et cetera. Et hoc intelligere et amare est bonum et magnum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Ostenditur, ergo, locutio angelorum cum quo est. 200 205

- f. 225^d Venati sumus locutionem angelorum cum decem questionibus generalibus, propter quam venationem de ipsa notitiam habemus. Et sicut artificialiter ipsam venati sumus cum || ipsis decem questionibus, ita potest venari suo modo locutio hominum. Et talis doctrina est facilis, utilis et compendiosa. 210

De tertia distinctione

Distinctio ista in duas partes est divisa. In prima parte dicemus de loquela, quam habent angeli de Deo et in secunda de loquela quam habent angeli de Christo. In prima discurremus bonitatem divinam per alias dignitates et in secunda discurremus magnitudinem divinam per alias dignitates, ita quod beatus Michael faciet argumentationes et beatus Gabriel responsiones faciendo, consequentias reducendo ad impossibile, loquendo ad se invicem. 215 220

De bonitate et magnitudine

Dixit beatus Michael: primum et maximum est quod Deus sit unus et trinus. Et hoc intelligere et amare est bonum, magnum esse. Et intelligere et amare oppositum esset magnum malum esse. Et quia magnum bonum convenit cum esse et magnum malum cum non esse, demonstratum est quod Deus est unus et trinus. Ait angelus Gabriel: quia Deus est 225

unus et trinus ratione nature unitatis et trinitatis bene sequitur hoc quod
 230 dicis et hoc cum concordantia optima et maxima, quia ratione unitatis
 uniens ponit unire optimum et maximum de seipso producente unissima-
 tum, optimatum, maximatum, procedente ab utroque unire optimato et
 maximato, que sunt tria supposita distincta personaliter, quodlibet per se
 existens unum ab alio distinctum, ut sint plura per concordantiam optima-
 235 tam, maxima-||-tam, remanente uno Deo trino per essentiam, substantiam
 et naturam, hoc autem circumscripto sequeretur quod tua positio esset
 falsa et erronea et quod suum oppositum esset optimum et maximum, quod
 est falsum et impossibile.

f. 226^a

Ait Raimundus: probatio supradicta est in mente accepta et in voce
 vociferata et in auditu audita, non autem quod per sensum et imaginatio-
 240 nem dicta probatio in mente sit obiectata neque acquisita, licet per vocem,
 quia aliter non potuit extra significari nisi sit auditui representata, et ideo
 male dicunt, dicentes quod de Deo non possit fieri scientia nisi per sensum
 et imaginationem, quia fit per Deum et per dignitates suas, ut supra sig-
 245 nificatum est. Iterum, circumscriptis sensu et imaginatione, adhuc beatus
 Michael et beatus Gabriel potuit facere de Deo scientiam antedictam, vide-
 licet quod sit unus et trinus, unde secundum quod datum est exemplum
 quod scientia potest de Deo fieri supra sensum et imaginationem cum
 divina bonitate et magnitudine, sic potest fieri cum divina eternitate et
 potestate et sic de aliis dignitatibus et in isto passu cognoscitur per quem
 250 modum intellectus est confusus et obstinatus in illis qui nesciunt ipsum
 ascendere supra sensum et imaginationem, obiectando divinas rationes et
 relinquendo sensibilia et imaginabilia obiective. Unde sequitur quod aver-
 roiste implicant contradictionem, ut in prima distinctione dictum est.

De bonitate et eternitate

255 Ait beatus Michael beato Gabri-||-eli: optimum et eternalissimum est
 quod Deus sit ens simplex et absolutum. Et hoc intelligere et amare est
 bonum durable esse; et intelligere et amare oppositum esset malum dura-
 bile esse. Et quia bonum eternum convenit cum esse et malum durable
 cum non esse, ostensum est quod Deus est ens simplex et absolutum.

f. 226^b

260 Dixit angelus Gabriel: optimum et eternalissimum esse non posset
 esse circumscriptum intrinseco producere ex producente et producto, ut
 essentia sit in tanto bona eterna per producentem, productum et producere
 quantum est bona eterna per suum existere.

Iterum dixit quod Deus extrinsece esset impeditus et per aliud con-

230 obtimum 231 obtimatum | obtimato 232 subposita 233-234 obtimatam 235 natu-
 ram *al man add in marg* et si non 236 opositum

238 Ayt | Raymundus 239-240 ymaginationem 241 potui | nisi *al man add in marg*
 244 ymaginatione 245 scienciam 247 ymaginationem 251 ymaginationem 252 ymagina-
 bilia 252-253 aerroyste

255 obtimum 256 simplex *seq* et durable *expunct*
 262-263 per producentem, productum et producere qua(n)tum est bona eterna *add in*
marg al man

tradictus, si mundus esset eternus, eo quia non esset ens simpliciter absolutum in producendo aliquid de nihilo, quoniam mundus esset per se eternus et per se bonus. Sed quia Deus est ens simpliciter absolutum est una singularis optimitas et eternitas ambiens et comprehendens totum universum. Et sicut optimitas causat omnes bonitates universi simpliciter, sic divina eternitas causat omnes novitates universi simpliciter.

De bonitate et potestate

Ait beatus Michael beato Gabrieli: optimum et potentissimum est quod divina bonitas et divina potestas sint eadem unitas, esse, substantia et natura. Et hoc intelligere et amare est bonum et potens esse. Et intelligere et amare oppositum esset potens malum esse. Et quia bonum potens convenit cum esse et malum potens cum non esse, sequitur quod hoc quod dictum est habeat bonum et potens || esse. Ait beatus Gabriel: quod dicis verum est, quod verum esse non posset nisi in unitate, essentia, substantia et natura divina sit una persona potestate, que sit bona, uniens, potens de sua bonitate, esse, substantia et natura producens optimum, potentissimum, unissimum, essentiatum, substantiatum et naturatum, quia per talia correlativa divina bonitas et potestas potest esse idem in numero et bonitas et potestas possunt habere actus videlicet bonitas bonificare et potestas possificare distantes ab omni otiositate et vacuitate.

De bonitate et intellectu

Ait beatus Michael beato Gabrieli: optimum et intellectissimum est quod Deus optime et intellectissime cognoscat se ipsum. Et hoc intelligere et amare est bonum et intelligibile esse et intelligere et amare oppositum esset malum intelligibile esse. Et quia bonum intelligibile convenit cum esse et malum intelligibile convenit cum non esse, demonstratum est quod Deus optime intelligit seipsum. Dixit beatus Gabriel: quod dicis verum est. Tamen, sine distinctione in divinis relative, Deus non posset intelligere optime intellectis suum se ipsum, quia circumscripta distinctione personarum relative divina bonitas esset nuda intellecta et sine natura. Sed si divinus intellectus intelligit divinam bonitatem intelligendo in ipsa bonificantem, bonificatum et bonificare et in seipso intelligentem, intellectum et intelligere, et intelligit quod bonificans et intelli-||gens sunt idem suppositum et bonificatum intellectum est aliud suppositum et bonificare et intelligere aliud suppositum. Et simul sunt una bonitas, unus intellectus, una essentia, substantia et natura. Deus tantum intelligit seipsum, quod est admirabile et innarrabile. Unde, cum hoc ita sit, admirabile est quantum est ignoratum et malitia illorum, qui negant divinam trinitatem esse, credentes ipsam negare assertive.

266 nichilo 268 singularis | obtimitas
 277 Ayt | guabriel 280 obtimatum 284 ociositate
 286 Ayt 288 oppositum-seq esset cancell 292 in ead man corr et 293 intellectis in
 marg ead man | suum lect dub corr sine 294 nuda al man add in marg 297-298 subpositum
 298 subpositum 301 innarrabile ead man corr inimitabile (?) 303 acertive

De bonitate et voluntate

305 Ait beatus Michael beato Gabrieli: optimum et amantissimum est quod
 Deus optime et amantissime diligit seipsum. Et hoc intelligere et amare
 est bonum et amabile esse. Et intelligere et amare oppositum esset malum
 amabile esse. Et quia bonum amabile convenit cum esse et malum amabile
 310 convenit cum non esse, demonstratum est quod Deus optime et amabi-
 lissime diligit seipsum. Dixit Gabriel: verum dicis, verumtamen neces-
 sarium est quod sicut Deus amantissime diligit seipsum, quod sic optime
 bonificet seipsum, non quod bonificet se ut effectum, quia nullum agens
 agit seipsum, sed seipsum bonificet obiective, ut sit ens agens propter
 maiorem finem, qui maior finis nullus esset, si divina bonitas non haberet
 315 sic obiectum, utputa bonificatum, sicut voluntas amatum. Et ideo illi
 qui negant divinam Trinitatem a consequentia illius negationis habent
 multum odio suam divinam bonitatem et voluntatem. ||

f. 227^a*De bonitate et virtute*

Ait beatus Michael: optimum et virtuosissimum est quod in Deo sint
 320 tres persone divine et non plures neque pauciores. Et hoc intelligere et
 amare est bonum et virtuosum esse. Et intelligere et amare oppositum
 esset malum et vitiosum esse. Et quia bonum virtuosum convenit cum
 esse et malum vitiosum cum non esse, demonstratum est quod in Deo
 sunt tres persone et non plures neque pauciores. Dixit Gabriel: verum est
 325 et hoc, quia oportet quod divina relatio personarum sit in maiori virtute
 que possit esse, in qua maiortate virtutis esse non posset, si essent minus
 quam tres et si essent plures quam tres, utputa quarta aut quinta persona,
 una persona limitaret aliam et privaret ab ipsa suam infinitatem, sicut si
 essent plures essentie esset corrupta singularitas essentie infinite. Et sic
 330 potest dici, si essent plures optimitates, maximitates distincte et cetera
 et maior relatio et propinquitates personarum esset in potentia et non in
 actu, quod est impossibile.

De bonitate et veritate

Ait angelus Michael: optimum et verissimum est quod divina bonitas
 335 et divina veritas sint rationes reales coessentialia, substantialia et natura-
 les. Et hoc intelligere et amare est bonum et verum esse. Et intelligere et
 amare oppositum esset malum et falsum esse. Et quia bonum verum con-
 venit cum esse et malum falsum cum non esse, demonstratum est quod
 divina bonitas et divina veritas sunt rationes reales || coessentialia, subs-
 340 tantialia et naturalia. Dixit angelus Gabriel: verum est, tamen sine pro-
 ductione in divinis hoc esse non potest. Sed sunt reales, quia Pater bonus
 et verus producit bonum filium et verum, bonificando, verificando. et sic

f. 227^b

309 demonstratum 310 Gabriel ead man corr Gavriel (?) 311 obtime
 319 Ayt 322 viciosum 323 viciosum 324 pautiores 330 obtimates
 334 obtimum

de aliis et a bono Patre vero et Filio procedit bonus, verus Spiritus Sanctus, bonificando et verificando et quia persone sunt distincte, necessitatur quod rationes Dei sunt entia realia et numerabiles extra animam et quod sicut persone sunt idem per essentiam, substantiam et naturam, quod sic rationes divine sint eedem per essentiam, substantiam et naturam. 345

De bonitate et gloria

Ait beatus Michael: optimum et gloriosissimum est quod omnes rationes divine sint convertibiles, predicabiles ad se invicem, ut Deus diffiniri possit. Et hoc intelligere et amare bonum et gloriosum est; et intelligere et amare oppositum esset malum et penosum esse. Et quia bonum gloriosum convenit cum esse et malum penosum cum non esse, demonstratum est quod omnes divine rationes sunt convertibiles et predicabiles ad se invicem. Dixit sanctus Gabriel: verum dicis, et per hoc potest Deus sic diffiniri extra causam et effectum per equiparantiam, predicando sic: Deus est bonitas optima, Deus est magnitudo maxima, divina bonitas optima est divina magnitudo maxima et magnitudo maxima est bonitas optima, et sic de aliis. Tales diffinitiones non possunt fieri de alio ente nisi solum de Deo, mutando subiectum in predicatum et e converso. 350 355 360

f. 227^c Ulterius, propter conversionem divinarum dignitatum potest Deus omnia || bona, magna, etcetera, quoniam quidquid divinus intellectus intelligit et divina voluntas vult, potest divina potestas quoad rationem bonitatis, magnitudinis, etcetera. Hoc autem non potest dici de homine, eo quia sua potestas, intellectus et voluntas non convertuntur, quia si vellem esse rex aut semper vivere, hoc non possum, quia in me mea potestas, intellectus et voluntas non convertuntur. 365

Diximus de tertia distinctione, in qua venati sumus divinam Trinitatem esse et multa alia bona, que sunt alta, profunda et utilia, quam fecimus artificialiter Dei gratia mediante. Et propter hoc iste liber potest dici ars venationis inventionis. 370

De secunda parte tertie distinctionis

In parte ista venabimur locutionem quam habent ad se invicem beatus Michael et beatus Gabriel de nostro domino Ihesu Christo, qui est verus Deus, verus homo. Ipsam venationem faciemus cum dignitatibus Dei, sicut fecimus de divina Trinitate, discurrendo divinam magnitudinem per divinam bonitatem, eternitatem, potestatem, et cetera, recipiendo et applicando ad propositum ea que significant et que causant in creatis. 375

351-352 bonum et gloriosum est; et intelligere et amare *al man add in marg* 353 demonstratum 356 diffiniri

362 quicquid 364 bo(nitatis) *in ras ead man*

368 tertia

373 locutionem 378 et *ead man add int lin* | *in ead man add int lin*

De magnitudine et bonitate

380 Ait angelus Michael angelo Gabrieli: maximum et optimum est Deum
 esse causam maximam et optimam. Et hoc intelligere et amare est magnum
 et bonum esse et intelligere et amare oppositum est magnum malum esse.
 Et quia magnum bonum convenit cum esse et magnum || malum cum non
 esse, demonstratum est quod Deus est causa maxima et optima. Dixit
 385 Gabriel: verum est quod dicis. Dignum est et iustum quod Deus sit causa
 maxima et optima. Tamen, hoc esse non potest sine effectu maximo et
 optimo, habente naturam coniunctam cum supposito divino, cum causa
 et effectus se habeant relative, in quo supposito sit causatus, substantiatus
 et in quo fieri possit ista predicatio, que est predicatio predicabilissima:
 390 Deus est homo, homo est Deus, homo Deus singularis, absolutus, in tantum
 maximatus et optimatus, quod divina magnitudo non possit ipsum magis
 maximare neque divina bonitas optimare. Omnes tales conditiones requirit
 habere effectus maximatus, optimatus, quem effectum dicimus dominum
 nostrum Ihesum Christum.

f. 227^d395 *De magnitudine et eternitate*

Ait angelus Michael: maximum et optimum est quod Deus sit causa
 causalissima. Et hoc intelligere et amare est magnum et durable esse; et
 intelligere et amare oppositum esset magnum indurable esse. Et quia
 magnum durable convenit cum esse et magnum <in>durable cum non
 400 esse, ergo ostensum est quod Deus est causa causalissima. Dixit Gabriel
 quod posita causa ponitur effectus et e converso, et posita causa maxima
 et durable ponitur effectus maximus et durable. Talis effectus
 esse non potest nisi sit maximatus et durable, in persona divina
 personatus et radicans, collectus de naturatis omnibus universi, que sunt
 405 hec: elementativa, vegetativa, sensitiva, imaginativa et anima rationalis, ut
 Filius Dei sit participatus || cum naturatis omnibus universi. Et si hoc
 esset impossibile, ipsum impossibile esset sustentatum in aliqua substantia,
 que esset contrariosissima, impediens quod Deus non posset esse causa
 causalissima, quod est impossibile.

f. 228^a410 *De magnitudine et potestate*

Ait Michael: maximum et potentissimum est quod Deus sit causa causa-
 lissima. Et hoc intelligere et amare est maximum et potens esse; et intelli-
 gere et amare oppositum esset maximum et impotens esse. Et quia maxi-
 mum potens convenit cum esse et maximum impotens convenit cum non
 415 esse, ostensum est quod Deus est causa causalissima. Dixit Gabriel: verum
 est, posito effectu maximato et potentissimo. in persona divina personato

381 obtinam 384 demonstratum 385 dicis *add in marg al man* 387 coniunctam *al man*
add in marg | subposito 388 causatus *ms* cautus *corr* cantus 399 <in>durable *add in marg*,
sed deest propter destructionem pergamenae 405 hec *ead man corr* he *add c inter lin* | ymagi-
 nativa *corr* ymaginativa
 416 ponsito

et simul in uno numero numerato, mutando subiectum in predicatum et e converso, utputa: Christus est Deus, Christus est homo, Deus est Christus, homo est Christus, Deus est homo, homo est Deus. Talis predicatio realis requirit esse reale personale coniunctum ex duabus naturis, videlicet divina et humana. 420

De magnitudine et intellectu

Ait Michael: maximum et intellectissimum est quod Deus sit causa maxima et intellectissima. Et hoc intelligere et amare est maximum et intelligibile esse; et intelligere et amare oppositum esset maximum et non intelligibile esse. Et quia magnum intelligibile convenit cum esse et magnum non intelligibile cum non esse, sequitur quod Deus est causa maxima et intelligibilissima. Dixit Gabriel: inter causam maximam et intellectissimam et effectum maximatum intellectissimatum requiritur esse maxima et intellectissima propinquitas, talis || autem propinquitas ita alta et profunda esse non potest, nisi ipsa causa et effectus sint eadem persona in numero et non alia persona sic numerata, ut ipsa propinquitas et numeralitas sit singularis. Et in isto passu cognoscit humanus intellectus unam singularem incarnationem esse et non plures. 425
f. 228^b 430

De magnitudine et voluntate

Ait Michael: maximum et amantissimum est quod Deus sit causa maxima et amantissima. Et hoc intelligere et amare est magnum et amabile esse; et intelligere et amare oppositum esset magnum et odibile esse. Et quia magnum amabile convenit cum esse et magnum odibile cum non esse, ostenditur quod Deus est causa maxima et amantissima. Dixit Gabriel: tali cause sicut dicis convenit effectus proportionatus tantum amatus quod non possit esse magis amatus, ut divina voluntas in effectu sit quietata per maximum amare, quoniam si effectus posset magis esse amatus per divinam voluntatem, ipse effectus esset in potentia et non in actu et destrueretur maximitas amoris inter causam et effectum. Oportet, ergo, esse divinam incarnationem ut ipse effectus sit finis omnium entium creatorum. 435
440
445

De magnitudine et virtute

Ait Michael: maximum et virtuosissimum est quod Deus sit causa maxima et virtuosissima. Et hoc intelligere et amare est magnum et virtuosum esse; et intelligere et amare oppositum esset magnum et vitiosum esse. Et quia magnum virtuosum convenit cum esse || et magnum vitiosum cum non esse, demonstratum est quod Deus est causa maxima et virtuosissima. Dixit Gabriel: humanus intellectus negare non potest rationabiliter hoc quod dicis, neque Deus potest negare ipsum esse dignum causam virtuosissimam. Et si non vult effectum maximatum, virtuosissimatum, im- 450
f. 228^c 455

441 proporcionatus 444-445 destruetur

450 esse al man add in marg | vitiosum 451 esse al man add in marg

plicat contradictionem, cum causa sine effectu esse non possit. Quare demonstratum est quod Deus est incarnatus. Et si tales demonstrationes, sicut statim dicta et alie supradicte, ostenderentur infidelibus philosophis, non possent negare divinam incarnationem. Ergo, male faciunt fideles qui ad hoc sunt deputati et tenentur, quia eis non ostendunt.

De magnitudine et veritate

Ait Michael: maximum et verissimum est quod Deus sit causa maxima et verissima. Et hoc intelligere et amare est magnum et verum esse; et intelligere et amare oppositum esset magnum et falsum esse. Et quia magnum verum convenit cum esse et magnum falsum cum non esse, sequitur quod Deus sit causa maxima et verissima. Dixit Gabriel: verum est quod tu dicis. Sed si divina veritas non ponit in vero effectum maximum, verissimum, concludit contradictionem, cum causa esse non possit sine effectu nec e converso. Et quia talis conclusio est impossibilis, demonstratum est quod Deus est incarnatus. Talis autem demonstratio est per novum modum demonstrandi genita, non per causas superiores et inferiores, sed per causas equales, utputa divinas rationes, et equales actus earum, ut supra significatum est.

f. 228^d

De magnitudine et gloria

Ait beatus Michael: maximum et gloriosissimum est quod Deus sit causa maxima et gloriosissima. Et hoc intelligere et amare est magnum et gloriosissimum esse; et intelligere et amare oppositum esset maximum et penosissimum esse. Et quia magnum gloriosum convenit cum esse et magnum penosum cum non esse, relinquitur quod Deus est causa maxima et gloriosissima. Dixit Gabriel quod talis causa sicut tu dicis requirit effectum maximum et gloriosissimum, in quo tota natura universi sit exaltata per participationem ipsius effectus in natura universi et cum natura divina et quod mediante illo effectu suppositum divinum factum homo irradiet maximam gloriam beatis in patria obiective et subiective quoad angelos et animas et corpora sanctorum, aliter ipse effectus non esset maximatus et gloriosissimatus. Et deficiente tali effectu, deficeret causa maxima et gloriosissima, quod est impossibile.

Diximus de divina incarnatione discursa per dignitates Dei. Intelligibilis et amabilis autem est talis incarnatio, ut dignitates Dei habeant actus maximos, optimos, durabilissimos et cetera, in subiecto novo extrinseco, cum quo subiecto totus mundus sit ordinatus et formatus tamquam effectus a prima causa, que est suus finis. Circumscripta autem ipsa incarnatione, totum universum esset difformatum.

457 demonstrationes 458 philophis
 467 vero lect dub viro (?) 470 demonstratio 471 demonstrandi
 480 sicut ms sic corr sint 483 subpositum

De quarta distinctione

- f. 229^a || Distinctio ista est de locutione quam habent angeli cum hominibus 495
 mentaliter et vocaliter. Mentaliter, quia principia innata angelorum et
 hominum, utputa bonitas, magnitudo et cetera, se representant ad se invi-
 cem, sicut bonitas angeli bonitati hominis et e converso, et sic de magni-
 tudine ad magnitudinem, et sic de aliis. Et ex illa representatione irradiatur
 loquela propter aliquem finem, cum omne agens agat propter aliquem finem. 500
 Vocaliter sicut beatus Gabriel, qui locutus fuit beate Marie, quando eam
 salutavit assumendo corpus fictum cum quo habuit organa necessaria ad
 loquendum.
 Ad declarandum per quem modum angeli loquuntur de Deo cum homi-
 nibus, de virtutibus et vitiis et huiusmodi, intendimus discurrere potes- 505
 tatem per alia principia, sicut superius fecimus bonitatem et magnitudinem.

De potestate et bonitate

- Ait Michael: potentissimum et optimum est quod divina potestas sit
 causa efficiens et finalis omnium aliarum potestatum quas habent omnes 510
 bonitates universi, ut per ipsam omnes bonitates sint possibiles. Et hoc
 intelligere et amare est bonum et potens esse; et intelligere et amare
 oppositum est malum et impotens esse. Et quia bonum et potens convenit
 cum esse et malum impotens cum non esse, demonstratum est quod divina
 potestas est causa efficiens et finalis omnium potestatum, quas habent
 bonitates universi. Dixit Gabriel: sillogismus tuus est verus et necessarius 515
 et est intelligibilis et amabilis || per te et per me super sensum et imagina-
 tionem, que proprie non sunt obiecta nostra. Et homo qui ipsum sillogis-
 mum intelligit et diligit in mente sine voce loquitur nobiscum, quia parti-
 cipamus cum ipso tali homine in voce mentali. Homo autem qui negat
 talem sillogismum esse verum loquitur cum angelis malignis, sicut aver- 520
 roiste, qui dicunt quod Deus non est causa efficiens angelorum, celi et
 huiusmodi. Et ipsi maligni angeli et homines erronei generant illam loque-
 lam, quam habent quoad sensum et imaginationem, cum factio angelorum
 et celi non sit sensibilis nec imaginabilis, eo quia ponunt quod angeli et
 celum sunt ab eterno et hoc faciunt maligni ut homines possint deviare a 525
 fine quare sunt.

De potestate et magnitudine

- Ait Michael: potentissimum maximum est quod actio quam habet Deus
 in creatis sit infinita et quod actio creaturarum sit finita, et hoc intelligere 530
 et amare est potentialiter magnum esse; et intelligere et amare oppositum
 est parvum et impotens esse. Et quia magnum potens convenit cum esse

495 loquutione 501 loquutus
 505 viciis 506 superius corr peruperius
 508 optimum 513 demonstratum 516-517 ymaginationem 520-521 averroyste 522
 angeli add in marg al man 523 ymaginationem 524 ymaginabilis
 529 accio

et parvum impotens cum non esse, relinquitur quod actio divina sit infinita et creaturarum finita. Dixit Gabriel: sillogismus tuus est verus et necessarius, sed averroiste negant et tenent oppositum, per hoc quia stant ad
 535 sensum et imaginationem, et hoc quia non sentiunt nec imaginantur agens infinitum in creatis, sed finitum. Et ideo, loquela que est inter angelum potentem et mag-||-num cum homine potente et magno in virtute est directa ad dictum sillogismum et inherens et loquela opposita est per angelum parvum et impotentem et vitiosum. Sic dicunt averroiste quod si Deus
 540 haberet actionem infinitam causaret formicam infinitam et immensam, et sic de aliis. Sed ad hoc respondendum est quod, sicut forma plus potest agere quoad se in materiam quam materia quad se recipere possit, sicut Deus qui est causa efficiens cum actione infinita potest plus agere quam subiectum recipere.

f. 229^c

545 *De potestate et eternitate*

Ait Michael: potentissimum et eternum est quod sicut divina potestas ponit quod nulla alia potestas sit infinita nisi ipsa, sic divina eternitas ponit quod nulla alia potestas sit ab eterno nisi ipsa. Et hoc intelligere et amare est durable et potens esse; et intelligere et amare oppositum est
 550 indurabile et impotens esse. Et quia durable potens convenit cum esse et indurabile impotens cum non esse, ostensum est quod nulla potestas est infinita nec eterna nisi solummodo divina. Dixit Gabriel: intelligere et amare tuum sillogismum per hominem est locutio cum qua loquor tecum per illum sillogismum. Averroiste autem ponunt quod Deus non est infiniti
 555 vigoris in possificatione in causando potestates infinitas, sed est solum infinitus duratione, eo quia est eternus, qui causat eternitates, videlicet eternitatem angelorum et celi motum, genera et species. Isti tales habent || loquelam cum demonibus, qui deviant ipsos a fine quare sunt, concludentes quod divina eternitas est superius et divina potestas inferius effective. Et hoc accidit eis quia stant ad sensum et imaginationem tantummodo
 560 et non transeunt super sensum et imaginationem, sicut illi qui concludunt per tuum sillogismum.

f. 229^d

De potestate et intellectu

Ait Michael quod potentissimum et intellectissimum est quod Deus intelligat omnia particularia. Et hoc intelligere et amare est potens et intelligibile; et intelligere et amare oppositum est inpotens et non intelligibile. Et quia potens intelligibile convenit cum esse et impotens non intelligibile cum non esse, demonstratum est quod Deus intelligit omnia particularia. Dixit Gabriel: sillogismus tuus est verus et homo qui intelligit et diligit ipsum esse verum loquitur tecum mentaliter, sillogismo existente subiecto mentis mentaliter; et homo loquitur vocaliter in quantum
 570

532 accio 535 ymaginationem | sentiunt | ymaginantur 539 impotens | averroyste 540 actionem 543 accione 552 in corr in marg finita 553 locutio 554 averroyste | est add int lin 560 ymaginationem

format ipsum in voce. Sed demon loquitur cum averroistis in oppositum, eo quia dicunt quod si Deus intelligeret particularia esset ei vilitas et haberet materiam in qua et ex qua causaret species fantasticas cum quibus intelligeret particularia. Sed ad hoc respondendum est per hominem qui loquitur cum angelo bono quod ens infinitum et eternum non potest esse vilipensum per obiectum, cum suus intellectus sit eternus, optimus, maximus, et cetera. 575

De potestate et voluntate

f. 230^a Ait Michael: potentissimum et amantissimum est quod divina potestas possit de nihilo aliquid quod non erat et quod divina || voluntas velit aliquid de nihilo quod non erat. Et hoc intelligere et amare est potens et amabile; et intelligere et amare oppositum est impotens et odibile. Et quia potens amabile convenit cum esse et impotens odibile cum non esse, concluditur quod divina potestas possit de nihilo aliquid quod non erat et quod divina voluntas velit aliquid de nihilo, quod non erat. Dixit Gabriel: sillogismus tuus est verus et necessarius et hoc per conversionem divine potestatis et voluntatis, quia quod divina voluntas vult, potestas potest. Et quia talis conversio non est sensibilis nec imaginabilis et averroiste stant ad sensum et imaginationem, dicunt quod Deus non potest aliquid de nihilo, utputa creare mundum de nihilo. Ostensum est ergo per quem modum sunt due loquele, una bona cum bono angelo et alia mala cum malo. 580 585 590

De potestate et virtute

f. 230^b Ait Michael: potentissimum et virtuosissimum est quod omnes virtutes sint causate efficienter a divina potestate et virtute. Et hoc intelligere et amare est potens et virtuosum esse et intelligere et amare oppositum est impotens et vitiosum esse. Et quia potens virtuosum convenit cum esse et impotens vitiosum cum non esse, ostensum est quod omnes virtutes efficienter sunt causate a potestate et virtute divina. Dixit Gabriel: sillogismus tuus est verus et necessarius et est loquela inter te et hominem virtuosum constituta et genita in mente concepta et in voce vociferata et per auditum audita. Et quia sarra-||-ceni dicunt quod Deus est causa efficiens omnium vitiorum seu peccatorum, cum habeat potestatem absolutam, contradic-tionem eo quia virtutes et vitia sunt opposita. Ipsi autem sarraceni loquuntur cum angelo maligno, qui decipit ipsos, quoniam potestas infinita oportet quod sit conversa cum virtute infinita et cum bonitate optima et cum magnitudine maxima ab omni iniuria disparata. 595 600 605

571 averroistis
 578 voluntate *al man corr* intellectu 580 nichilo 581 nichilo 584 nichilo 585 ni-
 chilo 588 ymaginabilis | averroyste 589 ymaginationem 590 nichilo | nichilo
 596 uiciosum 597 uiciosum 602 uiciorum 604 uicia 604-605 loquuntur

De potestate et veritate

Ait Michael: potentissimum et verissimum est quod omnes divine
 610 dignitates sint equales quoad existere et agere. Et hoc intelligere et amare
 est potens et verum esse; et intelligere et amare oppositum est impotens
 et falsum esse. Et quia potens verum convenit cum esse et impotens
 falsum cum non esse, demonstratum est quod omnes dignitates divine sint
 615 equales quoad existere et agere. Dixit Gabriel: verum est quod dicis. Et
 homo qui vere intelligit et vociferat sillogismum istum vere loquutus est
 tecum, non tamen quod vocaliter sed mentaliter loquatur tecum. Illi autem
 qui dicunt quod divine dignitates non sunt equales quoad existere et agere,
 cum demonibus sunt locuti, sicut averroiste, qui dicunt quod sola eternitas
 620 habet actum infinitum in duratione, scilicet, eternare et non potestas pos-
 sificare neque veritas verificare neque bonitas bonificare et cetera. Demones
 autem loquuntur cum ipsis sic ut non habeant no-||-titiam de divina trini-
 tate, quam probavimus in tertia distinctione.

f. 230^r*De potestate et gloria*

Ait Michael; potentissimum et gloriosissimum est quod Deus sit glo-
 625 rificator et salvator. Et hoc intelligere et amare est potens et gloriosum
 esse; et intelligere et amare oppositum est impotens et penosum esse. Et
 quia potens gloriosum convenit cum esse et impotens penosum convenit
 cum non esse, necessario sequitur quod Deus sit glorificator et salvator.
 Dixit Gabriel Michaeli: vere concludis et divinus intellectus oppositum
 630 non potest intelligere neque divina voluntas velle, neque intellectus huma-
 nus intelligendo negare, neque humana voluntas consecutiva intellectus
 odire. Et hoc idem sequitur de tuo intellectu et de tua voluntate. Aver-
 roiste autem tenent quod Deus non potest eundem hominem resurgere
 neque esse novum perpetuare et quod quando homo moritur quicquid
 635 habet perdit. Et hoc asserunt secundum modum intelligendi naturaliter,
 tamen credunt oppositum, quia dicunt se esse fideles, et sic asserunt quod
 verum sit falsum et gloriosum penosum, quare sibi ipsis contradicunt.

Dictum est de locutione quam habent angeli cum hominibus. Et decla-
 640 ratum est per exempla supradicta, cum quibus exemplis potest homo
 intelligere locutiones quas habent cum hominibus, ita quod angeli boni
 inducunt bonos homines ad virtutes et angeli mali inducunt ad vitia ipsos
 malos.

|| Ad laudem et honorem Dei finivit Raimundus librum istum sive
 645 artem in Monte Pessulano, mense madii, anno Domini M CCC XIJ incar-
 nationis Domini nostri Ihesu Christi. In cuius custodia sit commendatus

f. 230^d

613 demonstratum 615 loquutus 618 loqui | auerroyste 621 loquuntur | noticiam
 622 tercia
 626 esse al man add in marg | esse al man add int lin 631 intellectus al man add in
 marg 632-633 auerroyste 637 verum al man corr unum (?)
 638 loquutione 640 loquutiones 641 uicia
 643 Raymundus 644 Plessullano 645 come(n)datus

et multiplicatus per excellentissimum, devotissimum et ordinatissimum Fredericum, regem Trinacie, cum maxima fama devotionis sequatur ipsum, ad multiplicandum sanctam fidem catholicam, et hoc contra omnes homines infideles. Et quia altissime et profunde de virtutibus habituatus est, omnia vitia evitando et tali virtuosa ordinatione quam habent intime suum regnum totaliter ordinavit, propter hoc Raimundus, in ipso confidens, vadit ad ipsum presentatum istum librum, per quem librum possunt destrui omnes positiones facte contra divinam Trinitatem et Incarnationem et fieri positiones indestructibiles pro sancta fide catholica exaltanda, in libro isto manifeste implicate, sicut in tertia, quarta distinctione est ostensum. 650 655

Finito libro, sit laus, gloria Christo. Penna scriptoris requiescat fessa laboris.